

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας

Μ.Π.Σ.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

«Αναζητώντας τεκμήρια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, σε ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες»

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ιβάνα Αγαθή Σαλβάνου

Επιβλέπων καθηγητής : Δρακάκης Μανόλης Αναπληρωτής Καθηγητής

Επιτροπή: Ματθαίος Δαμίγος Επίκουρος Καθηγητής

Δημήτριος Μεταλληνός Μέλος ΕΔΙΠ

ΚΕΡΚΥΡΑ

Ιανουάριος 2023

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	5
Ευχαριστίες.....	6
Πρόλογος	7
Εισαγωγή	8
1. Ελληνική Επανάσταση: Άλλη μια ανταρσία «τρομοκρατών» στην Ευρώπη ή εθνικός αγώνας για ανεξαρτησία;	10
1.1 Η Κρήτη εξεγείρεται: Φήμες και γεγονότα	10
1.2 Οι αντιδράσεις των ιταλικών μέσων στις θηριωδίες των Οθωμανών	12
1.3 Η πρώτη πολιτική ανάλυση	12
1.4 Πολεμική απογραφή φρουρίων	14
1.5 Η άλωση της Τριπολιτσάς	16
2. Η Επανάσταση εδραιώνεται με τη «βοήθεια» της Ανατολής	18
2.1 Οι επιτυχίες των Ελλήνων συνεχίζονται, ξεκινούν οι πρώτες μαζικές ελεύσεις Φιλελλήνων	18
2.2 Οι Οθωμανοί «βοηθούν» τους Έλληνες	20
2.3 Η Ευρώπη φρίττει από τους Τούρκους και εντυπωσιάζεται από τους Έλληνες	21
2.4 Ένας θρίαμβος ενισχύει το φιλελληνικό ρεύμα	22
2.5 Η πρώτη διοικητική οργάνωση	24
2.6 Η Πύλη αναθέτει στην Αίγυπτο την υπόθεση της Κρήτης	25
3. Σύναψη του πρώτου δανείου και εμφύλιος στο ελληνικό στρατόπεδο	28
3.1 Πολεμική «ησυχία»	29
3.2 Η Πύλη ξεσπάει στην Κρήτη	31
3.3 Οι πολιτικές σκοπιμότητες βάζουν σε κίνδυνο την Επανάσταση	34
4. Ο αντίκτυπος του εμφυλίου	38
4.1 Τα σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων	39
4.2 Ο θάνατος του λόρδου Βύρωνα	45
4.3 Ο κίνδυνος έρχεται από τη θάλασσα	46
4.4 Η κυβέρνηση δείχνει αποφασιστικότητα στον διπλωματικό τομέα	48
5. Ο Ιμπραήμ προσπαθεί να καταπνίξει την Επανάσταση	53

5.1 Τα αποτελέσματα του εμφυλίου	53
5.2 Επίθεση στη Σφακτηρία	56
5.3 Η θυσία στο Μανιάκι	58
5.4 Το Μεσολόγγι αντιστέκεται με κάθε τρόπο	59
5.5 Εξελίξεις στην Κρήτη	63
6. Η Ευρώπη υποκλίνεται στο Μεσολόγγι	65
6.1 Θαλάσσιος και χερσαίος αποκλεισμός	65
6.2 Χρονικό της Εξόδου	70
6.3 Συνέπειες της Εξόδου	74
7. Οι βάσεις της Ανεξαρτησίας	77
7.1 Ο αγώνας συνεχίζεται στην Κρήτη	77
7.2 Η Ελλάδα χάνει άλλον έναν σπουδαίο οπλαρχηγό	79
7.3 Η Συνθήκη του Λονδίνου	83
7.4 Η έλευση του Καποδίστρια αλλάζει το πολιτικό σκηνικό	88
7.5 Η Ελλάδα απελευθερώνεται στο Ναβαρίνο	88
8. Αλληλεπίδραση Ελληνικής και Ιταλικής Επανάστασης	91
8.1 Η μακραίωνη σύνδεση με τη Βενετία	91
8.2 Αδελφές χώρες	92
8.3 Σημαντικοί εκπρόσωποι του φιλελληνικού ρεύματος	92
8.4 Η αποτύπωση του Εμφυλίου στον Ελληνικό Τύπο	95
9. Διδακτική και Παιδαγωγική προέκταση της Ιστορίας στο σχολείο - Ανάπτυξη κριτικής σκέψης	97
9.1 Η περίπτωση της διδασκαλίας της ιστορίας της Επανάστασης του 1821 με τη χρήση νέων τεχνολογιών	98
Συμπεράσματα	101
Δικτυογραφία – Βιβλιογραφία.....	103

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να αναζητηθούν πληροφορίες σε ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες για την Ελληνική Επανάσταση σε σχέση με την επιρροή που άσκησε στους Ιταλούς φιλέλληνες και να εντοπιστούν οι δικές τους θέσεις απέναντι στην Ελλάδα. Αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης μόνο για τα ιταλικά φύλλα εφημερίδων διότι στόχος δεν είναι η σύγκριση με άλλες πηγές. Διερευνά την επίδραση και την επιρροή της ελληνικής επανάστασης στις μεταγενέστερες εξεγέρσεις και επαναστάσεις που σημειώθηκαν στην Ιταλία, την πορεία των πηγών καθώς και την απήχηση τους στην Ιταλία και την αποτύπωσή της επανάστασης στα έντυπα. Σημαντικό μέρος καταλαμβάνουν τα άρθρα που σχετίζονται με την Κρήτη-Candia αλλά και με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Τέλος δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο πως μπορεί να αξιοποιηθεί διδακτικά και παιδαγωγικά η περίπτωση της Επανάστασης στο σχολείο και γενικά του μαθήματος της Ιστορίας μέσα από την χρήση των νέων τεχνολογιών .

Λέξεις κλειδιά : ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες , Ελληνική Επανάσταση , Φιλελληνισμός , Εθνική Παλιγγενεσία , Κρήτη , Ιστορία ,σχολείο , Νέες Τεχνολογίες ,πληροφορία.

Abstract

The present thesis aims to search for information on Italian online portals about the Greek Revolution in relation to its influence on Italian philhellènes and to identify their own positions towards Greece. It is a case study of Italian newspapers only because the aim is not to compare with other countries. It explores the influence and impact of the Greek Revolution on the later revolts and revolutions that occurred in Italy, the trajectory of the sources as well as their impact in Italy and the imprint of the revolution in the press. An important part is taken up by articles related to Crete-Candia and the rest of Greece. Finally, particular attention is given to how the case of the Revolution can be used didactically and pedagogically in schools and in the history course in general through the use of new technologies.

Key words : Italian online portals , Greek Revolution , Philhellenism , National Revolution , Crete , History , school , New Technologies ,information .

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να προσφέρω τις θερμές μου ευχαριστίες στον υπεύθυνο καθηγητή μου κύριο *Μανόλη Δρακάκη* για την πολύτιμη βοήθειά του και τον πολύτιμο χρόνο που μου διέθεσε. Οι σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές του, με κατεύθυναν ώστε να ολοκληρώσω την εργασία απολαμβάνοντας πραγματικά το κάθε λεπτό της έρευνας, της μελέτης και της συγγραφής της. Ευχαριστώ επίσης και τα μέλη της επιτροπής, τον επίκουρο καθηγητή *Ματθαίο Δαμίγο* αλλά και τον κ. *Μεταλληνό Δημήτριο* για την προθυμία και την διαθεσιμότητά του να με βοηθήσουν στην προσπάθειά μου αυτή.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις τρεις κόρες μου *Έλενα*, *Κωνσταντίνα-Βίτα* και *Ιωάννα* που σε όλο αυτό το διάστημα των μεταπτυχιακών σπουδών μου στερήθηκαν ίσως την αποκλειστική παρουσία μου αλλά με στήριξαν και μου αναγνώρισαν με κατανόηση το δικαίωμα να «γηράσκω αεί διδασκόμενη». Τέλος εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου στην μητέρα μου *Vita*, πηγή έμπνευσης στις ελληνοϊταλικές μου ανησυχίες και στις δονήσεις που μου προκαλούν οι δυο λαοί όταν τα σταυροδρόμια τους απαντώνται στο χρόνο και ενσαρκώνουν κοινές στιγμές Ιστορίας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια της Ελληνικής Ιστορίας, η Επανάσταση του 1821, εξετάζεται υπό το πρίσμα των ιταλικών εφημερίδων της εποχής. Μέσω των διαδικτυακών πυλών, έχουμε πλέον τη δυνατότητα να εξάγουμε συμπεράσματα από αυθεντικά κείμενα, για την αίσθηση που άφησαν στη γείτονα χώρα τα σημαντικότερα στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη χώρα μας την περίοδο 1821 – 1827. Με τη βοήθεια και άλλων πηγών, είμαστε σε θέση να έχουμε μια ολοκληρωμένη άποψη για την αλληλεπίδραση των αγώνων στις δύο χώρες, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, αλλά και για το πώς διαμορφώθηκε το κίνημα του φιλελληνισμού, πώς και εάν επηρέασε τις εξελίξεις και ποιες ήταν οι περίοδοι πιθανής κάμψης και έξαρσής του. Μέσα από αυτή την εργασία, δίνεται η ευκαιρία να εξετάσουμε τον τρόπο μετάδοσης των ειδήσεων, την εγκυρότητά τους, τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα γεγονότα διαφορετικοί συντάκτες και εάν τελικά παίρνουν θέση, με συνέπεια να προσπαθούν ή όχι να επηρεάσουν το αναγνωστικό τους κοινό. Σήμερα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τη δυνατότητά τους να διαμορφώνουν απόψεις. Κατά την περίοδο, όμως, της Εθνικής μας Παλιγγενεσίας, αξίζει να διαπιστώσουμε αν το φιλελληνικό ρεύμα καθιέρωσαν μόνο τα γεγονότα καθ' αυτά ή και εν μέρει η προσωπική διάθεση του εκάστοτε συντάκτη απέναντί τους.

Εισαγωγή

Επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα θεωρώ για αρκετούς λόγους. Πρώτον ήταν κάτι με το οποίο επιθυμούσα να ασχοληθώ και να εμβαθύνω ήδη πριν από μια εικοσαετία, κατά την διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Lecce στην Ιταλία και για το οποίο δεν είχε δοθεί η κατάλληλη ευκαιρία. Έναυσμα ήταν τότε οι συζητήσεις με ιταλούς συμφοιτητές μου γύρω από την οθωμανική κατοχή, την Επανάσταση και την Εθνική μας Παλιγγενεσία. Πάντα αναρωτιόμουν ποιά θα μπορούσε να ήταν η στάση της γειτονικής χώρας αλλά και δεύτερης μου πατρίδας απέναντι σε κάτι τόσο σημαντικό που αφορούσε την ελληνική ιστορία και το σπουδαιότερο πώς η Ιταλία διαχέει την πληροφορία την περίοδο εκείνη με τα μέσα που διέθετε. Αναμφισβήτητα η διπλή μου καταγωγή – ελληνοϊταλική – δεν με άφηνε ποτέ αδιάφορη σχετικά με θέματα φιλελληνικών αισθημάτων των Ιταλών, ομοιοτήτων, αλληλεπίδρασης των δυο λαών στις διάφορες φάσεις της ιστορίας έστω και αν αυτό συντελούνταν ομολογώ σε ένα επίπεδο συναισθηματικό δίχως επιστημονικές δεξιότητες και βαθυστόχαστες αναζητήσεις σε ιστορικά τεκμήρια. Ένας επιπλέον λόγος είναι η διδασκαλία της Ιστορίας στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η επαφή μου με τους μαθητές του Γυμνασίου και Λυκείου με οδήγησε στο να διαπιστώσω πως το μάθημα της Ιστορίας εμπλουτίζεται με πολλές λεπτομέρειες για τα αίτια, τις αφορμές και τα αποτελέσματα κάθε συμβάντος, καθώς και βιογραφικά στοιχεία των πρωταγωνιστών των γεγονότων. Αυτό κάπως δυσχεραίνει την εκμάθηση, καθώς υπάρχουν αναφορές σε πολλές ημερομηνίες και πολλά περισσότερα πρόσωπα που οι μαθητές πρέπει να θυμούνται. Αυτό όμως αυξάνει τον όγκο της ύλης και σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα μαθήματα έχει σαν αποτέλεσμα, τις περισσότερες φορές, τα παιδιά να προσπαθούν να αποστηθίσουν χωρίς να λαμβάνουν ουσιαστικές γνώσεις.

Η Ιστορία είναι ένα πολύ βασικό μάθημα, όχι μόνο σε αυστηρά γνωσιακό επίπεδο, αλλά και γιατί έχει την τάση να επαναλαμβάνεται. Ένας καλός γνώστης της Ιστορίας έχει τη δυνατότητα στη σύγχρονη εποχή να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα που αποκρύπτεται ή

διαστρεβλώνεται, να κρίνει με πιο αντικειμενικό τρόπο τα γεγονότα, να λαμβάνει σωστότερες αποφάσεις όταν καλείται να συμμετάσχει στα κοινά, αλλά και να διαμορφώνει μια πιο ολοκληρωμένη προσωπικότητα που πάντα αναζητά τη βελτίωση και την εξέλιξη, προσωπική και κοινωνική.

Δυστυχώς, λόγω των απαιτήσεων της σύγχρονης κοινωνίας, το εκπαιδευτικό σύστημα είναι έτσι δομημένο που δίνει στους μαθητές μεγάλο όγκο πληροφοριών χωρίς τον απαραίτητο χρόνο να τις διαχειριστούν.

Σε αυτό λοιπόν μπορεί να σταθεί αρωγός η ορθή χρήση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών τόσο από τον εκπαιδευτικό όσο και από τον ίδιο το μαθητή. Η διαρκής εξέλιξη της τεχνολογίας είναι κάτι που πλέον επηρεάζει όλους μας, ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία, επάγγελμα, γνώσεις και ενδιαφέροντα. Έτσι και στο σχολικό περιβάλλον κάθε τεχνολογική εξέλιξη είναι ακόμα ένα πεδίο που πρέπει να κατακτηθεί και ενταχθεί στη σχολική ύλη.

Τα σχολικά βιβλία διαθέτουν πολλές πληροφορίες που θεωρούνται βασικές, και αυτό που πια ζητείται σε μορφή εργασίας είναι η εύρεση περισσότερων λεπτομερειών και αν είναι εφικτό η πρόσβαση στη βιβλιογραφία. Τα παιδιά ανατρέχουν για κάθε πληροφορία που χρειάζονται στο διαδίκτυο, όπως άλλωστε κάνουν και οι ενήλικες. Όμως τώρα πια είναι και σε θέση να αξιολογούν τις πηγές που συναντούν στη διαδικτυακή τους έρευνα, να κρίνουν αν είναι αξιόπιστες και να τις διασταυρώνουν μέσα σε πολύ λίγο χρόνο.

Η περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης θα ήταν μια ιδανική ευκαιρία για την απαρχή της διδασκαλίας της Ιστορίας στα σχολεία με τη βοήθεια τεχνολογικών μέσων σε μια μόνιμη βάση. Οι λόγοι γι' αυτό είναι αρκετοί και σημαντικοί. Με αυτό το σκεπτικό, η ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης θα μπορούσε να γίνει ένα «διαδραστικό» και άκρως ενδιαφέρον μάθημα, που σίγουρα θα βοηθούσε τους μαθητές να συγκρατήσουν την κάθε πληροφορία, να μάθουν να αξιολογούν τις πηγές και να διακρίνουν την αντικειμενικότητα ή μη κάθε κειμένου που συναντούν.

1. Ελληνική Επανάσταση: Άλλη μια ανταρσία «τρομοκρατών» στην Ευρώπη ή εθνικός αγώνας για ανεξαρτησία;

Οι Ευρωπαίοι έχουν ήδη παρατηρήσει κάποια αναστάτωση στα δυτικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και στις ηγεμονίες της Μολδοβλαχίας. Η επίσημη έναρξη του αγώνα στην Πελοπόννησο, κατά το πρώτο τρίμηνο του 1821, με τις πρώτες μάχες, δεν τους εκπλήσσει. Οι πρώτες πολεμικές ανταποκρίσεις μπορούν να χαρακτηριστούν τυπικές, χωρίς πολλές λεπτομέρειες και σε κάποιες περιπτώσεις με αρκετές ανακρίβειες, πράγμα απόλυτα λογικό για ένα νέο κίνημα, που, αντικειμενικά, δεν έχει τα εχέγγυα να συνεχιστεί. Ουδεμία ισχυρή βοήθεια προβλέπεται να υπάρξει για τους Έλληνες και η απέχθεια του Αυστριακού Καγκελάριου Μέττερνιχ για κάθε είδους ανταρσία στον ευρωπαϊκό χώρο είναι γνωστή σε όλους.

1.1 Η Κρήτη εξεγείρεται: Φήμες και γεγονότα

Η Gazzetta di Genova, στο φύλλο της 31^{ης} Μαρτίου 1821, παρουσιάζει την επανάσταση στην Κρήτη σαν απόρροια περιστατικού προσωπικής υπόθεσης. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι: «Έγινε γνωστή η είδηση μιας νέας επανάστασης στην Κρήτη. Λέγεται ότι προκλήθηκε από μια προσωπική προσβολή που έκανε ένας Τούρκος σε έναν από τους κατοίκους. ...Οι Έλληνες... λέγεται ότι βγήκαν νικητές... Μια φρεγάτα και μια κορβέτα χρειάστηκε να οπλιστούν εσπευσμένα για να φέρουν στρατεύματα στην Κρήτη και μερικούς ανώτερους υπαλλήλους. Είχαν ήδη αποπλεύσει για τον προορισμό τους στα μέσα Ιανουαρίου.»¹

Ενώ αναφέρεται στο άρθρο ότι η είδηση χρήζει επιβεβαίωσης, η παράθεση λεπτομερειών και η αναφορά σε «μια νέα επανάσταση» δημιουργεί κάποιες αμφιβολίες για το σκοπό δημοσίευσής του. Φαίνεται υπερβολικό να έγινε μάχη εξαιτίας μιας προσβολής, ακόμα και αν το περιστατικό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Άλλωστε, από τις βιογραφίες των αγωνιστών του '21, είναι γνωστά αρκετά τέτοια περιστατικά εις βάρος Ελλήνων, που σαν κοινή κατάληξη είχαν απλά τη συμμετοχή των προσβληθέντων πιο ενεργά στον αγώνα. Δε θα

¹ Si è ricevuto la notizia di una nuove rivoluzione scopiata a Candia. Si dice che vi abbia dato motivo un offesa personale che un turco ha fatto ad uno degli abitandi. I greci ne sarebbero usciti vittoriosi... Si dovettero armare in tutta fretta una fregata ed una corvetta per condur truppe a Candia ed alcuni impiegati superiori. Esse aveano già messo alla vela per la loro destinazione alla metà di gennajo. (Gazzetta di Genova – Sabato, 31 Marzo 1821)

ήταν ακραίο λοιπόν να διακρίνει κανείς πίσω από το συγκεκριμένο άρθρο, την προσπάθεια του συντάκτη να παρουσιαστούν οι Έλληνες σαν ταραξίες και τίποτα περισσότερο.

Πηγές αναφέρουν ότι οι Κρητικοί άρχισαν να οργανώνονται για τον αγώνα, μόλις πληροφορήθηκαν την έναρξη της Επανάστασης στο Μοριά. Μάλιστα οργάνωσαν Καγκελαρία στα Σφακιά, με σκοπό να οργανωθούν και να κινηθούν συντονισμένα (γεγονός που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την υποτιθέμενη αφορμή που παρατέθηκε). Οι Κρητικοί λοιπόν, μπήκαν στον αγώνα όπως και οι Έλληνες της ηπειρωτικής Ελλάδας αλλά και άλλων νησιών: αφού συγκεντρώθηκαν και συμφώνησαν για τις πρώτες κινήσεις τους, ορκίστηκαν σε εκκλησία, έτσι ώστε να δεσμεύονται από κάτι ιερό ότι δε θα παρεκκλίνουν του σκοπού τους. Όπως λοιπόν συνέβη στην Αγία Λαύρα (έστω και απουσία του Παλαιών Πατρών Γερμανού), ή στην εκκλησία της Βλαχέραινας στη Λευκάδα, έτσι και στη Θυμιανή Παναγιά των Σφακίων στις 27 ή 29 Μαΐου 1821, οι οπλαρχηγοί ορκίστηκαν να πάρουν στα χέρια τους την υπόθεση της ανεξαρτησίας.²

Στην ένταξη της Κρήτης στον αγώνα αναφέρεται και ο D. Luigi Ciampolini³, προβάλλοντας, τουλάχιστον εν μέρει, το γεγονός, ως απότοκο της τουρκικής βαρβαρότητας σε νησιά του Αιγαίου:

«Το νησί Κως, επειδή περιλάμβανε στο εσωτερικό του ίσο αριθμό χριστιανών και μωαμεθανών, και το νησί της Λέσβου, επειδή υπήρχε ισχυρή φρουρά στο φρούριο, δεν τόλμησαν: Αλλά αυτή η σύνεση ή η δειλία δεν ήταν αρκετή για να τους κρατήσει ασφαλείς- για τις υποψίες που είχαν πέσει στο μυαλό αυτού του άγριου όχλου βαρβάρων, πολλοί άνθρωποι σκοτώθηκαν στη Λέσβο, περισσότεροι από εννιακόσιοι στην Κω, και περισσότεροι θα είχαν χαθεί, αν ο πασάς, λιγότερο κτηνώδους φύσης από τους άλλους, δεν είχε σταματήσει την έκχυση αίματος. Η Κρήτη δυσανασχέτησε ευγενικά. Όταν ο Αντώνιος Μελιδόνης⁴, ο οποίος βρισκόταν στην Ασία για εμπορικές υποθέσεις, συγκέντρωσε ένα σμήνος Κρητικών ναυτικών, οι οποίοι ήταν διασκορπισμένοι σε όλα τα λιμάνια, με τις πρώτες φήμες, ο καπετάνιος αυτός επέστρεψε στην πατρίδα του και ξεσήκωσε τον πολεμοχαρή πληθυσμό των Σφακίων, ο οποίος, όπως και οι Μανιάτες και Σουλιώτες, δεν υπέμεινε ποτέ την παρουσία των Τούρκων, και προσπάθησε να σηκώσει ολόκληρο το νησί.»

² <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/i-kiryxi-tis-epanastasis-stin-kriti/>

³ *Storia del risorgimento della Grecia*, σελ.164

⁴ <https://www.politistiko-rethymno.org/> - Οι αδελφοί Μελιδόνη και ο μυθιστορηματικός βίος τους.

Αντώνιος Μελιδόνης

1.2 Οι αντιδράσεις των ιταλικών μέσων στις θηριωδίες των Οθωμανών

Ως πρώτη βαρυσήμαντη πράξη αντιποίνων των Τούρκων στην έκρηξη της Επανάστασης, θεωρείται ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' στις 10 Απριλίου 1821. Στη σχετική ανταπόκριση της *Gazzetta di Genova*, είναι εμφανές ότι ο συντάκτης όχι μόνο παίρνει θέση υπέρ των Ελλήνων, αλλά προβαίνει και σε «βαρείς» χαρακτηρισμούς εναντίον των Τούρκων⁵. Όταν στο εξωτερικό μιλούν ακόμα για μια νέα εξέγερση με εντελώς αβέβαιη έκβαση, σίγουρα το ότι μια εφημερίδα παίρνει θέση ανοιχτά υπέρ των Ελλήνων, δημιουργεί τις βάσεις για ένα φιλελληνικό κλίμα.

1.3 Η πρώτη πολιτική ανάλυση

Στη *Gazzetta Piemontese* δημοσιεύτηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1821 ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο της *Monitore*, που από τις πηγές που έχουμε διαδικτυακά αποτελεί μια μοναδική πολιτική ανάλυση. Παρ' ότι η Επανάσταση ακόμη παλεύει να εδραιωθεί, τόσο πρακτικά, όσο και στη συνείδηση των Ευρωπαίων, θίγεται το ζήτημα της πολιτικής και οικονομικής εκμετάλλευσης αγώνων των εθνών, χωρίς αυτό να μειώνει την αξία τους. Μια τέτοια πολιτική ανάλυση, που διατυπώθηκε πριν δύο αιώνες αλλά βρίσκει απόλυτη

⁵ *Molti primarj greci furono frucidati e varie donnelle caddero vittime della brutalità dei forsennati. - Πολλοί Έλληνες ιερείς σφαγιάστηκαν και πολλές γυναίκες έπεσαν θύματα της κτηνωδίας των τρελών.* (*Gazzetta di Genova - Sabato 16 Gugno 1821*)

Quei turchi, i quali non danno ascolto che alla loro rabbia, per maggior contumelia avevano fatte lordare la faccia del defunto, e ne diedero i resti alla ciurma perche li trascinasse per le vie. - Αυτοί οι Τούρκοι, που ακούνε μόνο την οργή τους, για μεγαλύτερη περιφρόνηση κατέστρεψαν το πρόσωπο του νεκρού και έδωσαν το λείψανο στο πλήρωμα για να το σύρει στους δρόμους. (*Gazzetta di Genova - Sabato 16 Gugno 1821*)

αντιστοιχία με δεδομένα και διατυπώσεις της εποχής μας, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί αυτούσια:

«Οι ακόλουθες πολιτικές εκτιμήσεις μπορούν να διαβαστούν στο χθεσινό *Monitore*:

Θα έχουμε ειρήνη ή πόλεμο; Όσοι διαβάζουν μόνο τις εφημερίδες του Λονδίνου ή του Παρισιού μπορούν να εξετάσουν το ζήτημα αυτό υπό δύο όψεις, αυτή του εμπορίου και αυτή των επαναστάσεων. Στο πλαίσιο του πρώτου θα δείτε ότι κάθε φορά που γίνεται κάποια σημαντική συναλλαγή στα χρηματιστήρια του Παρισιού ή του Λονδίνου, τα νέα για την Ελλάδα φτάνουν σε σας σε μια καθορισμένη ώρα, και μισό τοις εκατό στο Λονδίνο ή πενήντα σεντς στο Παρίσι είναι το αποτέλεσμα της ευπιστίας: έτσι τα υψηλότερα ζητήματα της σύγχρονης πολιτικής υποβαθμίζονται στις λεπτομέρειες του υλικού ενδιαφέροντος. Από την άλλη πλευρά, το θέμα είναι πιο σοβαρό: κάθε εφημερίδα είναι ένα καθεδρικό θυσιαστήριο από το οποίο οι ρήτορες βροντοφωνάζουν υπέρ ή κατά της Ελλάδας: μερικοί από αυτούς, εξάλλου, που δίνουν όρκους για πόλεμο υποκινούνται από ορισμένα μυστικά κίνητρα, τα οποία μπορούν να εξαπατήσουν και τον πιο καλόπιστο. Τι τους ενδιαφέρει ένας πόλεμος στην Ευρώπη στους καιρούς που διανύουμε; Πριν απαντήσουν, ας θυμηθούμε τις ομιλίες και τις υποσχέσεις τους την εποχή των επαναστάσεων στην Ισπανία, τη Νάπολη, την Πορτογαλία και το Πεδεμόντιο, και θα δούμε ότι είναι πολύ σημαντικό να έχουμε τα μάτια μας ανοιχτά, για να μην κάνουμε λάθη ως προς τον πραγματικό σκοπό των ρητορειών ορισμένων εφημερίδων και ως προς τις πηγές από τις οποίες αντλούν τις απόκρυφες ειδήσεις τους: Έθεσαν σε κίνηση στρατούς, και αυτοί δεν κινήθηκαν- ανακοίνωσαν συμμαχίες και αντι-συμμαχίες, και αυτές δεν επικυρώθηκαν ποτέ- δημιούργησαν στόλους πολυάριθμους όσο τα χίλια πλοία του Αγαμέμνονα, και πανηγύρισαν νίκες ωραιότερες από την ηρωική Σαλαμίνα- αλλά αυτές οι επευφημίες μας θυμίζουν την άμυνα του σύγχρονου Λεωνίδα στις Θερμοπύλες των Αβρούχων. Το συμπέρασμα από όλα αυτά είναι ότι ολόκληρη η Ευρώπη είναι ενωμένη εδώ και έξι χρόνια για να αποκαταστήσει την παγκόσμια ειρήνη και ότι αυτή η ειρήνη δεν θα διαταραχθεί υπό τις παρούσες συνθήκες: αυτή η ένωση, η οποία βασίζεται στον σεβασμό των θετικών δικαιωμάτων, περιλαμβάνει επίσης σε αυτά εκείνα της ανθρωπιάς, τον πρώτο δεσμό των εθνών, και ως εκ τούτου η υπόθεση των Ελλήνων δεν μπορεί να είναι αδιάφορη για τη μεγάλη ευρωπαϊκή κοινωνία. Αν όμως στον αγώνα αυτό προσχωρούν φατρίες που φιλοδοξούν σε έναν παγκόσμιο πόλεμο για να αναζωπυρώσουν, όπως θα συνέβαινε αναγκαστικά, επαναστάσεις και επαναστάσεις, δεν μπορούμε να εγκρίνουμε την ένθερμη φιλανθρωπία τους.»⁶

⁶ «*Leggonsi nel Monitore di ieri le seguenti considerazioni politiche:*

Avremo la pace o la guerra? Chi non legge se non le gazzette di Londra o di Parigi può esaminare questa quistione sotto due aspetti, quello, cioè, del commercio, e quello delle rivoluzioni. Sotto il primo vedrà che ogni volta che si tratta di qualche operazione importante nelle borse di Parigi o di Londra, le notizie della Grecia vi giungono a ora fissa, ed un mezzo per cento a Londra, o cinquanta centesimi a Parigi sono il risultato della credulità: ecco in qual modo s'abbassano le più alte quistioni della moderna politica sino alle minuzie d'un materiale interesse. Sotto l'altro aspetto la

1.4 Πολεμική απογραφή φρουρίων

Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1821, η Gazzetta Piemontese κρίνει σκόπιμο να παραθέσει τις πληροφορίες που έχει, και, όπως διατείνεται, προέρχονται από έγκυρες πηγές, σχετικά με την κατάσταση των σημαντικότερων φρουρίων, κυρίως της Δυτικής Ελλάδας και της Αλβανίας. Η αναφορά που ακολουθεί, φροντίζει να ενημερώσει τους αναγνώστες τόσο για το ποιος από τους δύο εμπολέμους έχει την κυριαρχία τους, όσο και για τις στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονται στην κάθε περιοχή:

«Ενώ ορισμένες εφημερίδες παρουσιάζουν την αρχαία Ελλάδα ως ήδη απαλλαγμένη από την τουρκική κυριαρχία, εμείς πρόκειται να παρουσιάσουμε στους αναγνώστες την κατάσταση των πραγμάτων στην Αλβανία και την Πελοπόννησο την εποχή των τελευταίων ειδήσεων. Η τελευταία είδηση χρονολογείται από τις 30 Ιουλίου του περασμένου έτους και είμαστε οι εγγυητές της ακρίβειας των πληροφοριών, καθώς η πηγή των οποίων χρησιμοποιούμε είναι αυθεντική.

Οι Τούρκοι έχουν καταλάβει όλα τα φρούρια της Ηπείρου, δηλαδή:

1. Πρέβεζα, υπό τη διοίκηση του Τούρκου καπετάνιου μπέη ή αντιναύαρχου. Οι δυνάμεις της αποτελούνται από οκτώ χιλιάδες άνδρες φρουράς, τέσσερα πολεμικά μπρίκια, δώδεκα κανονιοφόρους και πολυάριθμα οπλισμένα σκάφη.
2. Πάργα, με φρουρά 2000 ανδρών.
3. Ηγουμενίτσα, λιμάνι που βρίσκεται τρεις λεύγες βόρεια της Πάργας- οι Τούρκοι διαθέτουν εκεί, εκτός από τη φρουρά, μια μοίρα από δύο φρεγάτες και τρεις κορβέτες.
4. Βουθρωτό, ένα ισχυρό κάστρο, φρουρούμενο από 600 άνδρες.

cosa è più seria: ogni giornale è una cattedra dalla quale gli oratori fulminano per la Grecia o contro di essa: alcuni di quelli peraltro che fanno voti per la guerra sono mossi da certi motivi segreti, che possono ingannare i più creduli. Che cosa importa ad essi una guerra in Europa ne' tempi in cui siamo? Prima ch' essi rispondano, ricordiamoci dei loro discorsi e delle loro promesse al tempo delle rivoluzioni di spagna, di Napoli, del Portogallo, e del Piemonte, e vedremo che è cosa importantissima il tener gli occhi aperti, per non errare intorno al vero scopo delle arringhe d' alcuni giornali, come pure intorno alle fonti dalle quali attingono le loro apocrife notizie: essi hanno messo in moto gli eserciti, e questi non si sono mossi; hanno annunziato alleanze, e contralleanze, e queste non vennero ratificate mai; hanno creato flotte numerose come le mille navi d' Agamemnone, ed acclamato vittorie più belle dell' eroica di Salamina; ma queste acclamazioni ci ricordano la difesa dei moderni Leonida alle Termopile degli Abbruzzi. La conclusione di tutto questo sia, che l' Europa tutta intiera è da sei anni unita per raffermare la pace del mondo, e che questa non verrà nelle presenti circostanze turbata: questa unione, che posa sulla venerazione dei diritti positivi, comprende pure in essi quelli dell' umanità, primo legame delle nazioni, e prò la causa de' greci non può essere indifferente alla gran società europea. Ma se a questa causa si congiungono fazioni che aspirano ad una guerra universale per riaccendere, come accadrebbe necessariamente, rivoluzioni, e rivoluzioni, noi non possiamo approvare l' ardente loro filantropia.» (Gazzetta Piemontese - Sabato, 29 Settembre 1821)

5. Άγιοι Σαράντα, που υπερασπίζεται από 150 άνδρες.

Πέρα από αυτά τα εδάφη, οι Τούρκοι καταλαμβάνουν το λιμάνι του Πάνορμο και στην κεντρική Αλβανία την πόλη Αυλώνα και το φρούριο της Κανίνε.

Στον Μοριά, που υποτίθεται ότι βρίσκεται εξ ολοκλήρου στην εξουσία των Ελλήνων, και μάλιστα είναι το μόνο μέρος της Ελλάδας που έχουν καταλάβει, τουλάχιστον την πεδιάδα, οι Τούρκοι καταλαμβάνουν τα εξής τετράγωνα:

1. Πάτρα, η κύρια πόλη: η ισχυρή φρουρά αυτής της πόλης διοικείται από τον Γιουσούφ πασά έναν από τους πιο διακεκριμένους και γενναίους αξιωματικούς που διαθέτει η Πύλη. Δεν είχε ακόμη επενδυθεί κατά την αναχώρηση της τελευταίας είδησης. Ο συνταγματάρχης Δημήτριος Υψηλάντης έφτασε εκεί στις 18 Ιουλίου για να επιθεωρήσει τον ελληνικό στρατό που επρόκειτο να την πολιορκήσει.

2. Η Κόρινθος, μια σχεδόν απόρθητη ακρόπολη, που υπερασπιζόταν μια φρουρά 4000 ανδρών. Όταν ξέσπασε η εξέγερση, η Κόρινθος δεν είχε προμήθειες. Ο Γιουσούφ πασάς την εφοδίασε και πάλι με προμήθειες με toλμηρό αιφνιδιασμό- έφυγε από το λιμάνι της Πάτρας με λίγα πλοία τα μεσάνυχτα, διέσχισε την εχθρική ναυτική αρμάδα και επέστρεψε στην Πάτρα με την ίδια τόλμη και ευτυχία μετά την επιτυχία της εκστρατείας του.

3. Ναύπλιο (Νεάπολη της Ρωμανίας). Το πεδίο αυτό είναι το ισχυρότερο στην Ελλάδα και θεωρείται απόρθητο. Οι Ρώσοι στον πόλεμο του 1770 δεν μπόρεσαν ποτέ να το καταλάβουν. Η σημερινή φρουρά αριθμεί 1.500 άνδρες.

4. Μονεμβασιά. Η εξέγερση δεν έχει εισχωρήσει ποτέ στα τείχη της, καθώς ο αρχιεπίσκοπος έχει διατηρήσει μέχρι στιγμής την τάξη και την υπακοή στην Πύλη.

5. Κορώνη. Το πεδίο αυτό φαίνεται να έχει κατακλυστεί- είναι ανεπαρκώς εξοπλισμένη- ο Τούρκος που τη διοικεί είπε, περιφράσσοντάς την, ότι σκοπεύει, μη λαμβάνοντας την κατάλληλη ανακούφιση, να θαφτεί κάτω από τα ερείπια του πεδίου, αφού βλέπει ότι οι Έλληνες δεν δίνουν συγχωροχάρτι.

6. Μεθώνη. Ισχυρό και καλά φυλασσόμενο έδαφος. Οι Ρώσοι δεν πέτυχαν τίποτα πριν από αυτό το 1771. Οι επάλξεις αυτού του φρουρίου είναι εξοπλισμένες με 40 κανόνια.

7. Ναβαρίνο. Ο Ιντρίς μπέης το διοικεί. Η φρουρά του είναι 1500 άνδρες.

8. Αρκαδία, που υπερασπίζεται από κατοίκους που είναι όλοι μουσουλμάνοι.

9. Τριπολιτσά. Το κάστρο είναι πολύ καλά οχυρωμένο και οι Τούρκοι είναι κλεισμένοι μέσα σε αυτό. Η πόλη, ωστόσο, βρίσκεται στην εξουσία των Ελλήνων.

10. Αθήνα. Το κάστρο άντεξε ακόμη στις 15 Ιουλίου και συνέχισε να βομβαρδίζει την πόλη. Η φρουρά αριθμεί 500 άνδρες. Ο ηγέτης των Αθηναίων εξεγερμένων ονομάζεται Λογοθέτης πρωτεύων ή δήμαρχος (προεστός) της Λιβαδειάς.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα περισσότερα πεδία η άμυνα έχει ανατεθεί στους γενίτσαρους, οι οποίοι κατέχουν τη γύρω ύπαιθρο ως στρατιωτικά φέουδα. Αυτή η φυλή των βαρόνων μάχεται «υπέρ βωμών και εστιών».⁷

1.5 Η άλωση της Τριπολιτσάς

Ίσως το σημαντικότερο πολεμικό γεγονός του πρώτου έτους του αγώνα, που αν και έθεσε πιο στέρεες βάσεις για τη συνέχισή του, ταυτόχρονα προκάλεσε την κοινή γνώμη στην Ευρώπη, λόγω της σφαγής των αμάχων από τους αγωνιστές αμέσως μετά την κατάληψή της. Οι πολέμιοι του αγώνα στο εξωτερικό χρησιμοποίησαν το γεγονός για να παρουσιάσουν τους Έλληνες σαν όχλο με βίαια ένστικτα, να τους εξισώσουν, στην ουσία, με τους Τούρκους. Ωστόσο, υπήρξαν και οι φωνές που κατανοούσαν τη δίψα των Ελλήνων για εκδίκηση τεσσάρων αιώνων σκλαβιάς, χωρίς φυσικά να τη δικαιολογούν. Φάνηκαν, όμως, συγκαταβατικοί, καθώς είχαν καταλάβει ότι η ανθρώπινη φύση, σε μια τέτοια περίπτωση, δεν είναι δυνατόν να τιθασευτεί απόλυτα. Άλλωστε ήταν γνωστό ότι οι οπλαρχηγοί δεν ήταν σύμφωνοι και σε καμία περίπτωση ενθαρρυντικοί.

Οι αναφορές του ιταλικού τύπου στο γεγονός που είναι διαθέσιμες, δημοσιεύτηκαν στη Gazzetta di Genova και στη Gazzetta Piemontese:

«Η πτώση της Τριπολιτσάς έχει επιβεβαιωθεί πλήρως με τις συνθήκες που έχουν αναφερθεί εδώ και καιρό- το πεδίο αυτό καταλήφθηκε, έπεσε στα χέρια των Ελλήνων στις 23 Σεπτεμβρίου και η φρουρά εκτελέστηκε με το σπαθί.⁸»

« Από τότε που η Τριπολιτσά και το Ναβαρίνο περιήλθαν στην εξουσία του Δημητρίου Υψηλάντη και του Κολοκοτρώνη, η κατάσταση στον Μοριά ήταν πάντα η ίδια. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι φρουρές και οι κάτοικοι αυτών των δυστυχισμένων πόλεων, ακόμη και οι γυναίκες και τα παιδιά, χωρίς να ληφθεί υπόψη η συμφωνηθείσα συνθηκολόγηση, ξεπερνά κάθε φαντασία: ευχόμαστε και ελπίζουμε για την τιμή της

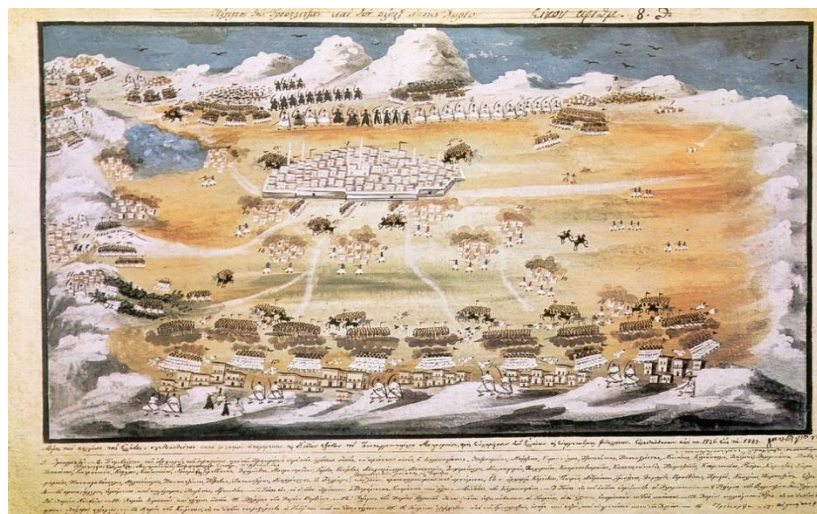
⁷ Gazzetta Piemontese - Sabato, 29 Settembre 1821/ REGNO ILLIRICO Trieste, 6 Settembre

⁸ Altra dell' 8 novembre-Notizie recentissime di mare.

E pienamente confermata la caduta di Tripolizza colle circostanze già da lungo tempo riferite; quella piazza presà d' assalto, cadde in potere dei greci il di 23 settembre, e la guernigione venne passata a fil di spada. (Gazzetta di Genova - Mercoledì 14 Novembre 1821/ Altra dell' 8 Novembre-Notizie recentissime di mare.)

ανθρωπότητας ότι οι αναφορές που γίνονται εδώ θα αλλοιωθούν από πολύ έντονα χρώματα.»⁹

Και στα δύο έντυπα αποφεύγεται η παράθεση λεπτομερειών. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η πρώτη εφημερίδα υποβαθμίζει κάπως το γεγονός, εσκεμμένα ή όχι, και αναφέρεται στην εξόντωση της φρουράς μόνο και μάλιστα σαν να πρόκειται για κάτι αναμενόμενο. Η Gazzetta Piemontese κάνει μια σχετική αναφορά, αποφεύγοντας ωστόσο τις περιγραφές. Υπάρχει βέβαια μια ασάφεια όσον αφορά την τήρηση της συνθηκολόγησης: δίνεται οι εντύπωση ότι καταπατήθηκαν κάποιοι όροι παράδοσης, ενώ στην πραγματικότητα οι διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους είχαν ναυαγήσει. Υπήρξαν όμως κάποιες ιδιωτικές συμφωνίες μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, οι οποίες όμως τηρήθηκαν, οι Αλβανοί προστατεύτηκαν¹⁰. Όμως η κατάληξη του άρθρου αφήνει να εννοηθεί ότι πρόκειται για μεμονωμένο γεγονός.

Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη. Πόλεμος της Τριπολιτσάς και των περί αυτής Χωρίων.

⁹ *Dacchè Tripolizza e Navarino vennero in potere di Demetrio Ypsilanti e di Colocotroni, lo stato delle cose in Morea è sempre lo stesso. Il modo, col quale senza riguardo alcunò per le capitolazioni concluse furono trattate le guarnigioni e gli abitanti di quelle infelici città, e perfino le donne ed i fanciulli, sorpassa ogni idea: desideriamo e speriamo per l' onore dell' umanità, che le relazioni, che se ne fanno qui, siano alterate da troppo vivi colori.*(Gazzetta Piemontese - Giovedì 27 Dicembre 1821/ AUSTRIA, Vienna 15 Dicembre)

¹⁰ <https://el.wikipedia.org/wiki/> - Άλωση της Τριπολιτσάς.

2. Η Επανάσταση εδραιώνεται με τη «βοήθεια» της Ανατολής

Μετά από τις επιτυχίες του πρώτου έτους, και ιδίως την άλωση της Τριπολιτσάς, οι Έλληνες έχουν διαπιστώσει ότι η υπόθεση της ανεξαρτησίας είναι σε μεγάλο βαθμό στα δικά τους χέρια. Το ίδιο όμως συμβαίνει και με τους Ευρωπαίους, που πλέον αρχίζουν να ενδιαφέρονται ακόμα περισσότερο να παρακολουθήσουν τη μάχη ενός μόνο έθνους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αντίστοιχα, λοιπόν, οι ιταλικές εφημερίδες αρχίζουν να δημοσιεύουν εκτενέστερα άρθρα και να αυξάνουν τις ανταποκρίσεις. Σε αντίθεση με το πρώτο έτος, που ως επί το πλείστον οι πληροφορίες έφταναν στην Ιταλία από τα Επτάνησα ή πόλεις του εξωτερικού όπου υπήρχε έντονο το ελληνικό στοιχείο (Βιέννη, Τεργέστη), πλέον μπορούν να έχουν ανταποκρίσεις και από τα κέντρα των πολεμικών επιχειρήσεων, του Μοριά και της Ηπείρου. Σ' αυτό συμβάλλουν και οι τριγμοί στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας, όπου πλέον τα προβλήματα είναι εμφανή κι έτσι δίνουν το περιθώριο στους Έλληνες να εκμεταλλευτούν μια θεόσταλτη βοήθεια.

2.1 Οι επιτυχίες των Ελλήνων συνεχίζονται, ξεκινούν οι πρώτες μαζικές ελεύσεις Φιλελλήνων

Έχοντας πλέον στην κατοχή τους την Τριπολιτσά, το σημαντικότερο φρούριο της Πελοποννήσου, όπου βρισκόταν και η κεντρική διοίκηση των Οθωμανών στο Μοριά, πλέον οι Έλληνες έχουν αποδυναμώσει σε μεγάλο βαθμό την ισχύ των Τούρκων. Η κατάληψη και άλλων πόλεων της Πελοποννήσου, αλλά και η βοήθεια των οπλαρχηγών της Στερεάς, κυρίως δε του Ανδρούτσου¹¹, στο να αποκόβουν την παροχή βοήθειας στους Τούρκους, καθιστούν τους Έλληνες ουσιαστικά κυρίαρχους του Μοριά. Αυτό, στα μάτια των ξένων ανταποκριτών, ισοδυναμεί με εδραίωση της Επανάστασης όχι μόνο σε πολεμικό, αλλά και σε πρακτικό επίπεδο. Ας μην ξεχνάμε πως για τους Έλληνες, τα εδάφη αυτά ήταν ανέκαθεν η πατρίδα τους, στα μάτια όμως των Ευρωπαίων οι εξεγερθέντες αποκτούν δική τους βάση, δικό τους στρατόπεδο. Κατά κάποιον τρόπο, ο αγώνας εφεξής γίνεται επί ίσοις όροις, διότι αν και οι Τούρκοι υπερτερούν αριθμητικά, οι Έλληνες γίνονται και πάλι κύριοι πατρογονικών εδαφών

¹¹ Διαπιστώνεται ότι σε όλες τις ιταλικές εφημερίδες, ο Ανδρούτσος αναφέρεται πάντα ως «Οδυσσέας». Είναι ο μόνος οπλαρχηγός που δεν αναφέρεται με πλήρες ονοματεπώνυμο ή με στρατιωτικό βαθμό. Ίσως οι Ιταλοί βρήκαν στο όνομά του την ευκαιρία να συνδέσουν με κάποιον τρόπο την αρχαία Ελλάδα με την Ελληνική Επανάσταση. Άλλωστε και ο Ανδρούτσος είναι γνωστό ότι πήρε το όνομά του από τον βασιλιά της Ιθάκης. Θα μπορούσε η αναφορά αυτή να χαρακτηριστεί ως ένα έμμεσο και διακριτικό φιλελληνικό κάλεσμα.

και από την πλευρά τους έχουν το πλεονέκτημα της άριστης γνώσης των μορφολογικών στοιχείων των εδαφών αυτών.

«Οι νέες κατευθύνσεις από την Καλαμάτα είναι ευνοϊκές για τους Έλληνες. Η Γερουσία μετέφερε την έδρα της στην Τριπολιτσά. Μετά την κατάληψη από την πόλη αυτή τα περισσότερα στρατεύματα κατευθύνθηκαν πάνω από την Πάτρα, η οποία είναι πλέον πιο αυστηρά αποκλεισμένη. Ταυτόχρονα οκτώ χιλιάδες Μωραΐτες στάλθηκαν πέρα από τον Ισθμό της Κορίνθου εναντίον του Τσουρσεΐλντ πασά. Ο καπετάνιος αυτός λέγεται ότι νικήθηκε κοντά στα Πέντε Πηγάδια από Αλβανούς, Έλληνες και Σουλιώτες... Ο Οδυσσέας αναχαίτισε στην Ήπειρο πολλά πυρομαχικά που προορίζονταν για τους Τούρκους στον Μοριά. Σήμερα πολλά πλοία έχουν αποβιβαστεί από την Κέρκυρα, και έχουν διαδώσει τη φήμη ότι εκτός από τη Μεθώνη και την Κορώνη, και το σημαντικό φρούριο της Νεάπολης της Ρωμανίας (σ.σ. Ναύπλιο) έχει παραδοθεί με συνθηκολόγηση στους Έλληνες, οι οποίοι σε αυτή την περίπτωση θα είναι κύριοι ολόκληρου του Μοριά.»¹²

Ο ανταποκριτής της *Gazzetta Universale* από το Δυρράχιο, πληροφορεί το ιταλικό αναγνωστικό κοινό ότι οι Έλληνες είναι πλέον σε πλεονεκτική θέση στο Μοριά και μάλιστα κατέφθασαν ήδη τα πρώτα σώματα εθελοντών από την Ευρώπη στη Στερεά. Παρ' ότι, όπως είναι φυσικό, δεν έχουν ακόμα οργανωθεί σε συγκροτημένα στρατιωτικά τμήματα, ανάμεσα στις τάξεις τους βρίσκονται και αξιωματικοί, που είναι σε θέση να βοηθήσουν ακόμα και σ' αυτό το κομμάτι:

«Από ειδήσεις από την Καλαμάτα γίνεται γνωστό ότι οι Έλληνες στο εσωτερικό της Πελοποννήσου είναι καλά οπλισμένοι και καταδιώκουν γενναία τους Τούρκους: στο Μεσολόγγι έχουν φτάσει από τη Μασσαλία πολλοί Γάλλοι και Γερμανοί αξιωματικοί, καλλιτέχνες και εθελοντές για να βοηθήσουν τους Έλληνες, αν και δεν σχηματίζουν τώρα αρκετά πειθαρχημένα συντάγματα.»¹³

Στο ίδιο φύλλο υπάρχουν αναφορές και για περιοχές της Μακεδονίας, που είναι εξίσου σημαντικές:

«Σύμφωνα με ειδήσεις από τις Σέρρες, οι Τούρκοι εξαπέλυσαν νέα επίθεση στην ισχυρή θέση της Κασσάνδρας στις 9 Νοεμβρίου και αποκρούστηκαν με ακόμη μεγαλύτερες απώλειες από ό,τι προηγουμένως, δηλαδή 7.000 άνδρες.»¹⁴

¹² *Gazzetta Universale* – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Trieste 5 Dicembre

¹³ *Gazzetta Universale* – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Durazzo 29 Novembre

¹⁴ *Gazzetta Universale* – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Semelino 30 Novembre

2.2 Οι Οθωμανοί «βοηθούν» τους Έλληνες

Η Αυτοκρατορία πλέον δείχνει έντονα σημάδια παρακμής, όχι μόνο λόγω της εδραίωσης της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά και λόγω αναταραχών στο εσωτερικό της. Οι εφημερίδες της Ιταλίας το θεωρούν πολύ σημαντικό και αναφέρουν κάθε περιστατικό που προκαλεί τη δυσαρέσκεια του Σουλτάνου, καθώς και τις συνέπειές της. Μάλιστα, τα γεγονότα παρατίθενται πλέον με τόση συχνότητα και λεπτομέρειες, που αφήνουν στον αναγνώστη την εντύπωση ότι ο Σουλτάνος έχει χάσει πλήρως τον έλεγχο και η Αυτοκρατορία αποδυναμώνεται ολοένα και περισσότερο:

«Επιστολές από την Κωνσταντινούπολη της 10ης Νοεμβρίου επιβεβαιώνουν την ταχεία προέλαση του περσικού στρατού στην Τουρκία. Η σύγχυση του Διβανίου ήταν μεγάλη. Την ημέρα αυτή αποκεφαλίστηκαν ο Ραΐς Εφέντη (υπουργός Εξωτερικών) και ο επικεφαλής του Ταμείου... Οι υποθέσεις των Ελλήνων πήγαιναν από το καλό στο καλύτερο. Η μάχη στα Πέντε Πηγάδια της Ηπείρου τους γέμισε με δόξα- πολέμησαν επί δέκα ημέρες και κάθε μέρα ήταν μια νίκη γι' αυτούς.»¹⁵

Οι Έλληνες που μέχρι πριν λίγο πίστευαν ότι δε θα κατάφερναν κάτι αν ξεσηκώνονταν χωρίς την υποστήριξη μιας μεγάλης δύναμης, εν μέρει επιβεβαιώνονται και δέχονται ένα αναπάντεχο δώρο. Όχι όμως από εκεί που το περίμεναν. Ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων, ένας από τους σημαντικότερους πασάδες της Αυτοκρατορίας, μια και στην εποχή της μεγαλύτερης ακμής του πασαλίκιου, αυτό περιλάμβανε την Αλβανία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τμήματα ακόμη και της Στερεάς και της Μακεδονίας, ονειρευόταν πάντα την οργάνωση ενός ανεξάρτητου, δικού του κράτους, ίσως ακόμη και το θρόνο της Αυτοκρατορίας. Η διαμάχη του με το Σουλτάνο έχει ξεκινήσει εδώ και χρόνια, όμως εντάθηκε στην καταλληλότερη στιγμή για τους Έλληνες. Το ξέσπασμα της Επανάστασης βρήκε τον Χουρσίτ πασά, έναν ισχυρότατο ηγεμόνα του Μοριά, αποσπασμένο στην Ήπειρο, για να πολεμήσει έναν δυνατό βεζίρη. Επειδή σίγουρα δεν ήταν εύκολος αντίπαλος, μεγάλη οθωμανική στρατιωτική δύναμη μετέβη στην Ήπειρο και έτσι το πεδίο ήταν ελεύθερο για τους Έλληνες να κατακτήσουν τα σημαντικότερα σημεία της Πελοποννήσου.

Πλέον, στις αρχές του δεύτερου έτους, ένας ισχυρός πασάς εξοντώνεται και μοιραία αφήνει διοικητικό κενό στην Ήπειρο, έστω για κάποιο διάστημα. Αλλά τα καλά για τους Έλληνες δε σταματούν εδώ. Ο αντίπαλός του, Χουρσίτ πασάς, δε θα έχει καλύτερη τύχη, καθώς κατηγορείται ότι οικειοποιήθηκε τον θησαυρό του Αλή. Αυτοκτονεί έτσι ώστε να αποφύγει έναν ατιμωτικό θάνατο, καθώς ήταν ήδη καθ' οδόν το σουλτανικό φερμάνι της

¹⁵ *Gazzetta Universale – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Notizie Ulteriori, Trieste 10 Dicembre*

θανάτωσής του. Η Gazzetta Universale παραθέτει τις συνθήκες θανάτου του Αλή και μάλιστα με πολλές λεπτομέρειες, στην πλειοψηφία τους έγκυρες.¹⁶ Αυτό συμβαίνει και για την τύχη του Χουρσίτ:

«Μετά από τρεις εβδομάδες διακοπής, έχουμε επιτέλους νέα περιγράμματα της Λάρισας μέχρι την τρέχουσα 6η. Ο Χουρσίτ πασάς έλαβε τις ενισχύσεις που περίμενε επί μακρόν στα μέσα Οκτωβρίου και κινήθηκε στις 20 του μηνός προς το Ζιτούνι για να επιβάλει και πάλι τις Θερμοπύλες. Στις 22 και 24 Οκτωβρίου έγιναν μάχες με το χειρότερο των Σερασκιέρηδων, οι οποίοι έχοντας χάσει 7000 άνδρες, επέστρεψαν στη Λάρισα καταδιωκόμενοι από τους Έλληνες. Μόλις έφθασε εκεί, κλήθηκε πίσω στην Κωνσταντινούπολη από έναν παρακλητικό του Σουλτάνου, ίσως για να δώσει λογαριασμό για τους θησαυρούς του Αλή Πασά και τις ανεπιτυχείς στρατιωτικές επιχειρήσεις του. Ο διάδοχός του ήταν ο Αμπντάλ Πασάς της Θεσσαλονίκης, ο οποίος, σύμφωνα με τις τελευταίες πληροφορίες, είχε ήδη συγκεντρώσει στρατό για να αναλάβει μια χειμερινή εκστρατεία στον Μοριά. Περιμένει κανείς να δει αν ο Χουρσίτ θα παραιτηθεί οικειοθελώς από τη διοίκηση ή αν θα κωλυσιεργήσει με προσχήματα για να αποφύγει τη σίγουρη καταστροφή που τον περιμένει στην Κωνσταντινούπολη.»¹⁷

2.3 Η Ευρώπη φρίττει από τους Τούρκους και εντυπωσιάζεται από τους Έλληνες

Τα επόμενα σημαντικά γεγονότα αφορούν την καταστροφή της Χίου, ως αντίποινα στη συμμετοχή της στον Αγώνα και την πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας στο λιμάνι της από τον Κανάρη.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η σφαγή της Χίου στην Gazzetta Universale, παρουσιάζεται ως κάτι αναπόφευκτο που, κατά κάποιον τρόπο προκάλεσαν οι Χιώτες και μάλιστα, δίνεται η εντύπωση της μάχης και νίκης των Τούρκων λόγω αριθμητικής υπεροχής. Η αναφορά στον αριθμό των θυμάτων αλλά και στην τύχη του Καπουδάν πασά είναι εντελώς ανακριβείς:

«Η τουρκική μοίρα έφτασε στη Χίο και προκάλεσε ανείπωτο τρόμο στα ελληνικά πλοία, τα οποία, στο εγγύς μέλλον, που βρίσκονταν στο κανάλι της Χίου, καταλήφθηκαν από απόγνωση και εγκατέλειψαν έτσι τους αρχηγούς τους. - Προτού επιτρέψει στους στρατιώτες του να αποβιβαστούν, ο καπετάνιος πέρασε το υπόλοιπο της πρώτης ημέρας μιλώντας με τους Έλληνες για περισσότερες από οκτώ ώρες, συγκεντρώνοντάς τους και προσφέροντάς τους μέχρι τέλους ένα πλήρες γεύμα, Αλλά οι Έλληνες, οδηγούμενοι από μια παράλογη αλαζονεία, απαντούσαν πάντα με απίστευτη αλαζονεία και με κανονιοβολισμούς, έτσι ώστε τελικά αναγκάστηκε να αποβιβάσει 5 με 4.000 από τα στρατεύματά του, οι οποίοι, ενωμένοι με 6.000 άνδρες, τους οποίους είχε οδηγήσει ο Elez Oghlu από το Τσεσμέ,

¹⁶ Gazzetta Universale - Martedì 9 Aprile 1822/ Roma 6 Aprile

¹⁷ Gazzetta Universale - Martedì 22 Gennajo 1822/Semelino 18 Novembre

και τον κυβερνήτη του νησιού, Βαχίτ Πασά, επιτέθηκαν στους 15.000 και πλέον εξεγερμένους στο βάθος.»¹⁸

Δε γίνεται δε, καμία αναφορά στην ανατίναξη της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη. Βέβαια γίνεται μια πιο εκτενής αναφορά αργότερα, αναπόφευκτα ίσως, καθ' ότι και άλλες εφημερίδες έχουν κάνει ανάλογες δημοσιεύσεις.

«Σε πολλά σημεία της πόλης μπορεί κανείς να δει παντού φωτιά.... Ο αέρας ήταν ζωντανός από τη δυσωδία των πτωμάτων. Πολλά από αυτά έπλεαν στη θάλασσα, προσκρούοντας το ένα στο άλλο με τις πλευρές των σκαφών. Λέγεται ότι την πρώτη ημέρα της επίθεσης των Τούρκων χάθηκαν 8.000 άνθρωποι, χωρίς διάκριση ηλικίας ή φύλου. Υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός σκλάβων, κατανεμημένος μεταξύ της ακρόπολης, των πλοίων της μοίρας και άλλων- ο αριθμός των σκλάβων λέγεται ότι ξεπερνούσε τους 15.000- αλλά ο Καπουδάν Πασάς δεν επέτρεψε να μεταφερθεί κανένας αλλού, περιμένοντας εντολές από την κυβέρνησή του για να προβεί σε ανάλογη απόφαση.»¹⁹

Αντίθετα, η Gazzetta di Genova δεν κάνει εκτενή αναφορά στη σφαγή της Χίου, αλλά περιγράφει με αρκετή, δεδομένης της εποχής, ακρίβεια, το κατόρθωμα του Κανάρη. Αξίζει ιδιαίτερης προσοχής η αναφορά που γίνεται στην αρχή του άρθρου για την έκταση που πήρε το θέμα στις γαλλικές εφημερίδες και δείχνει να συμμερίζεται τον ενθουσιασμό τους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντιμετώπισε το γεγονός όπως ακριβώς η Ελλάδα, ως τολμηρό σχέδιο και δίκαιη εκδίκηση.

«Όλες οι γαλλικές εφημερίδες μιλούν για την τολμηρή επίθεση των Ελλήνων, με την οποία κατάφεραν να βάλουν φωτιά στο πλοίο του ναυάρχου και να προκαλέσουν σοβαρές ζημιές σε άλλα δύο πλοία. Ο κύριος θρίαμβός τους συνίσταται στο ότι εκδικήθηκαν κατά κάποιον τρόπο τις σφαγές της Χίου εναντίον του καπετάνιου-πασά που θα μπορούσε και θα έπρεπε να τις είχε αποτρέψει.»²⁰

2.4 Ένας θρίαμβος ενισχύει το φιλελληνικό ρεύμα

Στο μεταξύ ο Σουλτάνος συνειδητοποιεί ότι η εξέγερση των Ελλήνων δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Αναθέτει την καταστολή της στον Δράμαλη, που αναλαμβάνει να βαδίσει προς το Μοριά με 30.000 στρατό – τον μεγαλύτερο που είχαν αντιμετωπίσει οι Έλληνες ως τότε. Δεν έχει υπολογίσει όμως τη στρατιωτική ευφυΐα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Η μάχη στα Δερβενάκια καταλήγει σε πανωλεθρία για τους Τούρκους και, σε βάθος χρόνου, έχει ως αποτέλεσμα το θάνατο ενός ακόμη Οθωμανού ηγεμόνα. Ο στρατός του Δράμαλη

¹⁸ Gazzetta Universale - Martedì 4 Giugno 1822/Costantinopoli 25 Aprile

¹⁹ Gazzetta Universale - Martedì 9 Luglio 1822/ Grecia Scio 31 Aprile

²⁰ Gazzetta di Genova – Sabato 3 Agosto 1822/Notizie compediate

αποδεκατίζεται και ο ίδιος ο πασάς πεθαίνει λίγους μήνες αργότερα (παρ' ότι ο ανταποκριτής, Έλληνας μάλλον, αναφέρει ότι σκοτώθηκε στη μάχη).

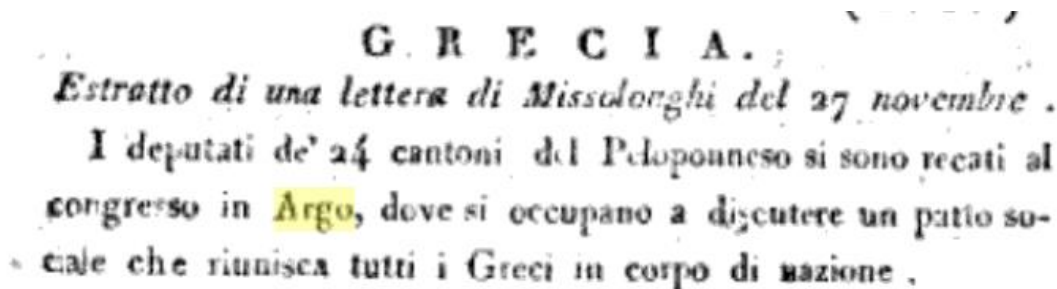
«Οι ενωμένες προσπάθειές μας πέτυχαν έναν αναφερόμενο θρίαμβο επί των Τούρκων που είχαν διεισδύσει στον Μοριά. Νικήθηκαν στις 15, 16 και 17 αυτού του μήνα στην περιοχή της Αργολίδας, και χάρη στην προστασία της Παναγίας, τα λάβαρα του σταυρού θριάμβευσαν και πάλι πάνω από το μισοφέγγαρο. Το κεφάλι του Μαχμούτ-Αλί, του πασά της Θεσσαλονίκης, που πέθανε στο πεδίο της μάχης, μεταφέρθηκε με ιδιαίτερη επισημότητα στους... γερουσιαστές που ήταν υπεύθυνοι για το τμήμα εσωτερικών. Επτά χιλιάδες Τούρκοι έγιναν αιχμάλωτοι πολέμου. Όσοι δεν σκοτώθηκαν, σώθηκαν προς την Κόρινθο, με την ελπίδα, χωρίς αμφιβολία, να φτάσουν στο σώμα του Χουρσίτ-Πάσα. Από τις 19 του μήνα αυτού, οι Τούρκοι άρχισαν να συσκέπτονται για την παράδοση της Κορίνθου και την τελική υποχώρησή τους. Την επόμενη ημέρα εκκένωσαν την ακρόπολη της πόλης αυτής, για να αποδείξουν την ειλικρίνεια των προσφορών τους. Ο Κολοκοτρώνης και ο Νικήτας είχαν καταστρέψει ολόκληρη τη χώρα²¹ μεταξύ Κορίνθου και Άργους, γεγονός που ανέκοψε αμέσως την πρόοδο των Τούρκων και έδωσε χρόνο στους ηγέτες αυτούς να συγκεντρώσουν τις δυνάμεις τους. Η ελληνική γερουσία παραιτήθηκε από κάθε διεύθυνση των πολεμικών υποθέσεων και αναγνώρισε προς το παρόν στρατιωτικό δικτάτορα, αφού όμως, πριν από οτιδήποτε άλλο, αποκεφάλισε πολλούς προδότες που είχαν πεισθεί να πουλήσουν τα συμφέροντα της χώρας τους στους Τούρκους.»²²

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι η εφημερίδα δημοσιεύει μια ανταπόκριση σε α' πληθυντικό, χωρίς να βάλει εισαγωγικά, χωρίς να αναφέρει ότι πρόκειται για απόσπασμα επιστολής και χωρίς να ξεκινήσει με το συνήθη τρόπο («Πληροφορίες από το Άργος επιβεβαιώνουν...»). Για κάποιο έντυπο που ως τώρα δε συνήθιζε κάτι τέτοιο, αυτή η αλλαγή μπορεί να θεωρηθεί τόσο σημαντική, όσο και σκόπιμη. Πλέον τάσσεται με την ελληνική πλευρά, έστω και κεκαλυμμένα, ή έστω αυτή την εντύπωση αφήνει στον αναγνώστη. Οπωσδήποτε αυτό δε μπορεί να συμβαίνει εκ παραδρομής. Μπορούμε λοιπόν πλέον να μιλάμε για επιλογή της εφημερίδας να ενισχύσει το φιλελληνικό κίνημα.

²¹ Αναφέρεται στην τακτική «καμένης γης» που εφάρμοσε ο Κολοκοτρώνης για να εξαντλήσει το στρατό του Δράμαλη.

²² Gazzetta Universale - Martedì 15 Ottobre 1822/Argos 20 Agosto

2.5 Η πρώτη διοικητική οργάνωση

Απόσπασμα της εφημερίδας «Giornale del Regno delle Due Sicilie» της 21^{ης} Ιανουαρίου 1822. Αναφέρει:

Απόσπασμα από επιστολή του Μεσολογγίου με ημερομηνία 27 Νοεμβρίου.

Οι βουλευτές των 24 καντονιών της Πελοποννήσου μετέβησαν στο συνέδριο στο Άργος, όπου ασχολούνται με τη συζήτηση μιας κοινωνικής πατέντας που θα ενώνει όλους τους Έλληνες σε ένα σώμα εθνότητας.

Η Α' Εθνοσυνέλευση έλαβε χώρα στην Επίδαυρο. Ξεκίνησε τις εργασίες της στις 20 Δεκεμβρίου του 1821 και ολοκληρώθηκε στις 15 Ιανουαρίου του 1822. Είναι η πρώτη απόπειρα ενός διοικητικού συστήματος που αντικατοπτρίζει την πεποίθηση των Ελλήνων ότι πλέον οι απελευθερωμένες περιοχές καταλαμβάνουν ικανό γεωγραφικό χώρο, ώστε να γίνεται πλέον λόγος για κράτος. Ωστόσο, στην Ευρώπη το γεγονός αυτό αντιμετωπίζεται περισσότερο σαν μια προσπάθεια αυτοδιοίκησης που αφορά πιο πολύ τους ελεύθερους κατοίκους των περιοχών που απελευθερώθηκαν, παρά τις ίδιες τις περιοχές, πράγμα που φυσικά είναι εξίσου σημαντικό, αν και ίσως υποδηλώνει την επιφύλαξη για μια ενδεχόμενη αλλαγή της κατάστασης στα εδάφη αυτά. Στην Α' Εθνοσυνέλευση ορίστηκε το πρώτο Σύνταγμα, η σημαία ως εθνικό σύμβολο, αλλά και κάποιος διαχωρισμός εξουσιών, με τη διαίρεση σε Βουλευτικό και Εκτελεστικό σώμα, και το Δικαστικό να λειτουργεί ανεξάρτητα.

Χαρακτηριστικό του αντίκτυπου που είχε η Εθνοσυνέλευση στους Έλληνες, είναι πως κάτι ανάλογο συνέβη και στην Κρήτη το Μάιο του ίδιου έτους. Όντες απομακρυσμένοι από την ηπειρωτική Ελλάδα, οι κάτοικοι της Κρήτης αποφάσισαν να οργανώσουν ένα αντίστοιχο διοικητικό σύστημα, το οποίο θα είχε ως υπόδειγμα την Εθνοσυνέλευση της Επίδαυρου και δε θα παρέκκλινε από τις αρχές που καθορίστηκαν εκεί. Σίγουρα η Κρήτη, πιο εκτεθειμένη στη Μεσόγειο απ' όπου συχνά περνούσε ο αιγυπτιακός στόλος, δε μπορούσε, σε περίπτωση ανάγκης, να εξασφαλίσει άμεση επέμβαση χερσαίων σωμάτων, όπως θα μπορούσε να συμβεί π.χ. από το Μοριά στη Στερεά ή την Ήπειρο. Ούτε φυσικά ήταν εύκολο να παραστεί στη Επίδαυρο αντιπροσωπευτικό σώμα των Κρητών. Οι Κρητικοί λοιπόν, αναγνωρίζοντας όλες αυτές τις δυσκολίες και δείχνοντας απόλυτο σεβασμό στις αποφάσεις του Έθνους, ψήφισαν το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Κρήτης», το οποίο θα μπορούσε με σημερινούς όρους να

χαρακτηριστεί τμήμα του «Προσωρινού Συντάγματος» της Επιδαύρου.²³ Γενικός αρχηγός της Επανάστασης στην Κρήτη ορίστηκε από τον Δημήτριο Υψηλάντη (διότι οι οπλαρχηγοί της Κρήτης δεν συμφωνούσαν ως προς το πρόσωπο) ο Μιχαήλ Κομνηνός Αφεντούλιεφ (Αφεντούλης).

«Κέρκυρα 5 Μαρτίου - Με επιστολή της 4ης Φεβρουαρίου πληροφορούμαστε από την Κρήτη ότι η νέα κυβερνητική οργάνωση του νησιού εδραιώνεται σταδιακά. Ένα τοπικό συμβούλιο 12 μελών διευθύνει τις εσωτερικές υποθέσεις. Η στρατιωτική διοίκηση ανατέθηκε στον Μιχαήλ Κομνηνό Αφεντούλη, ο οποίος στάλθηκε εκεί από την Αντιβασιλεία της Κεντρικής Πελοποννήσου ανταποκρινόμενος στα αιτήματα των βουλευτών της Κρήτης. Αυτός ο νέος διοικητής έχει ήδη φτάσει στη θέση του και είναι πλέον υπεύθυνος για τη στρατιωτική οργάνωση της χώρας. Μένει τώρα να δούμε πώς θα είναι τα πράγματα στο νησί όταν φτάσει η οθωμανική αποστολή για να υποτάξει τους επαναστάτες.»²⁴

Κάτι τέτοιο δεν έγινε σε άλλη περιοχή της Ελλάδας, καθ' ότι στις εργασίες της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου παρέστησαν αντιπρόσωποι απ' όλα τα μέρη της Ελλάδος (Παραστάτες της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται και εκπρόσωποι της Μακεδονίας, Παραστάτες της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, Παραστάτες των Ναυτικών Νήσων και Παραστάτες Πελοποννήσου – Τα Επτάνησα δεν ανήκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία και η Θράκη εκπροσωπήθηκε από τον εκπρόσωπο του Φαναρίου). Στο γεγονός αυτό ο ευρωπαϊκός τύπος έδωσε ιδιαίτερη σημασία και ενδεικτικά αυτού είναι πρώτον, το μέγεθος των αντίστοιχων άρθρων που παρατέθηκαν και οι λεπτομέρειες αυτών (κοινό στις πιο πολλές ιταλικές εφημερίδες), και δεύτερον η ημερομηνία δημοσίευσης. Οι πληροφορίες και για τα δύο γεγονότα είναι πρότερες της έναρξης εργασιών, όμως στην περίπτωση της Κρήτης η δημοσίευση γίνεται και πριν την ολοκλήρωση των εργασιών. Από αυτά συνάγεται ότι και οι Ιταλοί έχουν κατανοήσει και τη σημασία και τις παραμέτρους που οδήγησαν στη δημιουργία της «Καγκελαρίας των Σφακίων».

2.6 Η Πύλη αναθέτει στην Αίγυπτο την υπόθεση της Κρήτης

Η Κρήτη έπρεπε να υποταχθεί στο Σουλτάνο πάση θυσία. Ένα νησί πολύ μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα της Ελλάδας, μακριά από την ηπειρωτική Ελλάδα, σημαντικός εμπορικός και πολεμικός σταθμός, φυσικό όριο Αιγαίου και Μεσογείου, δεν ήταν δυνατόν να επαναστατεί. Η υπόθεση της καταστολής της Επανάστασης ανατίθεται στον Αιγύπτιο

²³ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/syntaxi-toy-prosorinoy-politeymatos/>

²⁴ *Gazzetta di Firenze, Giovedì 18 Aprile 1822 (NOTIZIE DIVERSE - Corfù 5 Marzo)*

Σουλτάνο Μεχμέτ Αλή. Για τον αιγυπτιακό στόλο ήταν πολύ πιο εύκολο, πρώτον γιατί έδρευε σε ένα τεράστιο λιμάνι και ήταν πολυάριθμος, εκπαιδευμένος και κατάλληλα οπλισμένος και δεύτερον γιατί ο τουρκικός στόλος είχε να αντιμετωπίσει τους νησιώτες επαναστάτες, ενώ μεταξύ Αιγύπτου και Κρήτης δεν υπάρχουν άλλα νησιά.

Στις 28 Μαΐου εμφανίζεται ο αιγυπτιακός στόλος, αποτελούμενος από περίπου 10.000 άνδρες με επικεφαλής τον Χασάν πασά, στον κόλπο της Σούδας, για να καταστείλει την εξέγερση στο νησί.²⁵

«Περίληψη μιας άλλης συγκεκριμένης επιστολής από την Κωνσταντινούπολη με ημερομηνία 10 Ιουλίου.

Ο αιγυπτιακός στόλος, αφού αποβίβασε 10000 άνδρες στο νησί Κρήτη, κατέστρεψε μεγάλο αριθμό ελληνικών σκαφών και λεηλάτησε το νησί Κάσο. Στη συνέχεια έπρεπε να ενταχθεί στη μεγάλη αρμάδα.»²⁶

Στις 23 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους φτάνει στη Σούδα προς ενίσχυση τμήμα και του τουρκικού στόλου, αφού πρώτα πέρασε από την Πελοπόννησο.²⁷ Στο μεσοδιάστημα, τόσο ο αιγυπτιακός στόλος, όσο και ο οθωμανικός στρατός που είχε τη βάση του στην Κρήτη, συγκρούστηκαν αρκετές φορές με τους επαναστάτες και προκάλεσαν καταστροφές σε χωριά των Λευκών Ορέων.

«Λάβαμε, λέει η Spettatore orientale²⁸ της 2ας Αυγούστου, επιστολές από την Κρήτη που χρονολογούνται από τις 20 του περασμένου μήνα. Οι Έλληνες, ηττημένοι στις πεδιάδες του νησιού αυτού από τους Τούρκους, είχαν αποσυρθεί στα απρόσιτα φαράγγια των βουνών, από όπου έκαναν μεγάλες ζημιές στους εχθρούς τους. Ο πασάς υποσχέθηκε αμοιβή 25.000 πιάστρων στο σώμα που θα κατάφερνε να εκδιώξει τους Έλληνες από τα μέρη αυτά. Οι Έλληνες τράπηκαν σε φυγή και πολλοί από αυτούς έπεσαν κάτω από το σίδερο των νικητών. Παρά τη νίκη αυτή, ο διοικητής έστειλε αγγελιοφόρο στην Αίγυπτο για να ενισχύσει ολόκληρο το νησί, προκειμένου να το θέσει υπό υπακοή. Η ενίσχυση αυτή ήταν ακόμη πιο αναγκαία, διότι, εκτός από τις τουρκικές απώλειες στις μάχες, η χώρα ζητούσε καθημερινά νέα θύματα στην Κρήτη, το Ρέθυμνο και τα Χανιά.»²⁹

Η αιγυπτιακή επέμβαση δυσκόλεψε πολύ την αντίσταση των Ελλήνων στην Κρήτη. Σταδιακά έχαναν και δυνάμεις και φρούρια, αν και κέρδισαν και κάποιες μάχες. Οι

²⁵ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-aigyptiakoy-stoloy-sti-soyd/>

²⁶ *Sunto di altra lettera particolare di Costantinopoli del 10 luglio.*

La flotta egiziana, dopo aver sbarcati 10000 uomini nell' isola di Candia, ha distrutto una gran numero di barche greche, e messa a sacco l' isola di Cazo. Essa dovea quindi raggiungere la grande armata. (Gazzetta Piemontese - Martedì 27 agosto 1822)

²⁷ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-othomanikoy-stoloy-sti-soyda/>

²⁸ *Πρόκειται για τη γαλλόφωνη εφημερίδα της Σμύρνης Spectateur Oriental.*

²⁹ *Gazzetta Piemontese, Giovedì 19 settembre 1822/Francoforte 7 settembre - Sunto della Spettator Orientale*

Τουρκοαιγύπτιοι φαίνεται να κερδίζουν μονίμως έδαφος και η επανάσταση απειλείται σοβαρά:

«(Περίληψη της Spettatore Orientale) - Κρήτη, 16 Αυγούστου.- Οι δύο στρατοί, ο τουρκικός και ο ελληνικός, βρίσκονται αντιμέτωποι στην Κρήτη. Οι Έλληνες έχουν το πολύ 3.000 άνδρες, σχεδόν όλοι τους ακοντιστές. Οι Τούρκοι διαθέτουν 5 με 6.000 άνδρες, συμπεριλαμβανομένων περίπου 2.000 Ελλήνων, οι οποίοι είναι απλώς υπηρέτες. Η Κρήτη, το Ρέθυμνο, τα Χανιά και ο Πλατανιάς, όλα καλά εφοδιασμένα με προμήθειες και πυρομαχικά, βρίσκονται στην εξουσία των Τούρκων, οι οποίοι έχουν ανοιχτούς τους δρόμους προς την Αίγυπτο και τον Μοριά και μπορούν να λαμβάνουν ανεμπόδιστα ενισχύσεις και προμήθειες από τη θάλασσα. Από τις 27 οχυρές τοποθεσίες του νησιού, οι 26 βρίσκονται υπό την κατοχή των Τούρκων και μόνο μία βρίσκεται στην εξουσία των Ελλήνων. Ο Χασάν πασάς βρίσκεται σε στρατόπεδο στη Σούδα με 6.000 άνδρες.»³⁰

Έτσι όπως διαμορφώνεται πλέον η κατάσταση, δεν είναι δυνατόν να μην επηρεαστεί και το διοικητικό κομμάτι. Κατόπιν αυτών των γεγονότων και δεδομένου ότι ο Αφεντούλιεφ δεν ομονοούσε με τους οπλαρχηγούς, καθαιρείται τελικά από το αξίωμά του το Νοέμβριο του 1822. Φαίνεται βέβαια πως και ο ίδιος επιθυμούσε να παραιτηθεί, άρα μάλλον ήταν, κατά κάποιον τρόπο, κοινή απόφαση.

³⁰ (Gazzetta Piemontese, Giovedì 7 novembre 1822/Scio 7 settembre) - Porto-Alata, in Candia, 16 agosto.- I due eserciti, il turco e il greco, si trovano a fronte dirimpetto a candia. I greci hanno al più 3000 uomini, quasi tutti spachiotti. I turchi hanno da 5 a 6000 uomini, compresi 2000 greci all'incirca, i quali non sono che semplici servitori. Candia, Retimno, la Canea, Platanìa, tutte ben fornite di viveri e di munizioni, sono in potere dei turchi, i quali hanno le strade libere per recarsi in Egitto, ed in Morea, potendo ioltre ricevere rinforzi e viveri per mare senza verun ostacolo. Di 27 siti fortificati che vi ha nell' isola, 26 sono occupati dai turchi, ed un solo è in potere de' greci. Hassan bassà sta a campo alla Suda con 6000 uomini. (Gazzetta Piemontese, Giovedì 7 novembre 1822)

3. Σύναψη του πρώτου δανείου και εμφύλιος στο ελληνικό στρατόπεδο

Η επανάσταση, διανύοντας τον τρίτο της χρόνο, θεωρείται πως έχει πλέον ήδη κάποια κεκτημένα και ο αγώνας συνεχίζεται για να γίνουν τα κεκτημένα αυτά ακόμη περισσότερα. Τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην ελληνική επικράτεια μονοπωλούν, σχεδόν, το ενδιαφέρον της Ευρώπης σε ό,τι αφορά την Ανατολή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι η Gazzetta Piemontese στο φύλλο της 8^{ης} Φεβρουαρίου του 1823, στη στήλη της “Notizie d’ Oriente” έχει δημοσιεύσει 5 άρθρα και όλα έχουν σχέση με τις εξελίξεις σε περιοχές της Ελλάδας. Άλλωστε η Αγγλία έχει πλέον αναγνωρίσει τους Έλληνες και τους Τούρκους ως εμπολέμους, έχει αποδεχτεί το ναυτικό αποκλεισμό που επιβάλλουν οι Έλληνες και πλέον διαχωρίζει τη στάση της από αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων. Σίγουρα αυτό επηρεάζει και άλλες χώρες, σε συνδυασμό με το φιλελληνικό κίνημα που ξεκίνησε χρόνια πριν.

Tino, 19 dicembre. La rivoluzione della Grecia, e delle isole dell' Arcipelago è presentemente giunta a tal segno che sembra dover sostenersi almeno sinchè il governo ottomano durerà nello stato d'anarchia in cui esso si trova.

Τήνος, 19 Δεκεμβρίου. Η επανάσταση στην Ελλάδα και στα νησιά του Αρχιπελάγους έχει φθάσει σε τέτοιο σημείο που φαίνεται να είναι απαραίτητο να διατηρηθεί τουλάχιστον για όσο διάστημα η οθωμανική κυβέρνηση διαρκεί στην κατάσταση αναρχίας στην οποία βρίσκεται.
(Gazzetta Piemontese, Πέμπτη 6 Φεβρουαρίου 1823)

Μια ακόμη σημαντική εξέλιξη που κατοχυρώνει την Ελληνική επανάσταση, είναι η σύναψη του πρώτου δανείου με την αγγλική κυβέρνηση. Σε βάθος χρόνου θα αποδειχθεί ότι οι όροι του δανείου ήταν ληστρικοί, αλλά στην παρούσα φάση δεν υπάρχει άλλος τρόπος εξεύρεσης των απαραίτητων πόρων για τον Αγώνα.

Ωστόσο, σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο, το δάνειο αυτό, εκτός από κάποια λίγα χρήματα (αν και η ονομαστική του αξία δεν ήταν μικρή), εξασφαλίζει στους Έλληνες εμμέσως την αγγλική υποστήριξη. Διότι η σύναψη ενός δανείου με ένα υπό δημιουργία κράτος, σημαίνει ότι ο δανειστής, που φυσικά στοχεύει στην αποπληρωμή του και στην είσπραξη υψηλών τοκοχρεολυσίων, αναγκάζεται να υποστηρίξει με κάθε τρόπο τη συνέχιση της ύπαρξης του κράτους αυτού.

«...Υποστηρίζεται ότι οι ηγέτες της ελληνικής εξέγερσης έχουν λάβει ένα μεγάλο δάνειο από τη βρετανική κυβέρνηση, με την οποία είναι γνωστό ότι διαπραγματεύονται εδώ και αρκετούς μήνες.»³¹

3.1 Πολεμική «ησυχία»

Το 1823 ξεκινά χωρίς σημαντικές πολεμικές συγκρούσεις στην ηπειρωτική χώρα. Όμως οι πρώτες ιταλικές δημοσιεύσεις της χρονιάς αφορούν μια μάχη που έλαβε χώρα 6 μήνες πριν. Πρόκειται για τη μάχη του Πέτα, η οποία υπήρξε καταστρεπτική και για τους Έλληνες, αλλά κυρίως για το σώμα των Φιλελλήνων που πολέμησε εκεί. Η απογοήτευση στα ιταλικά έντυπα είναι έκδηλη και παρατίθεται μέσα από μαρτυρίες:

«Η είδηση της πλήρους ήττας των Φιλελλήνων κοντά στην Άρτα επαληθεύτηκε. Επιβεβαιώνεται από μια επιστολή με ημερομηνία από το Μεσολόγγι που γράφτηκε από τον πρώτο γιατρό του σώματος αυτού, η οποία φέρει τα εξής: Οι Φιλέλληνες βρίσκονταν σε οχυρωμένο στρατόπεδο μπροστά από την Άρτα μεταξύ των χωριών Πέτα και Κομπότι από τα μέσα Ιουνίου, με ένα σύνταγμα 400 ανδρών με ευρωπαϊκή εκπαίδευση και τα στρατεύματα μερικών Ελλήνων καπεταναίων, αλλά ήταν τόσο λίγοι σε αριθμό που ολόκληρη η πολιορκητική δύναμη αριθμούσε μόνο 2.000 άνδρες. Οι Τούρκοι της επιτέθηκαν αρκετές φορές, αλλά προφανώς ποτέ με σθένος, φοβούμενοι την κανονική άμυνα και ιδιαίτερα το όπλο της ξιφολόγχης. Τελικά, στις 17 Ιουλίου, οι Τούρκοι πραγματοποίησαν γενική επίθεση με τόσο μεγάλη δύναμη που ορισμένοι έμπειροι αξιωματικοί την υπολόγισαν σε 12.000 μαχητές. Η αντίσταση ήταν σθεναρή και επίμονη- όλα τα χτυπήματα αύξαναν τον αριθμό των πτωμάτων στους πρόποδες του βουνού- αλλά τελικά τα πυρομαχικά των Ελλήνων είχαν εξαντληθεί, και ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς είχε διαφύγει στα βουνά, το στρατόπεδό τους περικυκλώθηκε και κατακλύστηκε με φρικτή σφαγή όσων παρέμειναν στην άμυνα. Όλοι όσοι παρέμειναν στο στρατόπεδο έχασαν τη ζωή τους πολεμώντας απεγνωσμένα. Οι Τούρκοι κατέστρεψαν ολόκληρο το σώμα των Φιλελλήνων, και οφείλω τη σωτηρία μου στη γρήγορη πορεία του αλόγου μου.»³²

«... Ο κ. Φελς, ο συμπατριώτης μας, μόλις επέστρεψε από την Ελλάδα. Αυτός και ο αδελφός του πολέμησαν υπό τις διαταγές του στρατηγού Normann. Η εικόνα που δίνει για τους Έλληνες και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν είναι απολύτως παρόμοια με εκείνη που δίνουν άλλοι Ευρωπαίοι που επιστρέφουν από την Ελλάδα. Ο αδελφός του σκοτώθηκε σε ένα από τα τελευταία γεγονότα κατά τα

³¹ *Gazzeta Piemontese, Sabato 4 Gennaio 1823/ Notizie d' Oriente – Vienna, 14 Dicembre*

³² *Gazzeta Piemontese, Martedì 21 Gennaio 1823/ Notizie d' Oriente (Dallo Spettatore Orientale), Cleves, 20 dicembre*

οποία οι Τούρκοι, λόγω της αριθμητικής τους υπεροχής, όρμησαν εναντίον των Ευρωπαίων, τους οποίους οι Έλληνες είχαν εγκαταλείψει. Είναι δίδυμοι και από αγάπη για τον κ. Φελς ο αδελφός του τον ακολούθησε στην Ελλάδα.»³³

Στη μάχη αυτή, της οποίας η κακή οργάνωση και η ατυχής επιλογή τοποθεσίας οφείλονται πλήρως στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, όχι μόνο άφησε κακή εντύπωση για τους Έλληνες που συμμετείχαν, αλλά στάθηκε αφορμή να χαθούν και Φιλέλληνες αξιωματικοί από πολλές ευρωπαϊκές χώρες, που θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμοι στα επόμενα χρόνια. Αναφέρονται ενδεικτικά ο Πιέτρο Ταρέλλα που είχε το βαθμό του συνταγματάρχη και είχε αναλάβει τη διοίκηση του τακτικού στρατεύματος και ο διοικητής της διλοχίας 120 φιλελλήνων αξιωματικών, Ιταλός συνταγματάρχης Αντρέα Ντάνια.³⁴

Παρά την απογοήτευση και την κακή εικόνα που, δικαίως, διαχέεται στον ιταλικό λαό, το φιλελληνικό ρεύμα δεν κάμπτεται. Τα γεγονότα παρατίθενται στις πραγματικές τους διαστάσεις και δεν προχωρούν σε γενικολογίες για την Επανάσταση ή την πολεμική συμπεριφορά των Ελλήνων. Αυτό είναι κάτι που ισχύει σε όλη την Ευρώπη. Στο μεταξύ οι Μεσολογγίτες, προβλέποντας σωστά ότι στο εγγύς μέλλον θα δεχτούν σφοδρότερη επίθεση (είχε προηγηθεί η πρώτη πολιορκία, η οποία σε σχετικά μικρό διάστημα κατέληξε σε οικτρή ήττα των Τούρκων), φροντίζουν να οχυρώσουν την πόλη τους:

«Οι Έλληνες αποφάσισαν να επωφεληθούν από την παύση των εχθροπραξιών για να εργαστούν γύρω από τις οχυρώσεις του Μεσολογγίου κατά τη διάρκεια του χειμώνα και να αυξήσουν την άμυνα. Η διεύθυνση του έργου αυτού ανατέθηκε σε μηχανικούς από την Αγγλία, οι οποίοι θα παρείχαν στους Έλληνες χρήματα και πυροβολικό.»³⁵

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε, για την αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας, ότι φυσικά και συμμετείχαν και Ευρωπαίοι στην ανακατασκευή και αναδιαμόρφωση της οχύρωσης του Μεσολογγίου, αλλά την ιδέα για τα σχέδια είχε ο Μιχαήλ Κοκκίνης. Προσέθεσε 22 ή 23 προμαχώνες, στους οποίους έδωσε ονόματα σπουδαίων προσωπικοτήτων της Ελλάδας αλλά και της Ευρώπης με σκοπό να αναθερμάνει το φιλελληνικό κίνημα, και έκανε σπουδαία δουλειά με την τάφρο που βοήθησε πολύ στην αντίσταση της πόλης.³⁶

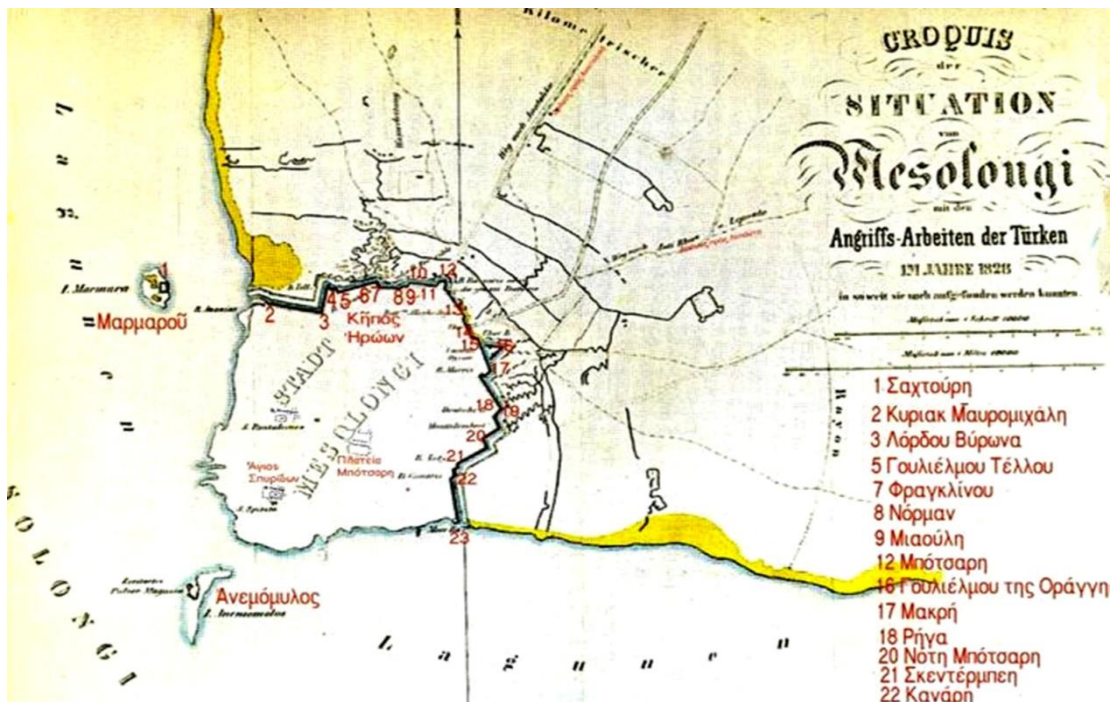
³³ Gazzeta Piemontese, Sabato 1 Febbraio 1823/ Notizie d' Oriente - Lipsia, 13 gennaio

³⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/Μάχη_του_Πέτα

³⁵ Gazzeta Piemontese, Martedì 28 Gennaio 1823/ Norimberga (Baviera), 11 gennaio

³⁶ <https://iaitoloakarnania.gr/2017/11/ta-ochyra-tou-mesolongiou/>

Αναζητώντας τεκμήρια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 σε ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες: Διδακτική και Παιδαγωγική προέκταση της Ιστορίας στο σχολείο - Ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

Το σχέδιο της οχύρωσης του Μεσολογγίου. Η έντονη καθετοποιημένη γραμμή οριοθετεί τα τείχη, η δεύτερη παράλληλη την τάφρο και τα αριθμημένα σημεία τους προμαχώνες και τις ονομασίες τους.

«Η πεισματική αντίσταση που συνεχίζει να προβάλλει το Μεσολόγγι εμποδίζει την πρόοδο των Τούρκων στα μέρη αυτά. Αν και είναι γνωστό από τις τελευταίες ειδήσεις από την Πρέβεζα, με ημερομηνία 12 του τρέχοντος μήνα, ότι ο Γιουσούφ ο Πασάς της Πάτρας και ο Μουσταφά Πασάς της Σκόδρας κάνουν ό,τι περνάει από το χέρι τους για να αποκλείσουν την περιοχή αυτή από στεριά και θάλασσα και να αρχίσουν την πολιορκία με την κατάλληλη μορφή, είναι αμφίβολο, ωστόσο, ότι επειδή η εποχή είναι ήδη πολύ προχωρημένη και οι Αλβανοί είναι απρόθυμοι να παραμείνουν περισσότερο στο στρατόπεδο, οι Τούρκοι θα μπορέσουν να γίνουν κύριοι της πόλης σε σύντομο χρονικό διάστημα.»³⁷

3.2 Η Πύλη ξεσπάει στην Κρήτη

Στην Κρήτη, από τα τέλη του 1822 με την απόβαση του αιγυπτιακού στόλου, εμφανίζεται επιδημία πανώλης, που ευτυχώς περιορίζεται στον μουσουλμανικό πληθυσμό του νησιού, και προκαλεί σοβαρές απώλειες τόσο σε αριθμό όσο και σε αξία. Το πόσο σημαντική ήταν αυτή την εξέλιξη και πόσο ανακούφισε τους Έλληνες, γίνεται αντιληπτό με την παράθεση αποσπασμάτων από δημοσιεύματα, που αναφέρονται στον Χασάν Πασά:

³⁷ Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145) Giovedì 4 Dicembre 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 25 ottobre

«Ο Χασάν-Πασάς, υπολοχαγός του Βεζίρη Μεχμέτ Αλή, πασά της Αιγύπτου, με το παρατσούκλι "ο τρόμος των χριστιανών", πέθανε από πανούκλα στο φρούριο της Σούδας- οι Κρητικοί είχαν στο πρόσωπό του έναν σκληρό εχθρό, στον οποίο ο δημοσιογράφος από τη Σμύρνη, μόνο επαίνους μπορεί να αποδώσει, γιατί όλοι γνωρίζουν ότι ο σκληρός αυτός άνθρωπος δεν έπιασε ποτέ Έλληνα αιχμάλωτο χωρίς να τον εγκαταλείψει στα πιο σκληρά βασανιστήρια: ο πάσσαλος, η φωτιά, ο βρασμός λαδιού, ήταν τα μόνα μέσα καταστροφής που επιβλήθηκαν σε αυτόν τον αξιωματούχο του Αλή Πασά. Μετά το θάνατο αυτού του ηγέτη, οι χριστιανοί χάρηκαν με το θάνατο του Δερβίτς Πασά, κυβερνήτη της Κρήτης. Δύο ακόμη πασάδες υπέκυψαν επίσης στην επιδημία. Η θνησιμότητα κυριαρχεί πάνω απ' όλα μεταξύ των Τούρκων- ποτέ η πανούκλα δεν προκάλεσε μεγαλύτερη σφαγή μεταξύ των μουσουλμάνων, ενώ τα μέρη που κατείχαν οι χριστιανοί γλίτωσαν.»³⁸

— *Varie lettere di Creta, giunte dalla via di Milo, dicono che Hassan-Bassà, alla testa di quindicimila uomini, è andato contro i Greci, ha devastato molti villaggi, ed ha ripigliato la forte positura di Spina Longa.*

Διάφορες επιστολές από την Κρήτη, που έφτασαν από το δρόμο προς τη Μήλο, λένε ότι ο Χασάν-πασάς, επικεφαλής δεκαπέντε χιλιάδων ανδρών, πήγε εναντίον των Ελλήνων, κατέστρεψε πολλά χωριά και ανακατέλαβε την ισχυρή θέση της Σπιναλόγκας. (Gazzetta Piemontese, Martedì 22 aprile 1823/Notizie d' Oriente - Smirne 1 marzo)

«Ο πασάς της Κρήτης έστειλε αναφορά για νίκη κατά των επαναστατημένων Ελλήνων και μαζί με αυτήν έστειλε δεκαπέντε σημαίες και αρκετές σακούλες με αυτιά- φαίνεται ότι οι νησιώτες δεν θα αργήσουν να υποταχθούν.»³⁹

Οι κάτοικοι των νησιών του Αιγαίου προσπαθούν να βοηθήσουν το νησί να αντιμετωπίσει τις ορδές του Σουλτάνου της Αιγύπτου, που ενεργεί κατ' εντολή της Πύλης, η οποία αδυνατεί να καταπνίξει την Επανάσταση στην ηπειρωτική Ελλάδα.

— *Le ultime notizie di Candia recano che gli Ipsariotti si sono incaricati di bloccare tutta l'isola,*

³⁸ Gazzetta Universale, Martedì 11 Novembre 1823/Norimberga, 18 Ottobre

³⁹ Il bassà di Candia ha mandata la relazione di una vittoria riportata contro i Greci ribelli, ed ha spedito con quella quindici bandiere, e diversi sacchi d' orecchie; sembra, che quelli isolani non tarderanno molto a sottomettersi. (Gazzetta Universale, Sabato 12 aprile 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 10 marzo)

in guisa di proteggere il traffico d'ingresso e d'uscita dei Greci, e d'impedire che i Turchi, i quali posseggono tutte le fortezze, non ricevano vettovaglie. La Canea è tuttora afflitta dalla peste.

Οι τελευταίες ειδήσεις από την Κρήτη αναφέρουν ότι οι Ψαριανοί έχουν αναλάβει να αποκλείσουν ολόκληρο το νησί, ώστε να προστατεύσουν την κυκλοφορία των Ελλήνων μέσα και έξω από το νησί και να εμποδίσουν τους Τούρκους, στους οποίους ανήκουν όλα τα φρούρια, να λάβουν προμήθειες. Τα Χανιά εξακολουθούν να μαστίζονται από την πανώλη. (Gazzetta Piemontese, Mercoledì 26 Marzo 1823/Notizie d'oriente – Milo, 12 gennaio)

Μετά την καθαίρεση του Αφεντούλief υπάρχει διοικητικό κενό, το οποίο η Κεντρική Διοίκηση της Επανάστασης αποφασίζει να καλύψει κάνοντας Αρμοστή της Κρήτης τον ΥδραίΟ Εμμανουήλ Τομπάζη. Στις 20 Μαΐου του 1823 καταφτάνει στον κόλπο Κισάμου με οκτώ πλοία, ενισχύσεις και κανόνια και αναλαμβάνει αμέσως την οργάνωση της πολιορκίας του φρουρίου της περιοχής, την οποία έχουν ήδη ξεκινήσει οι αγωνιστές από τον Φεβρουάριο.⁴⁰ Πολύ σύντομα, μόλις 5 μέρες μετά, το φρούριο παραδίδεται - είναι το πρώτο κρητικό φρούριο με ελληνική σημαία. Κι αυτή η επιτυχία έρχεται μετά από μια δύσκολη περίοδο με συνεχείς επιθέσεις και καταστροφές που προκαλούσαν οι Οθωμανοί.

Η Κρήτη ακολουθεί πάντα την Κεντρική Διοίκηση. Έτσι μετά την πραγματοποίηση της Β' Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος τον Απρίλιο του 1823, όπου έγινε και η, τρόπον τινά, πρώτη αναθεώρηση του Συντάγματος, ο Τομπάζης συγκαλεί συνέλευση τον Ιούνιο του ίδιου έτους για την συγκρότηση ενός νέου τοπικού πολιτεύματος, που, αντίστοιχα, θα αντικαθιστούσε τον Οργανικό Νόμο της Κρήτης.⁴¹

Όμως το νησί δεν παύει να βρίσκεται στο στόχαστρο της Πύλης. Ο θάνατος του Χασάν πασά φέρνει στην Κρήτη τον Ισμαήλ Γιβραλτάρ με τμήμα του στόλου που διοικεί ο Χουσεΐν μπέης:

«Η तुνησιακή μοίρα κατέλαβε μια ελληνική σκούνα που στοίχειωνε τα νερά της Αλικαρνασσού (Bodrun)- και ένα τμήμα της αλγερινής μοίρας κατέλαβε ένα μπρίκι της Κάσου. Το τελευταίο, το οποίο, με 60 πανιά, είχε αναχωρήσει από την Αλεξάνδρεια στις 26 Αυγούστου υπό τη διοίκηση του γνωστού Ισμαήλ Γιβραλτάρ, κατευθύνθηκε προς την Κρήτη, όπου αποβίβασε περίπου 6.000 άνδρες, οι οποίοι λίγο αργότερα, αφού νίκησαν τους επαναστάτες και τους προκάλεσαν σοβαρές ζημιές,

⁴⁰ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-emmanoyil-tompazi-os-armost/>

⁴¹ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/psifisi-toy-o-rganismoy-ti-s-e-niays/>

κατέλαβαν πολλά χωριά. Κάποιοι λένε ότι οι δύο Έλληνες αρχηγοί, ο Τομπάζης και ο Κολοκοτρώνης (εγγονός του διαβόητου αρχηγού του Μοριά), άφησαν εκεί τη ζωή τους.»⁴²

«Η επίσημη είδηση έφθασε στην κυβέρνηση ότι ο Ισμαήλ Γιβραλτάρ, ο διοικητής της αιγυπτιακής μοίρας, που βγήκε με διαταγή του Βασιλέως της Αιγύπτου για να ελευθερώσει την Κρήτη από τον αποκλεισμό των Ελλήνων, οι οποίοι με 40 πανιά εμπόδιζαν την πρόσβαση στο νησί, τους νίκησε ολοκληρωτικά, βύθισε αρκετά από τα πλοία τους και καταδίωξε τα υπολείμματα του στρατού τους μέχρι τη Ζάκυνθο, όπου μπόρεσαν να καταφύγουν υπό την προστασία του κάστρου και όχι αλλού.»⁴³

3.3 Οι πολιτικές σκοπιμότητες βάζουν σε κίνδυνο την Επανάσταση

Αναμφίβολα το γεγονός που σημάδεψε το τρίτο έτος του αγώνα, δεν ήταν ούτε πολεμικό, ούτε οικονομικό, ήταν πολιτικό: ο εμφύλιος πόλεμος. Το γένος διαιρέθηκε σε παρατάξεις και ο λαός, με τη σειρά του, αντί να ενδιαφέρεται για το γενικό καλό, διάλεγε στρατόπεδο, ανάλογα με τα συμφέροντα.

Σίγουρα σε μια τέτοια ζοφερή κατάσταση ευθύνη φέρουν και τα δύο μέρη που τη διαμορφώνουν, αλλά στο σήμερα, μέσα από τη μελέτη των ιστορικών αρχείων, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι σημαντικό ρόλο έπαιξαν δύο παράγοντες. Ο πρώτος ήταν η σύναψη του πρώτου δανείου. Η ονομαστική, τουλάχιστον, αξία του ήταν αρκετή για να διευθετηθούν κάποιες ανάγκες του έθνους. Σίγουρα η διαχείριση του δανείου ήταν ένα δέλεαρ για τις αντίπαλες παρατάξεις. Ο δεύτερος παράγοντας ήταν η αίγλη που είχε αποκτήσει ο Κολοκοτρώνης. Ο Γέρος του Μοριά ήταν στα μάτια του λαού ο άνθρωπος από τον οποίο κρεμόταν η Επανάσταση. Και η αλήθεια είναι πως αυτό δεν απείχε και πολύ από την πραγματικότητα, καθώς όχι μόνο υπήρξε χρόνια κλέφτης και αρματολός στα βουνά, άρα είχε εξασκηθεί πολύ στον ένοπλο αγώνα, όχι μόνο ήξερε μορφολογικά πολύ καλά το Μοριά, αλλά υπηρέτησε στον αγγλικό στρατό κατά την παραμονή του στα Επτάνησα και η στρατηγική του ευφυΐα είναι αδιαμφισβήτητη. Λέγεται δε πως στα μεγαλύτερα παιδιά του είχε δάσκαλο τον Μαρτελάο και παρακολουθούσε κι εκείνος τα μαθήματα. Ο Γέρος για κάποιους είχε ήδη γίνει επικίνδυνα δημοφιλής.

Οι αντίπαλες παρατάξεις είναι οι εξής: αυτή του Γεώργιου Κουντουριώτη, που αποτελείται από νησιώτες, Ρουμελιώτες, πολιτικούς και προκρίτους και αυτή του Πετρόμπεη

⁴²Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145) Giovedì 4 Dicembre 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 25 ottobre

⁴³ Gazzetta di Milano, Martedì 1 aprile 1823/Impero Ottomano

Μαυρομιχάλη που αποτελείται από στρατιωτικούς, τους οπλαρχηγούς δηλαδή, κυρίως Μωραΐτες.

«Σύμφωνα με όλες τις ειδήσεις που λαμβάνουμε από τις επαρχίες που εξεγείρονται, η δυστυχία στις χώρες αυτές δεν μπορεί να περιγραφεί. Ο Κολοκοτρώνης και ο μπέης της Μάνης, ήδη δεν κυβερνούν με ευγένεια- και ο Μαυροκορδάτος, αν και εμπορούμενος από καλύτερα αισθήματα, μπορεί μόνο να τους αντισταχθεί αδύναμα. Οι άλλοι δεν μετράνε για τίποτα. Μόνο ο κλήρος έχει διατηρήσει ένα μέρος της αρχαίας εξουσίας του, αλλά στη γενική παρακμή του πολιτισμού ακόμη και αυτό το μέρος φθίνει σιγά-σιγά. Η ελευθερία δεν υπάρχει πλέον παρά μόνο για τους στρατιωτικούς τυράννους.»⁴⁴

Το άρθρο της Gazzetta di Milano μπορεί να χαρακτηριστεί μετριοπαθές, αν και κάνει αναφορά σε «τυράννους». Ας σημειωθεί όμως ότι διαχρονικά σε περίοδο πολέμου οι ένοπλες δυνάμεις έχουν τον πρώτο λόγο. Εφόσον μιλάμε για ένα υπό δημιουργία κράτος, όπου η στρατολόγηση γίνεται με απλούς πολίτες που πρέπει να μετατραπούν σε συγκροτημένο στρατό (στο μέτρο του δυνατού φυσικά) από τη μια μέρα στην άλλη, είναι λογικό ο αρχιστράτηγος να απαιτεί την υπακοή, διότι δεν έχει το χρόνο να την κερδίσει.

Μελετώντας τις ιταλικές εφημερίδες της εποχής, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι καμία δεν αναφέρεται σε εμφύλιο, δηλαδή σε μοιρασμένη ευθύνη, αλλά πολλές ρίχνουν το βάρος της αναταραχής στους στρατιωτικούς. Η προαναφερθείσα το έκανε με ήπιο τρόπο, όμως υπήρξαν και τα έντυπα που το έκαναν με τον πλέον άκομπο:

«Ο Οδυσσεάς είναι από όλους τους Έλληνες στρατηγούς εκείνος που φαίνεται να είχε την μεγαλύτερη επιρροή.... Ο πρίγκιπας Υψηλάντης, με το παρατσούκλι "Απελευθερωτής της Ελλάδας", σχεδίαζε για μεγάλο χρονικό διάστημα μαζί με τον Κολοκοτρώνη και την Μπουμπουλίνα μια συνωμοσία εναντίον της Προσωρινής Κυβέρνησης- αλλά οι μηχανορραφίες τους απέτυχαν, επειδή αποκαλύφθηκαν από εκείνους που ήταν μέσα στο κόλπο. Λέγεται ότι ο στόχος τους ήταν να υψώσουν μια συγκεκριμένη σημαία στις Σπέτσες και να διαιρέσουν τον Μοριά κυβερνώντας δεσποτικά ο καθένας στη δική του επαρχία. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο μετά τα τελευταία γεγονότα που έλαβαν χώρα στη δυστυχισμένη αυτή χώρα. Ο Κολοκοτρώνης έχει ωθήσει τα πράγματα στον υψηλότερο βαθμό αναταραχής, σε σημείο να αντισταχθεί στις εντολές της κυβέρνησης με τα όπλα, έτσι ώστε τώρα να διεξάγει πόλεμο για δικό του λογαριασμό.»⁴⁵

Δυστυχώς υπήρξαν και οι συντάκτες που ξεπέρασαν τα όρια της δημοσιογραφικής δεοντολογίας, όπως θα λέγαμε σήμερα, υιοθετώντας απόψεις και όχι σχηματίζοντάς τις, και προέβησαν ακόμη και σε χαρακτηρισμούς:

⁴⁴ Gazzetta di Milano, Venerdì 11 aprile 1823 - Impero Ottomano

⁴⁵ Giornale del Regno delle due Sicilie, Giovedì 26 giugno 1823/Turchia/Costantinopoli 10 maggio, Notizie di Morea fino al 24 aprile

«Μια επιστολή από τη Ζάκυνθο με ημερομηνία 26 Σεπτεμβρίου επιβεβαιώνει την είδηση που έδωσε η εφημερίδα *Spettatore Orientale* στις 19 του ίδιου μήνα σχετικά με τη συμπεριφορά του περίφημου Κολοκοτρώνη και τις συνέπειες αυτής. Αυτός ο πρώην ηγέτης του κόμματος, ο οποίος ήταν γενναίος μόνο από εγωισμό, αλλά ήταν πάντα ένας βίαιος και αχόρταγος άνθρωπος, αφού βρέθηκε κύριος ενός κεφαλαίου δεκαοκτώ εκατομμυρίων φράγκων και πλέον, συμπεριφέρθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να υποψιάζεται κανείς ότι ήθελε να βρει έναν τρόπο να το απολαύσει με ασφάλεια, ακόμη και με τίμημα την ανεξαρτησία της πατρίδας του. Είναι πλέον γνωστό ότι όταν στις αρχές του έτους αυτού προσποιήθηκε ότι κρατούσε τη Νεάπολη της Ρωμανίας (σ.σ. Ναύπλιο) στην εξουσία του, είχε ήδη συλλάβει το σχέδιο να την παραδώσει στους Τούρκους, οι οποίοι του είχαν δώσει την ελπίδα να τον αναδείξουν σε πρίγκιπα του Μοριά. Η διαπραγμάτευση αυτή διεξήχθη με τόση μυστικότητα από ξένο χέρι, ώστε δεν μπορούσε να δημιουργηθεί καμία ιδιαίτερη και βάσιμη υποψία για την πραγματική πρόθεση του Κολοκοτρώνη. Παρέδωσε τη Νεάπολη στην ελληνική κυβέρνηση, επειδή είδε τον εαυτό του να βρίσκεται στα πρόθυρα της εγκατάλειψης από τα στρατεύματά του, τρομοκρατημένος από τις απειλές αφορισμού του επισκόπου του Έλους. Οι προηγούμενες υπηρεσίες του εξασφάλισαν ότι οι απάτες του δεν διερευνούνταν πλέον- αλλά από τότε ο Μαυροκορδάτος τον παρακολουθούσε στενά και τελικά ανακάλυψε τις συνωμοσίες που είχε καταστρώσει για να επιστρέψει την Πελοπόννησο στους Τούρκους. Τη στιγμή που ο Μαυροκορδάτος έκανε αυτή την ανακάλυψη, αναγκάστηκε να καταφύγει στην Ύδρα, αλλά η κυβέρνηση τον ανακάλεσε, διατάζοντάς τον στο όνομα της πατρίδας να αποδεχθεί την προεδρία. Ο Κολοκοτρώνης είναι αλυσοδεμένος με δώδεκα συνεργούς του- έχουν αφοριστεί και δικάζονται- σύντομα θα αποκαλυφθούν όλα.»⁴⁶

Αφήνεται στην κρίση του αναγνώστη να αποφανθεί για την ποιότητα και τη σοβαρότητα του συντάκτη του άρθρου αυτού, ωστόσο είναι παράξενο που φιλοξενείται στις σελίδες μιας εφημερίδας που γενικά η στάση της απέναντι και στην Επανάσταση και στους αγωνιστές θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μετριοπαθής έως και υποστηρικτική. Βέβαια η *Spectateur Oriental* που έδωσε την αρχική «είδηση» δε μπορεί να χαρακτηριστεί με τα ίδια ακριβώς επίθετα και επίσης δε δίνεται το όνομα του αποστολέα της επιστολής από τη Ζάκυνθο. Θα περίμενε κανείς η εφημερίδα να επιβεβαιώσει κάτι από όλα αυτά πριν το δημοσιεύσει ή τουλάχιστον να παραθέσει το κείμενο χωρίς να φανεί ότι συμμερίζεται τα γραφόμενα. Ίσως όμως πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τελικά το κόμμα που επικράτησε ήταν αυτό των πολιτικών, που σίγουρα είχαν περισσότερο χρόνο να ασχοληθούν με δημόσιες σχέσεις.

Αυτή η εμπάθεια και η έλλειψη αντικειμενικότητας δε σημαίνει πως δεν υπήρχαν και οι φωνές της λογικής. Δυστυχώς τα φύλλα του 1823 δεν είναι διαθέσιμα για όλες τις ιταλικές

⁴⁶ *Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145, Giovedì 4 dicembre 1823/Augusta, 16 Novembre*

εφημερίδες, πράγμα που δεν επιτρέπει την εξαγωγή βάσιμων συμπερασμάτων. Όμως είναι σημαντικό να δούμε ότι υπήρχε και ο αντίλογος:

«...Στον Μοριά τα πράγματα παραμένουν στην παλιά τους κατάσταση, ούτε θα γίνει γνωστό κάτι καινούργιο πριν από την έναρξη της εκστρατείας. Ο Κολοκοτρώνης βρίσκεται για άλλη μια φορά σε διαφωνία με την ελληνική κυβέρνηση και οι υποθέσεις έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε να διατυπώνονται οι πιο βίαιες απειλές και από τις δύο πλευρές. Ο πρίγκιπας Μαυροκορδάτος έχει εκφράσει έντονα παράπονα για το γεγονός ότι δεν στέλνονται ούτε άνδρες ούτε χρήματα για να τον βοηθήσουν- αλλά η ελληνική κυβέρνηση στερείται και τα δύο.»⁴⁷

⁴⁷ *Giornale del Regno delle due Sicilie, Mercoledì 4 giugno 1823/Turchia - Costantinopoli 26 Aprile*

4. Ο αντίκτυπος του εμφυλίου

Στις αρχές του 1824 τα νέα που φτάνουν στην Ευρώπη από την επαναστατημένη Ελλάδα αφορούν κυρίως τον εμφύλιο. Πρόκειται για μια μελανή σελίδα που φυσικά επηρεάζει και το κίνημα του φιλελληνισμού. Ακόμη και έντυπα φιλικά προσκείμενα, παρακολουθούν τις εξελίξεις αρχικά με απορία και στη συνέχεια με απογοήτευση, ενίοτε και αποδοκιμασία, έστω και κεκαλυμμένη. Οι εφημερίδες δε, που δε βλέπουν την εξέγερση με καλό μάτι, βρίσκουν την ευκαιρία να πάρουν ανοιχτά θέση εναντίον των Ελλήνων. Άλλωστε έχει προηγηθεί η μάχη του Πέτα που, όπως προαναφέρθηκε, οδήγησε σε πανωλεθρία και εξόντωση του φιλελληνικού σώματος που συμμετείχε, κι αυτό δίνει σε ορισμένους το δικαίωμα να αμφισβητήσουν ευθέως ακόμα και τις αρχικές προθέσεις πολλών οπλαρχηγών, χωρίς να προσμετρούν την προσφορά τους μέχρι αυτό το σημείο. Και δυστυχώς οι διαμάχες στο ελληνικό στρατόπεδο συνεχίζονται, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να ανατραπεί αυτό το αρνητικό κλίμα:

«Ο ναύαρχος Μιαούλης πήγε στην Τήνο, όπου εισέπραξε εισφορά 60 χιλ. πιάστρων, από τα οποία μόνο τα 20 χιλ. επιβλήθηκαν στους Έλληνες, παρόλο που αυτοί ήταν περισσότεροι από τους καθολικούς, οι οποίοι έπρεπε να πληρώσουν τα άλλα 40 χιλ. με προφανή αδικία. Ο Μιαούλης απέπεμψε τον έπαρχο αφού τον επέπληξε έντονα και τον χαρακτήρισε κακό διαχειριστή και κλυδωνιστή. Κάλεσε τους κυριότερους κατοίκους της Τήνου και τους απαγόρευσε να αναγνωρίσουν στο εξής οποιαδήποτε άλλη εξουσία εκτός από εκείνη των τεσσάρων εφόρων που τους είχε διατάξει να διορίσουν. Πράγματι: αλλά ο έπαρχος, ο οποίος είχε εγκατασταθεί από την ανώτατη εξουσία της Ελλάδας, δεν του παραδόθηκε. Η Τήνος χωρίζεται λοιπόν σε δύο κόμματα, το ένα από τα οποία αναγνωρίζει τον έφορο, το άλλο τον έπαρχο. Από εκεί οι Υδραίои πήγαν στη Σύρα όπου ζήτησαν από τους Καθολικούς τη δεκάτη- οι καλές υπηρεσίες του Γάλλου προξένου πέτυχαν να μειωθεί το ποσό που ζητούσαν στο μισό. Λόγω του επείγοντος χαρακτήρα της ανάγκης να καλυφθούν τα σημερινά και μελλοντικά έξοδα, η κυβέρνηση ζήτησε 2500 γρόσια από όλα τα νησιά ως πατριωτικό δώρο.»⁴⁸

Οι εσωτερικές έριδες, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν αποσπάσει την προσοχή των οπλαρχηγών από τον αγώνα, ενώ οι σημαντικές νίκες πιθανώς τους έδωσαν την ψευδαίσθηση της ασφάλειας ή έστω μιας κατάστασης εύκολα διαχειρίσιμης. Η έγκριση, δε, του δανείου τους έκανε να ρίξουν το βάρος στο διοικητικό κομμάτι, όχι στην πολεμική προετοιμασία. Το γεγονός αυτό όμως δε θα έπρεπε να γίνεται βήμα για έκφραση εμπάθειας:

⁴⁸ *Gazzetta di Milano, Sabato 7 Febbrajo 1824/Impero ottomano - Salonicchio 27 novembre (Spettatore Orientale)*

« Όσον αφορά τις υποθέσεις των Ελλήνων, όλα είναι ακόμη αβέβαια, αν και φαίνεται να έχουν κορεστεί κάπως στις πολιτικές τους συγκρούσεις. Φαίνεται ότι το νομοθετικό σώμα κατάφερε να κερδίσει το πάνω χέρι. Ο Κολοκοτρώνης δείχνει υποταγή στις διαταγές του. Ο Κουντουριώτης διορίστηκε πρόεδρος του εκτελεστικού οργάνου. Αυτός ο Υδραίος έδωσε τον όρκο του στο Κρανίδι, σε ένα ανοιχτό πεδίο, μέσα σε ένα τεράστιο πλήθος ανθρώπων. Στη συνέχεια ο νέος ηγέτης ταξίδεψε στη Νεάπολη της Ρωμανίας, όπου έτυχε θερμής υποδοχής. Ο Κολοκοτρώνης κατευθύνθηκε προς την Πάτρα, και η προοπτική της λείας που του υπόσχεται η κατάληψη της περιοχής αυτής, κάνει κάποιον να πιστεύει ότι ο αντιπατριώτης αυτός στρατηγός παραδόθηκε μόνο και μόνο για να αυξήσει τα πλούτη του.»⁴⁹

4.1 Τα σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων

Η Gazzetta di Milano στο φύλλο της 4^{ης} Απριλίου, αναδημοσιεύει ένα μακροσκελέστατο άρθρο από την Osservatore Austriaco, η οποία επιχειρεί μια πολιτική ανάλυση της κατάστασης, αλλά με τρόπο που δείχνει προσπάθεια χειραγώγησης της κοινής γνώμης και κατεύθυνσης των εξελίξεων προς την επιθυμητή πλευρά:

«- Πρόσφατα, η Πύλη έδειξε σε δύο συναντήσεις ότι τρέφει ιδιαίτερη εκτίμηση για τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, και ιδίως για την Αγγλία. Ένας Ζακυνθινός ιερέας, ονόματι Διονύσιος, τον οποίο ο ίδιος ο Λόρδος Στράνγκφορντ είχε διώξει από την Κωνσταντινούπολη πριν από ενάμιση χρόνο για κάποιες κακές του πράξεις, είχε επιστρέψει κρυφά στην Κωνσταντινούπολη και είχε ενταχθεί σε έναν μεγάλο λόχο, στρατολογώντας ανθρώπους για τους εξεγερμένους. Η κατάσταση είχε φτάσει σε τέτοιο σημείο που είχαν ναυλωθεί πάνω από 40 πλοία για να απομακρύνουν τους στρατευμένους. Επίσης, δεν έλειπαν πολλοί ανήσυχoi και τολμηροί άνθρωποι που σχεδίαζαν να βάλουν φωτιά στο οπλοστάσιο. Τελικά το μυστήριο αποκαλύφθηκε και μέσα σε μία ημέρα συνελήφθησαν περισσότερα από εκατό άτομα, μεταξύ των οποίων και έντεκα υπήκοοι των Ιονίων. Ο Άγγλος πρεσβευτής, αν και πεπεισμένος για την ενοχή τους, έπρεπε ωστόσο να επιμείνει, από καθήκον, να διωχθούν δεόντως- και η Πύλη συμφώνησε να είναι παρών στις ανακρίσεις ένας εντεταλμένος από την αγγλική πρεσβεία επίτροπος- κατόπιν τούτου ο Διονύσιος και ένας άλλος από το Ιόνιο στάλθηκαν στις γαλέρες, δύο αφέθηκαν ελεύθεροι και οι άλλοι εξορίστηκαν στην Ασία. Η άλλη, όχι λιγότερο παρατηρήσιμη περίπτωση είναι η ακόλουθη. Ο Λόρδος Βύρων, ο οποίος εδώ και αρκετούς μήνες είχε εγκαταστήσει το αρχηγείο του στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς, πήγε στη Ζάκυνθο στα τέλη Δεκεμβρίου με τη συνοδεία πολλών τυχοδιωκτών από όλα τα έθνη. Από εκεί, όπου έμεινε μόνο λίγες ημέρες, απέπλευσε την 1η

⁴⁹ Gazzetta di Milano, Martedì 13 Aprile/Impero Ottomano - Syra 8 Febbrajo

Ιανουαρίου για να σαλπάρει ο ίδιος και μερικοί άλλοι με μια μικρή κωπηλατική βάρκα- οι υπόλοιποι της ομάδας του, τα άλογα, τα πληρώματα, τα χρήματα και μια σημαντική ποσότητα πολεμικών προμηθειών σε ένα μεγαλύτερο πλοίο με αγγλική σημαία, εφοδιασμένο με ψεύτικα διαβατήρια για τη νησίδα του Καλάμου. Στην περιοχή του Προμαχώνα Κάπας συνάντησε πέντε πλοία του καπουδάν πασά, τα οποία είχαν φύγει τυχαία από τη Ναύπακτο. Το μικρό πλοίο του λόρδου Βύρωνα σώθηκε χάρη στην ταχύτητα των κουπιών του, αλλά το μεταγωγικό πιάστηκε και μεταφέρθηκε στην Πάτρα. Την επόμενη ημέρα ένα αγγλικό μπρίκι έφυγε από τη Ζάκυνθο και έπλευσε προς την Πάτρα για να ανακαλέσει το πλοίο που προστατευόταν από την αγγλική σημαία. Με καθολική έκπληξη, και συγκινημένος, όπως λέγεται, από την πονηριά ενός Έλληνα, ο οποίος ήξερε να δίνει την εντύπωση ότι είχε σώσει τη ζωή του αντιναύαρχου πριν από πολλά χρόνια, ο καπετάνιος Beg δέχτηκε να τον πείσουν να επιστρέψει το πλοίο έναντι ενός μικρού ποσού. Όταν η είδηση αυτή έφτασε στην πρωτεύουσα, όλοι περίμεναν να δουν τον καπετάν Beg να χτυπιέται από κακή τύχη, αλλά αντ' αυτού η Πύλη έβαλε την αγγλική πρεσβεία να πει στον δραγουμάνο της "ότι ενέκρινε απόλυτα τη συμπεριφορά του καπετάνιου Beg, αν και δεν αντιπαθούσε τον χαρακτήρα και τον σκοπό της εκστρατείας του λόρδου Βύρωνα- και ότι ευχαρίστως εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία αυτή για να πείσει την Αγγλία ότι παραμερίζει κάθε σκέψη για την επιθυμία της να διατηρεί φιλικές σχέσεις με τις ξένες αυλές. Ο Λόρδος Βύρωνας έγινε δεκτός, είναι αλήθεια, στο Μεσολόγγι με κανονιοβολισμούς πυροβολικού και μεγάλες εκδηλώσεις χαράς- αλλά πολλές ιδιαιτερότητες δίνουν ενδείξεις να πιστεύουμε ότι η καλή νοημοσύνη μεταξύ των Ελλήνων και των Άγγλων δεν θα έχει μεγάλη διάρκεια. Οι τελευταίοι έχασαν μεγάλο μέρος της αξιοπιστίας τους, επειδή ο μεγαλύτερος αριθμός συμπεριφέρθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργούνται υποψίες ότι ενεργούσαν κατ' εντολή ή τουλάχιστον σε συνεννόηση με την κυβέρνηση τους. Το απόλυτο ψεύδος αυτής της παραδοχής, την οποία η βρετανική κυβέρνηση ποτέ δεν προώθησε ή ενέκρινε, καταδείχθηκε από όλες τις πλευρές στους εξεγερμένους και τους ενέπνευσε δυσπιστία και καχυποψία. Ο Μαυροκορδάτος, λοιπόν, ο μόνος αξιόλογος άνθρωπος για τον οποίο θα μπορούσε να υπερηφανεύεται η εξέγερση, έχασε μεγάλο μέρος της πίστης του, διότι θεωρείται ο δεδηλωμένος προστάτης των Άγγλων εθελοντών. Οι τάξεις των ισχυρών εχθρών του, που τον έδωξαν από τη μια γωνιά της Ελλάδας στην άλλη, και από τους οποίους ξέφυγε μόνο χάρη στην εξαιρετική του επιμονή και επιδεξιότητα, τον είχαν επισημάνει προ πολλού ως τον αρχηγό του κόμματος των κακοποιών, ένα όνομα που συνηθίζουν να τιμούν όλοι όσοι επιθυμούν να δουν αυτόν τον αιματηρό αγώνα να τελειώνει με φιλικές διευθετήσεις και μετριοπαθείς διεκδικήσεις. Εκδικούνται, όσο μπορούν, αποκαλώντας τους αντιπάλους τους κόμμα των κλεφτών, και βεβαιώνονται ότι αυτός είναι ο τίτλος που τους αξίζει και που δικαιολογούν καθημερινά όλο και περισσότερο.

- Η αναταραχή στις επαρχίες που αναφέρθηκαν, ιδίως στον Μοριά, δεν έχει ακόμη λάβει αποφασιστική κατεύθυνση όσον αφορά τα συγκρουόμενα μέρη- τουλάχιστον απ' ό,τι μας λένε οι ανταποκριτές μας. Ωστόσο, μπορούμε να σας διαβεβαιώσουμε ότι η σύντομη εικόνα που δώσαμε στις

10 Φεβρουαρίου (βλ. προηγούμενη Εφημερίδα του Μιλάνο) για την κατάσταση των πραγμάτων στις χώρες αυτές δεν είναι παρά μια αμυδρή εικόνα της πραγματικότητας. Μεταξύ άλλων, βρήκαμε σε μια έκθεση ενός Ι.Ρ. προξένου του Λεβάντε, ο οποίος τον Δεκέμβριο και τον Ιανουάριο έκανε μια περιοδεία από τη Σμύρνη στην Ύδρα, στις Σπέτσες, στη Νεάπολη της Ρωμανίας, στο Άργος, στην Κόρινθο και στην Αθήνα, και ο οποίος ήταν πολύ καλά πληροφορημένος για τα όσα συμβαίνουν εκεί, πολλές και σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες δεν μπορούν να αμφισβητηθούν, αφού τις ισχυρίζεται ένας άνθρωπος που έχει όλες τις γνώσεις, που μελετάει την Ελλάδα πολλά χρόνια, και που ο χαρακτήρας του είναι εγγυητής των όσων αναφέρει, και που ποτέ δεν υποπευθύνθηκε ότι είναι κακοπροαίρετος εναντίον των Ελλήνων. Από αυτή την αναφορά και από πολλές άλλες συνεπείς και αξιόπιστες μαρτυρίες, είναι σαφές ότι δεν υπήρχε σωστή μορφή διακυβέρνησης στην Ελλάδα, αλλά ότι ήταν διαιρεμένη μεταξύ διαφόρων διεκδικητών, οι οποίοι πολεμούσαν μεταξύ τους για να έρθουν στην εξουσία, μεταξύ των οποίων μόνο η λογική του ισχυρότερου αποφάσιζε. Η γερουσία, η οποία υποτίθεται ότι είναι η πρωταρχική εξουσία του κράτους, αν και της έχουν στερηθεί όλα τα μέσα για την επιβολή της από την αρχή, έχει πέσει πρόσφατα σε απόλυτη ακυρότητα- είναι μάλιστα αναγκασμένη να μετακινεί την έδρα της, απειλούμενη από καθημερινούς κινδύνους, από το ένα μέρος στο άλλο, χωρίς να βρίσκει ασφάλεια σε κανένα. Τελικά κατέφυγε στην Τριπολιτσά, όπου ο Πετρόμπεης, αρχηγός των άγριων Μανιατών, ο οποίος, σε σύγκριση με τους άλλους μιμητές του, μπορεί να περάσει για ένας ευγενικός και μετριοπαθής άνθρωπος, τον εφοδίασε με μια φρουρά 500 δικών του ατόμων για να τον προστατεύσει από κάθε επίθεση. Το λεγόμενο εκτελεστικό συμβούλιο, το οποίο σπάνια αποτελούνταν από περισσότερα από δύο άτομα, ενώ τα υπόλοιπα μέλη του περιφέρονταν στη χώρα ο καθένας για τον εαυτό του και τους δικούς του σκοπούς, έχει εξίσου μικρή εξουσία και είναι εξίσου ανίκανο με τη σύγκλητο. Η μόνη διαφορά ήταν ότι τα μεμονωμένα μέλη της ήταν σε θέση να προκαλούν σεβασμό και να εμπνέουν φόβο με τις προσωπικές τους σχέσεις, τους θησαυρούς και τη βία τους. Ο Κολοκοτρώνης είναι μέχρι στιγμής ο πιο ισχυρός από όλους. Υπερασπίστηκε πάντοτε τον εαυτό του ενάντια σε όλες τις προσπάθειες των Υδραίων και των Σπετσιωτών, οι οποίοι για μεγάλο χρονικό διάστημα έκαναν ό,τι μπορούσαν για να αποσπάσουν τη Νεάπολη της Ρωμανίας από τα χέρια του- την απαρνήθηκαν ακόμη και εντελώς, αλλά παρέμεινε κύριος αυτής της περιοχής, τη διοίκηση της οποίας ανέθεσε στον γιο του Πάνο, πιστό όργανο της τυραννίας του, αφού έκρινε ότι η παρουσία του ήταν πιο χρήσιμη αλλού. Από τη μια άκρη του νησιού μέχρι την άλλη, οι ίδιες κατάρες ακούγονταν εναντίον του Κολοκοτρώνη και των άλλων στρατιωτικών αρχηγών, οι οποίοι ενεργούσαν με τον ίδιο τρόπο, ίσως μερικές φορές σε συνεννόηση μαζί του, αλλά συχνότερα σε θανάσιμη διαφωνία. Η ακόρεστη απληστία τους, η υπεροψία με την οποία σηκώνουν το κεφάλι τους, εμπιστευόμενοι τους δορυφόρους και τα πλούτη τους, η φιλαργυρία και ο εκβιασμός των βδελλών από τους οποίους περιβάλλονται, στους οποίους, για χάρη του δικού τους πορτοφολιού, εγκαταλείπουν ανελέητα τους δυστυχισμένους κατοίκους, έχουν τόσο πολύ οξύνει τη γενική μάζα του λαού εναντίον τους, ώστε ο φόβος και μόνο για μεγαλύτερες υπερβολές

καθυστέρησε το ξέσπασμα της εκδίκησης. Οι διαθέσεις των εξεγερμένων απέναντι στους αρχαίους ηγεμόνες του Μοριά είναι οι ίδιες με εκείνες των νησιωτών. Το μίσος παρέμεινε το ίδιο- ο φόβος για το αντίθετο εξαφανίστηκε παντού. Η έκβαση των δύο τελευταίων στρατιωτικών εκστρατειών, η πτώση της Νεάπολης και της Κορίνθου, οι μάταιες απόπειρες κατά του Μεσολογγίου, η αδράνεια των οθωμανικών στόλων και η απόλυτη τροπή που πήρε ο πόλεμος μέχρι στιγμής, φαίνεται να έχουν διαλύσει κάθε καταπίεση. Και αφού, μετά την άδοξη υποχώρηση του Δράμαλη από το Άργος το 1822, ούτε ένας Τούρκος δεν εθεάθη στη χερσόνησο, και αφού ο Καπουδάν πασάς, κατά την εκστρατεία του πέρυσι, δεν έδρασε εχθρικά, ούτε καν απείλησε κανένα από τα νησιά του Αρχιπελάγους, δεν είναι περίεργο ότι αυτοί οι άνθρωποι, που είναι εύπιστοι και εχθρικοί προς τα προβλήματα, και που ήταν προσηλωμένοι μόνο στις δικές τους δυστυχίες και τα βάσανά τους, ελάχιστα σκέφτηκαν τον μακρινό φόβο. Ο πολύ μικρός αριθμός εκείνων που σκέφτονται πιο μπροστά, συμφωνούν πολύ καλά με τον εαυτό τους, ότι δεν είναι τόσο κοντά στη μέση, όταν η παρούσα κατάσταση των πραγμάτων φαίνεται να το υπόσχεται- αλλά αν κάποιος τύχει να βρεθεί στη μέση του πλήθους, μπαίνει συχνά στον πειρασμό να πιστέψει ότι δεν υπάρχουν πια Τούρκοι. Όσο γενική είναι αυτή η εμπιστοσύνη, άλλο τόσο είναι και η αίσθηση ότι ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσονται τώρα τα πράγματα και η αποτρόπαια αναρχία που καταστρέφει τη χώρα, δεν μπορεί να διαρκέσει πολύ χωρίς την πλήρη εξόντωσή της. Με αυτό το συναίσθημα ενώνεται σε κάθε κατηγορία ανθρώπων η πεποίθηση ότι ούτε ένα δημοκρατικό σύνταγμα ούτε ένα ομοσπονδιακό σύστημα μπορούν να απομακρύνουν από το έθνος τα κακά που το επιδεινώνουν και ότι μόνο μια μοναρχική μορφή διακυβέρνησης, υπό έναν πρίγκιπα απολύτως ξένο προς όλα τα κόμματα, ο οποίος δεν οφείλει την ανάδειξή του σε κανένα από αυτά, μπορεί να δώσει ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. Όσο φανταστική κι αν είναι μια τέτοια επιθυμία, η οποία δεν ακούγεται μόνο εντός των τεσσάρων τοίχων, αλλά ηχεί δυνατά στους δρόμους και στις αγορές, αξίζει να ληφθεί υπόψη ως κραυγή συναγερμού μιας επείγουσας ανάγκης. Είναι αλήθεια ότι οι Κολοκοτρώνηδες, οι Μεταξάδες, οι Νικήτες, οι Δεληγιάννηδες και όλοι όσοι έχουν άμεσο συμφέρον να δουν την αναρχία να διαρκεί όσο μπορούν να αποκτήσουν την απόλυτη εξουσία, απέχουν πολύ από το να αντηχήσουν αυτές τις κραυγές. Αλλά είναι ακριβώς η επιθυμία να συντριβούν από το αβάσταχτο καθεστώς τους που τραβάει με τη βία αυτές τις κραυγές από το πλήθος. Είναι πιο αμφίβολο αν θα ακουστούν ποτέ σε νησιά που βρίσκονται σε μια ιδιαίτερη κατάσταση και όπου το δημοκρατικό πνεύμα έχει σημειώσει μεγαλύτερη πρόοδο. Όμως, αντίστοιχη με εκείνη του Μοριά είναι και η διάταξη όλων των επαρχιών βόρεια του ισθμού. Εν τω μεταξύ, λέγεται ότι σύντομα θα συγκληθεί μια νέα εθνική συνέλευση, από την οποία αναμένονται μεγάλα και αποφασιστικά βήματα. Όπως είναι οπλισμένοι, έτσι μένει να δούμε αν θα θελήσουν να αναθέσουν τέτοιες εξουσίες σε άοπλους μεταρρυθμιστές, οι οποίοι ζουν για να τρέμουν με τα μαχαίρια τους.»⁵⁰

⁵⁰ *Gazzetta di Milano, Domenica 4 Aprile 1824/Impero Ottomano - Costantinopoli 25 Febbrajo (Osservatore Austriaco)*

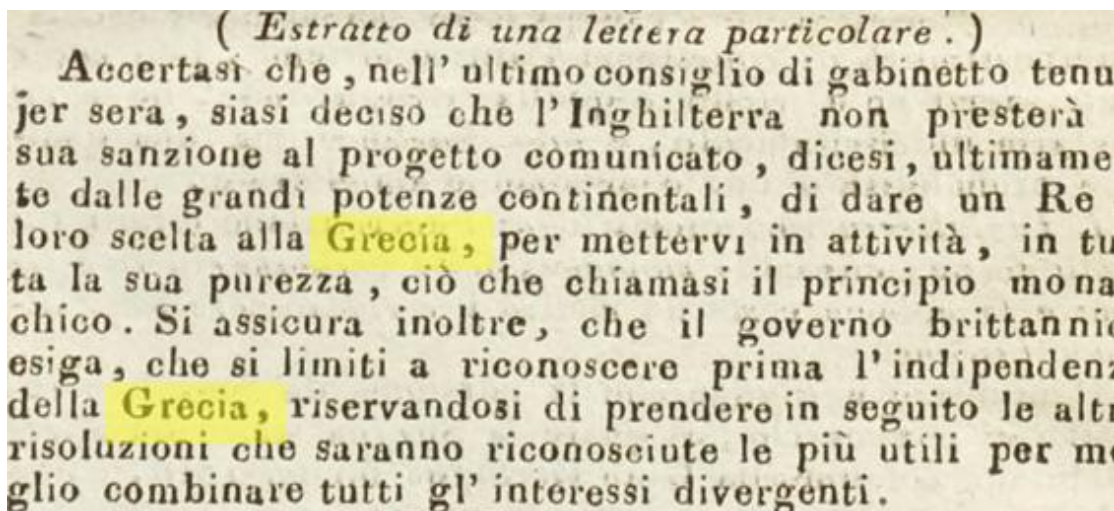
Δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε αν η εφημερίδα είναι κατευθυνόμενη από την αυστριακή κυβέρνηση (είναι γνωστό ότι ο Καγκελάριος Μέττερνιχ υπήρξε φανατικός πολέμιος της Επανάστασης), αλλά είναι βέβαιο ότι ασπάζεται την πολιτική της. Αν αναλογιστούμε ότι η εισήγηση για έλευση ξένου μονάρχη ύστερα από κάποια χρόνια γίνεται πραγματικότητα στην περίοδο της βαυαρικής αντιβασιλείας και βασιλείας του Όθωνα, είναι πολύ σημαντική η τοποθέτηση μιας εφημερίδας, ήδη από το 1824, η οποία δηλώνει απερίφραστα την επιθυμία ανάμειξης των ξένων δυνάμεων στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Απ' ό,τι φαίνεται μάλιστα, η συγκεκριμένη εφημερίδα ήταν ευρείας κυκλοφορίας ή θεωρούνταν ιδιαίτερα αξιόπιστη, εφόσον αναδημοσιεύονται άρθρα της σε αρκετές ιταλικές εφημερίδες. Και δεν αρκέστηκε στο να εκφέρει άποψη, αλλά αποδεικνύεται ότι δείχνει ιδιαίτερη επιμονή στο συγκεκριμένο ζήτημα:

«Από έναν αξιόπιστο ανταποκριτή λάβαμε την ακόλουθη είδηση από τη Νεάπολη της Ρωμανίας (σ.σ. Ναύπλιο) με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου.

"Η κατάσταση των πραγμάτων σε αυτή την πόλη είναι πολύ χειρότερη από αυτό που μου περιέγραψαν στη Σμύρνη. Τα άτομα που κυβερνούν τώρα, γενικά περιφρονούνται από τους ίδιους ανθρώπους. Και πώς να μην είναι, αν δεν τους απασχολεί τίποτε άλλο παρά το προσωπικό τους συμφέρον, οι εξαπατήσεις των αντιπάλων τους, οι συνωμοσίες, πραγματικές ή επινοημένες, και αν σκέφτονται τόσο λίγο τα σοβαρά μέτρα άμυνας, σαν να μην υπήρχε στον κόσμο ούτε ο Ιμπραήμ Πασάς ούτε κανένας Τούρκος; Ο λαός, καταπιεσμένος από την παρούσα ανείπωτη δυστυχία του, ατενίζει το μέλλον με τρόμο. Οι εφήμεροι κυβερνήτες τους παραπλανούν με μύθους που δεν έχουν καν κληρονομήσει, με μάταιες ελπίδες για εξωτερική ανακούφιση, με τις αποστολές του Cochrane και του Wilson και άλλα παρόμοια. Η ίδια η ελληνική ευπιστία βρίσκει τελικά τα όριά της. Η αναταραχή των φιλελλήνων έχει προκαλέσει σύγχυση στον έξω κόσμο. Μεταξύ αυτών οι Άγγλοι είναι, ή τουλάχιστον φαίνεται να είναι, οι ισχυρότεροι στη Νεάπολη και τα γειτονικά νησιά, εφόσον υποστηρίζουν τον Μαυροκορδάτο και τον Κουντουριώτη- οι Γάλλοι στη συνέχεια έχουν μεγαλύτερη επιρροή στις βόρειες επαρχίες. Κάποιος Σοφιανόπουλος, άλλοτε έμπιστος του Οδυσσέα, για τον οποίο ειπώθηκαν πολλά κατά τη διάρκεια της παραμονής του λόρδου Βύρωνα και του συνταγματάρχη Στάνχοουπ στο Μεσολόγγι, τη στιγμή ακριβώς που αποφασιζόταν στη Νάπολη η απεύθυνση, που εκλιπαρούσε την αγγλική προστασία, είχε προκαλέσει στη Λιβαδειά πολυάριθμη συνέλευση καπεταναίων, στους οποίους πρότεινε να διοριστεί βασιλιάς της Ελλάδας ο γιος ενός Γάλλου πρίγκιπα υπό την προστασία του Κωλέττη και άλλων αντιαγγλικών παρτιζάνων. Είχε καταφέρει να προσελκύσει στο κόμμα του τον Γκούρα, τον διάδοχο του Οδυσσέα και άρχοντα της Αθήνας, και ο φόβος και μόνο να χάσει από μια τυπική ρήξη μεταξύ αυτού και του Κουντουριώτη τις αξιώσεις του

για αναδρομικά, ώθησε τον τελευταίο να εμμένει τελικά προφανώς στην πράξη προστασίας, την οποία είχε ήδη δηλώσει ως άλλη προδοσία σε μια επιστολή προς τους αρχηγούς του Μεσολογγίου που κυκλοφόρησε δημοσίως. Η κυβέρνηση της Νεάπολης έχει αρκετούς από τους πιο δραστήριους συνεργάτες της που καταδιώκουν τον Σοφιανόπουλο ως προδότες.»⁵¹

Τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων όμως δεν ταυτίζονται πλέον. Η Αγγλία έχει βρει, μέσω του δανείου, τον τρόπο να βάλει την Ελλάδα στο χέρι, εφόσον έχουν υποθηκευτεί γι' αυτό τον σκοπό τα εθνικά κτήματα. Είναι απόλυτα λογικό να προτιμά μια χώρα ανεξάρτητη, παρά μια που θα κυβερνάται από κάποιον μονάχη συμφερόντων διαφορετικών από τα δικά της. Άλλωστε, εφόσον έχει χρεωθεί πλέον, η Ελλάδα δε θα είναι ανεξάρτητη σε οικονομικό επίπεδο:

Gazzetta Universale, Martedì 23 Marzo 1824/Londra 2

(Απόσπασμα από συγκεκριμένη επιστολή)

«Εξυπακούεται ότι, κατά την τελευταία συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου που πραγματοποιήθηκε χθες το βράδυ, αποφασίστηκε ότι η Αγγλία δεν θα δώσει την έγκρισή της στο σχέδιο που ανακοινώθηκε, όπως λέγεται, πρόσφατα από τις μεγάλες ηπειρωτικές δυνάμεις, να δώσουν στην Ελλάδα έναν βασιλιά της επιλογής τους, προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή, σε όλη την καθαρότητά του, αυτό που ονομάζεται μοναρχική αρχή. Διαβεβαιώνεται επίσης ότι η βρετανική κυβέρνηση απαιτεί να περιοριστούν πρώτα στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας, διατηρώντας το δικαίωμα να λάβουν άλλα ψηφίσματα που θα αναγνωριστούν ως τα πιο χρήσιμα για τον καλύτερο συνδυασμό όλων των διαφορετικών συμφερόντων.»

⁵¹ Diario di Roma, Numero 92 anno 1824 - Roma, Sabato 19 Novembre/Costantinopoli, 10 Ottobre (Osservatore Austriaco)

4.2 Ο θάνατος του λόρδου Βύρωνα

Στις 19 Απριλίου του 1824, ο Άγγλος ποιητής και Φιλέλληνας Λόρδος Βύρωνα πεθαίνει στο Μεσολόγγι. Λόγω της διεθνούς φήμης του για την προσφορά του στη λογοτεχνία, αλλά και του νεαρού της ηλικίας του, η είδηση προκαλεί συγκίνηση σε όλη την Ευρώπη, ακόμα και στους επικριτές του, καθώς υπήρξε μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα όσον αφορά τον ιδιωτικό του βίο:

«Η εφημερίδα Courier ανακοινώνει με τα ακόλουθα λόγια το θάνατο του διάσημου ποιητή Βύρωνα. "Με μεγάλη λύπη ανακοινώνουμε στους αναγνώστες μας αυτή την απώλεια. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι ήμασταν πολιτικά αντίθετοι με τον ευγενή λόρδο και ότι διαφωνούσαμε στις αρχές μας για τα ήθη και τη θρησκεία, αλλά ότι θεωρώντας σε αυτόν τον άνθρωπο μεγάλης ιδιοφυΐας, τον ποιητή που εμπλούτισε τη λογοτεχνία μας με έργα που θα θαυμάζονται τόσο από τις μελλοντικές εποχές όσο και από τις σημερινές, λυπούμαστε για τον θάνατό του.

Ο αγγελιοφόρος που μετέφερε τα θλιβερά αυτά νέα έφτασε σήμερα στο Λονδίνο. Στο Μεσολόγγι ο ευγενής άρχοντας άφησε την τελευταία του πνοή στις 19 Απριλίου, μετά από ασθένεια 10 ημερών- από πριν ήταν μόνο ένας ρευματισμός, ο οποίος στη συνέχεια κατέληξε σε φλεγμονή. Η σορός του μεταφέρθηκε στη Ζάκυνθο. Η προσωρινή κυβέρνηση της Ελλάδας ανακοίνωσε την απώλεια αυτή με λόγια βαθιάς θλίψης και διέταξε να εκτοξευθούν 37 κανονιοβολισμοί από τις πυροβολαρχίες της πόλης, αριθμός ίσος με τον αριθμό των ετών του επιφανούς εκλιπόντος. Για τρεις ημέρες, όλες οι δημόσιες υπηρεσίες και τα δικαστήρια ήταν κλειστά, καθώς και όλα τα καταστήματα, εκτός από τα παντοπωλεία και τα φαρμακεία. Κάθε χορός, κάθε συγκέντρωση διασκεδαστών, κάθε διασκέδαση στο τέλος απαγορεύτηκε για το ίδιο χρονικό διάστημα.»⁵²

⁵² Gazzetta di Milano, Mercoledì 26 Maggio 1824/Inghilterra - Londra 14 Maggio

Ο θάνατός του προκάλεσε μεγάλη θλίψη στους Μεσολογγίτες. Η κυβέρνηση και οι κάτοικοι της πόλης τον τίμησαν όχι απλά επειδή ήταν επιφανής, αλλά γιατί ο Φιλελληνισμός, στο πρόσωπό του, είχε βρει τον απόλυτο εκφραστή του. Όμως το δυσάρεστο αυτό γεγονός έγινε η αφορμή αφ' ενός να αναθερμανθούν τα αισθήματα των Φιλελλήνων (που έχουν πλέον το νεαρό ποιητή ως παράδειγμα) και αφ' ετέρου να αναγνωριστούν και στους Έλληνες κάποια θετικά στοιχεία: η αγάπη που του έδειξαν όσο ζούσε και ο ειλικρινής θρήνος και σεβασμός μετά τον θάνατό του.

Venezia, 8 maggio. Colle lettere di Corfù di data recentissima, qui giunte jerlaltro, si ebbe la notizia della morte di lord Byron accaduta a Missolongi dopo 11 giorni di decubito per pleuritide.

«Με επιστολές από την Κέρκυρα πολύ πρόσφατης ημερομηνίας, οι οποίες έφτασαν εδώ χθες, λάβαμε την είδηση του θανάτου του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι μετά από 11 ημέρες κατάκλισης από πλευρίτιδα.» (Diario di Roma, Numero 39 anno 1824 – Sabato 15 Maggio/Venezia, 8 Maggio)

4.3 Ο κίνδυνος έρχεται από τη θάλασσα

Ο αιγυπτιακός στόλος έχει σπεύσει από καιρό να ενισχύσει τον τουρκικό. Αν και ο κίνδυνος φαίνεται να μην έχει εκτιμηθεί σωστά, εφόσον και οι χερσαίες επιχειρήσεις έχουν περιοριστεί, σχεδόν μονοπωλεί τις επιχειρήσεις στο Αιγαίο και κύριος στόχος του εξακολουθεί να είναι η Κρήτη, όσον αφορά τα νησιά, αλλά και ο αποκλεισμός παραθαλάσσιων περιοχών, ώστε να διευκολυνθεί το έργο του στρατού στην ξηρά:

«Δεκατρία αιγυπτιακά πλοία έφτασαν στο Τσεσμέ και ενώθηκαν με άλλα έξι για να πάνε να ενισχύσουν τον στρατό του καπουδάν πασά, που βρίσκεται κοντά στον Άθωνα. Δεκατρία ακόμη αιγυπτιακά πλοία βρίσκονται μπροστά από την Κρήτη. Οι Σαμιώτες συμφιλιώθηκαν τελικά με τους Ψαριανούς- και οι τελευταίοι, λόγω αυτής της συμφιλίωσης, έπαυσαν τον αποκλεισμό της Σάμου.»⁵³

⁵³ Gazzetta di Milano, Giovedì 1 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Scio 27 Settembre
“Tredici navi egiziane sono giunte a Tschesmè e si unirono ad altre sei, per recarsi a rafforzare l'armata del Capudàn-bascià, che si trova presso di Athos. Altre tredici nave egiziane si trovano

«Στο νησί της Κρήτης, οι Έλληνες γνώρισαν ήττες που δύσκολα θα αναπληρώσουν. Φάνηκαν πολύ αποθαρρυνμένοι. Οι Τούρκοι έκαψαν και κατέστρεψαν όλα τα ελληνικά χωριά μέχρι τα Σφακιά, και δεν επέστρεψαν στην Κρήτη, όπως είπαμε (βλ. Πρακτικά της Εφημερίδας του Μιλάνου), παρά μόνο επειδή δεν μπορούσαν να βρουν άλλους εχθρούς για να πολεμήσουν. Πολλοί σκλάβοι, γυναίκες και παιδιά, μεταφέρθηκαν στην Κρήτη, τα Χανιά και το Ρέθυμνο. Επιπλέον, πολλοί Έλληνες, κουρασμένοι από αυτή τη φρικτική κατάσταση, έρχονταν καθημερινά στην Κρήτη για να υποταχθούν στον πασά, οι οποίοι τους υποδέχονταν και έδιναν στον καθένα από αυτούς έναν τεσκερέ ("κάρτα ασφαλείας"). Μερικές φορές οι Έλληνες κατεβαίνουν από τα βουνά όπου βρίσκουν καταφύγιο και εκμεταλλευόμενοι τη μοναξιά, αναζητούν λάφυρα. Πηγαίνουν μέχρι τα Χανιά, αλλά η παραμικρή κίνηση τους κάνει να φεύγουν. Στην Κρήτη οι υποθέσεις των Τούρκων παίρνουν μια καλή τροπή και δεν έχουν να φοβηθούν τίποτα από τους Έλληνες, εκτός αν αλλάξουν τους τρόπους τους.»

IMPERO OTTOMANO

Smirne 1.º dicembre.

Abbiamo ricevuto la conferma delle notizie dalla Canea, del 28 d'ottobre. I Turchi, rafforzati dalle truppe venute dall'Egitto, erano usciti da Candia in numero di diverse migliaia, ed avevano marciato contro i Greci. Si diedero varie battaglie, nelle quali i Greci sono stati sempre sconfitti ed hanno perduto quasi quattromila uomini. Era entrato fra essi lo scoraggiamento; più non osavano tenersi a campo e fuggivano da tutte le parti. I Turchi gli inseguivano ed erano vicini ad entrare in Sphazzia, dopo aver fatto schiavi un buon numero di donne e di fanciulli. I Greci tentarono di riparare colle loro navi nelle isole vicine, ma sembra che non rimarrà più loro nemmeno questo scampo, perchè l'ammiraglio Gibraltar è giunto in tempo onde impedire la partenza di quelle navi, ed anche per impadronirsene.

Λάβαμε επιβεβαίωση των ειδήσεων από τα Χανιά της 28ης Οκτωβρίου. Οι Τούρκοι, ενισχυμένοι με στρατεύματα από την Αίγυπτο, είχαν βγει από την Κρήτη σε αριθμό αρκετών χιλιάδων και είχαν προελάσει εναντίον των Ελλήνων. Έγιναν διάφορες μάχες, στις οποίες οι Έλληνες πάντα ηττήθηκαν και έχασαν σχεδόν τέσσερις χιλιάδες άνδρες. Η αποθάρρυνση επικεντρώθηκε ανάμεσά τους- δεν τολμούσαν πλέον να κρατήσουν στρατόπεδο και έφυγαν από παντού. Οι Τούρκοι τους καταδίωξαν και έφτασαν κοντά στην είσοδο στα Σφακιά, έχοντας υποδουλώσει μεγάλο αριθμό γυναικών και παιδιών. Οι Έλληνες προσπάθησαν να καταφύγουν με τα πλοία τους στα γειτονικά νησιά, αλλά φαίνεται ότι ούτε αυτή η διαφυγή θα τους μείνει πλέον, διότι ο ναύαρχος Γιβραλτάρ έφτασε εγκαίρως για να εμποδίσει την

dinanzi di Candia. I Samiotti si sono finalmente rattappumati cogli psarioti; e questi, in virtù di tale aggiustamento, hanno tolto il blocco di Samo”(Spettatore Orientale)

αναχώρηση των πλοίων αυτών, αλλά και να τα καταλάβει. (Gazzetta di Milano, Martedì 20 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Smirne 1 Dicembre)

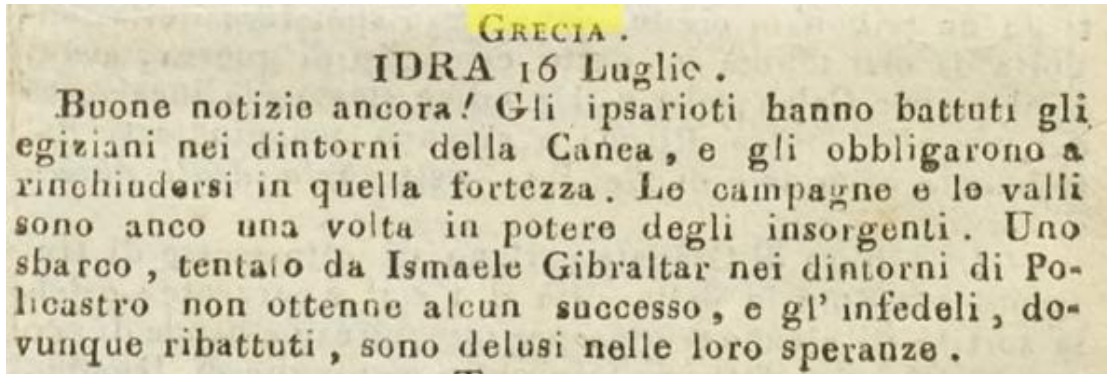
Παρά τη διχόνοια που επικρατεί κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι νησιώτες μάχονται με όλες τους τις δυνάμεις. Έχουν συνειδητοποιήσει τον άκρως σημαντικό ρόλο του ναυτικού για την Επανάσταση και κάνουν ό, τι μπορούν για να βοηθήσουν, αλλά και να προστατευτούν. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, αν και οι νησιώτες συμμετείχαν εξίσου, το ναυτικό ήταν εκείνο το τμήμα των ενόπλων που δε σταμάτησε να έχει ως πρώτο στόχο την ελευθερία και έδειξαν μεγάλη αλληλεγγύη στους στεριανούς:

«Οι επαναστατημένοι νησιώτες κατασκευάζουν σήμερα ισχυρότερα σκάφη από ό,τι συνήθως, και πιο ικανά να αντισταθούν στην αναταραχή του πυροβολικού. Χρησιμοποιούν επίσης κανόνια ισχυρότερου διαμετρήματος σε πλοία που είχαν κατασκευαστεί πριν από την εξέγερση, αλλά ταυτόχρονα έχουν λάβει προληπτικά μέτρα για την ενίσχυση των πλευρών τους. Σύμφωνα με τα θαλάσσια νέα από το Λεβάντε, ο μεγάλος Οθωμανός ναύαρχος έχει εισέλθει στα στενά με το μεγαλύτερο μέρος του στόλου του και βρίσκεται στην Καλλίπολη. Ωστόσο, ένα μικρό τμήμα αυτού του στόλου πλέει κοντά στο Τσεσμέ. Μια ελληνική μοίρα έχει προσεγγίσει τις ακτές της Μικράς Ασίας, αλλά δεν έχει ακουστεί ότι έχει αναλάβει κάποια επιχείρηση. Μια άλλη ελληνική μοίρα, που περιτριγύριζε τον Μοριά, μπήκε στο Ιόνιο Πέλαγος για να υποστηρίξει το φρούριο του Μεσολογγίου και να εμποδίσει την επικοινωνία του οθωμανικού σώματος της Πάτρας με το σώμα της Ναυπάκτου και τον πασά της Σκόδρας.»⁵⁴

«...Ενώ υποχωρούσε με παρόμοιο τρόπο από τον κόλπο της Θεσσαλονίκης, ο ελληνικός στολίσκος, ο οποίος παρακολουθούσε από μακριά τις κινήσεις των οθωμανικών πλοίων, είχε ελεύθερη τη θάλασσα. Οι Έλληνες είχαν ήδη ενημερωθεί για τη θλιβερή κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το Μεσολόγγι, το οποίο είχε ανάγκη από προμήθειες, και είχαν προειδοποιήσει την ελληνική κυβέρνηση για την ανάγκη να παραδοθεί, αν δεν σωζόταν εγκαίρως. Έτσι οι νησιώτες, μετά την υποχώρηση του μεγάλου Τούρκου ναυάρχου, τον οποίο ήλπιζαν να δουν μακριά τους για κάποιο διάστημα λόγω της εποχής, ήταν διατεθειμένοι, σύμφωνα με τις τελευταίες προειδοποιήσεις που έλαβαν από τη Σύρα, να κατευθυνθούν προς το Μεσολόγγι. Υπάρχουν περίπου 30 πλοία από τη Σύρα που πρέπει να προσπαθήσουν να τροφοδοτήσουν αυτή την περιοχή, αλλά είναι απίθανο να τα καταφέρουν, αφού θα την βρουν αποκλεισμένη από μια Τυνησιο-αλγερινή βαρβαρική μεραρχία, την επαγρύπνηση της οποίας θα είναι δύσκολο να ξεγελάσουν, εκτός αν μια θύελλα ευνοήσει το σχέδιό τους, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι το Μεσολόγγι δεν θα πέσει πριν από την άφιξή τους. Όπως και να 'χει, ο στολίσκος αυτός εκμεταλλεύτηκε την περίπτωση της αναχώρησης του καπουδάν πασά για να καταλάβει πέντε τουρκικά εμπορικά πλοία, τέσσερα μπρίκια και μια κορβέτα, φορτωμένα με διάφορα αντικείμενα που

⁵⁴ Gazzetta di Milano, Venerdì 2 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Smirne 20 Novembre

ο πασάς της Θεσσαλονίκης έστειλε στον Μεγάλο Ναύαρχο χωρίς να υποψιαστεί τίποτα, ενώ απείχε πολύ από το να αποδείξει ότι ένας τυφώνας θα ανάγκαζε τον τελευταίο να εγκαταλείψει αμέσως τον σταθμό στον οποίο βρισκόταν. Οι νησιώτες, αφού πήραν αυτά τα πέντε πλοία, μετέφεραν τα τρία από αυτά στην Τήνο και τα άλλα δύο στη Σύρα, όπου αποβίβασαν από την κορβέτα κάποιες οικογένειες Ελλήνων δούλων, που προορίζονταν για την Κωνσταντινούπολη. Αυτή η κορβέτα που κατέλαβαν οι Έλληνες είναι ένα εξαιρετικό αγγλικό σκάφος, το οποίο είχε αγοράσει ο πασάς της Θεσσαλονίκης.»⁵⁵

Gazzetta Universale, Lunedì 13 Settembre/Grecia – Idra 16 Luglio

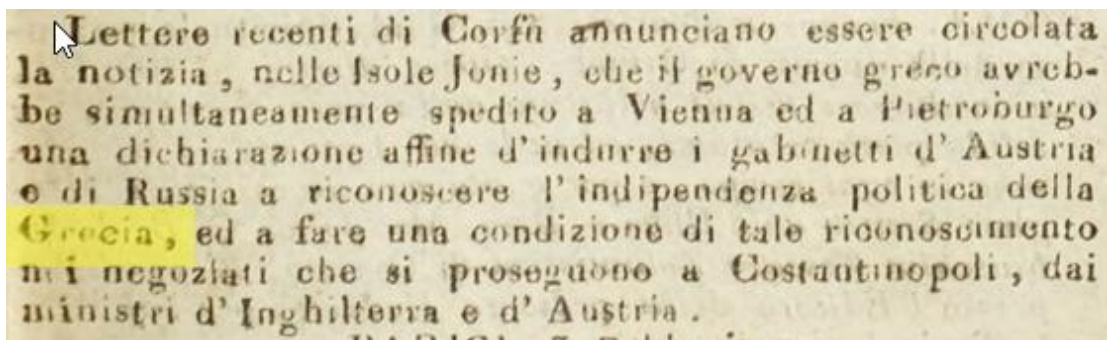
Η εφημερίδα Gazzetta Universale, παρ' ότι στην αρχή του αγώνα είχε μια επιφυλακτική στάση, φαίνεται να αντιμετωπίζει με ικανοποίηση τα ευνοϊκά νέα από το Αιγαίο. Η θέση αυτή ίσως να μην έχει άμεση σχέση με την Ελλάδα, αλλά με τις ακρότητες των Αιγυπτίων και των Τούρκων, κι απ' ότι φαίνεται η θρησκεία παίζει κι αυτή το ρόλο της, όμως σίγουρα είναι μια εξαίρεση στο κλίμα του τύπου της εποχής, αφού δίνει ιδιαίτερη σημασία σε ένα πολεμικό γεγονός. Υπενθυμίζει, κατά κάποιον τρόπο, το σκοπό και την ουσία της Επανάστασης στην Ευρώπη, που φαίνεται να τα έχει αφήσει προς το παρόν στην άκρη:

«Και πάλι καλά νέα! Οι Ψαριανοί νίκησαν τους Αιγυπτίους στην περιοχή των Χανίων και τους ανάγκασαν να κλειστούν στο φρούριο αυτό. Η ύπαιθρος και οι κοιλάδες βρίσκονται και πάλι στην εξουσία των ανταρτών. Μια απόβαση που επιχείρησε ο Ισμαήλ Γιβραλτάρ στην περιοχή του Πολυκάστρου ήταν ανεπιτυχής και οι άπιστοι, όπου και αν είχαν αποκρουστεί, είχαν απογοητευτεί από τις ελπίδες τους.» (εικ.)

⁵⁵ Gazzetta di Milano, Sabato 3 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Altra del 14

4.4 Η κυβέρνηση δείχνει αποφασιστικότητα στον διπλωματικό τομέα

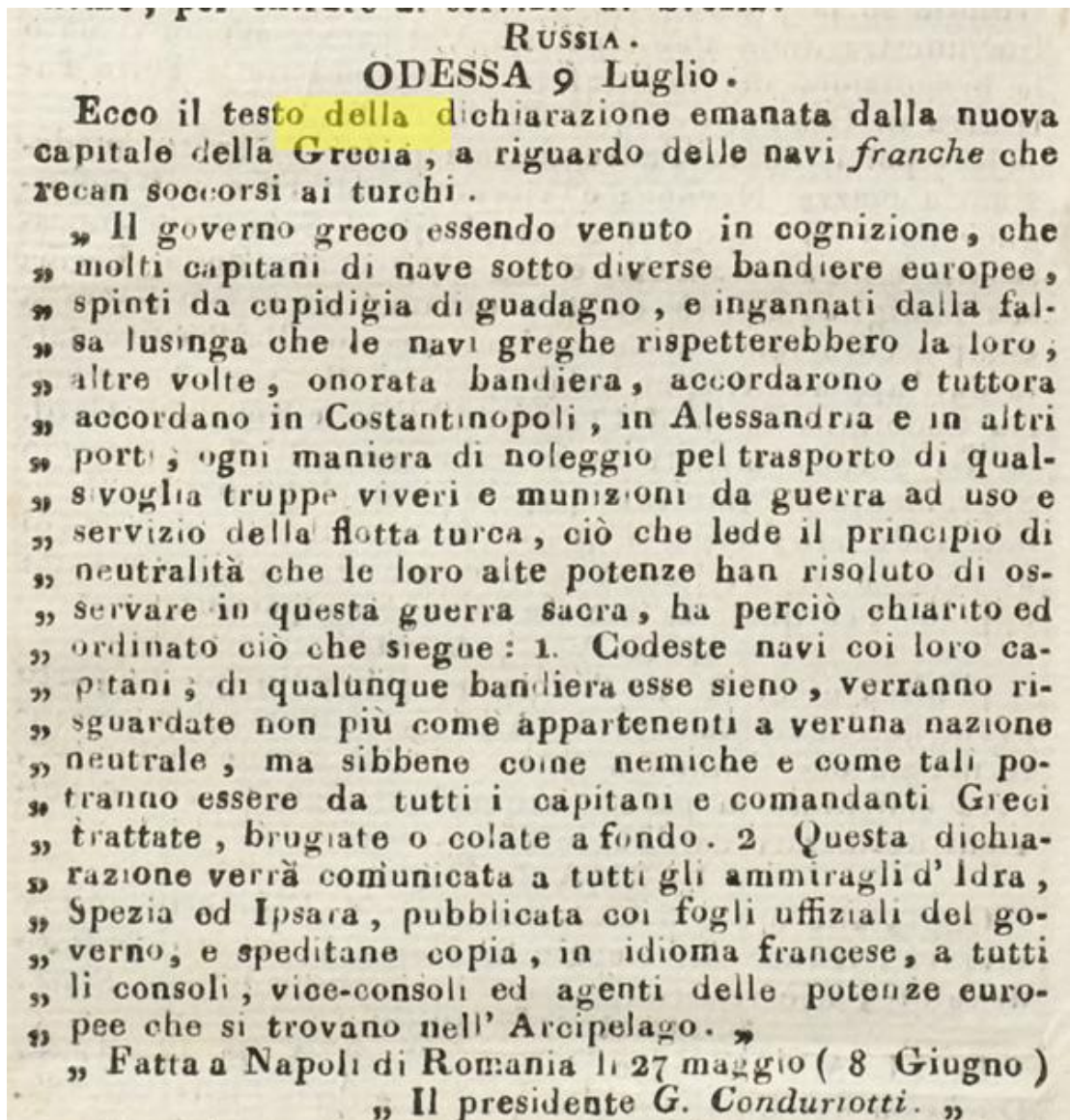
Από την πλευρά της κυβέρνησης Κουντουριώτη γίνεται μια προσπάθεια να επιβληθεί ο σεβασμός της Επανάστασης από τις ξένες δυνάμεις. Δεδομένου ότι οι Έλληνες έχουν περιέλθει πλέον από την κατάσταση των εξεγερμένων σε αυτή των εμπολέμων, η κυβέρνηση θεωρεί απαραίτητο να οριοθετήσει, κατά το δυνατόν, την ανάμειξη τρίτων στα εσωτερικά της χώρας, είτε αυτή γίνεται έμμεσα είτε άμεσα:

Gazzetta Universale, Martedì 9 Marzo 1824/Parigi 19 Febbrajo

«Πρόσφατες επιστολές από την Κέρκυρα ανακοινώνουν ότι στα Επτάνησα κυκλοφόρησε η είδηση ότι η ελληνική κυβέρνηση έστειλε ταυτόχρονα στη Βιέννη και την Αγία Πετρούπολη μια δήλωση με σκοπό να παρακινήσει το αυστριακό και το ρωσικό υπουργικό συμβούλιο να αναγνωρίσουν την πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας και να θέσουν την αναγνώριση αυτή ως όρο των διαπραγματεύσεων που διεξάγονται στην Κωνσταντινούπολη από τους Βρετανούς και Αυστριακούς υπουργούς.»

Μάλιστα προχωρά και στη δημοσίευση μιας προειδοποιητικής επιστολής, σχετικά με τον τρόπο που σκοπεύει να αντιμετωπίσει κάθε απόπειρα υπονόμευσης των ελληνικών επιχειρήσεων στη θάλασσα:

Gazzetta Universale, Lunedì 16 agosto 1824/Russia - Odessa 9 Luglio

«Ακολουθεί το κείμενο της διακήρυξης που εξέδωσε η νέα πρωτεύουσα της Ελλάδας σχετικά με τα φραγκικά πλοία που έφερναν ανακούφιση στους Τούρκους.

"Η ελληνική κυβέρνηση έχοντας λάβει γνώση, ότι πολλοί καπετάνιοι πλοίων υπό διάφορες ευρωπαϊκές σημαίες, καθοδηγούμενοι από την απληστία για κέρδος, και εξαπατημένοι από την ψευδή κολακεία ότι τα ελληνικά πλοία θα σέβονταν την, άλλοτε τιμημένη σημαία τους, παραχωρούσαν και εξακολουθούν να παραχωρούν στην Κωνσταντινούπολη, στην Αλεξάνδρεια και σε άλλα λιμάνια, οποιονδήποτε τρόπο ναύλωσης για τη μεταφορά οποιουδήποτε στρατεύματος τροφίμων και πολεμικού υλικού για τη χρήση και την υπηρεσία του τουρκικού στόλου, που παραβιάζει την αρχή της ουδετερότητας που οι υψηλές δυνάμεις τους έχουν αποφασίσει να τηρήσουν σε αυτόν τον ιερό πόλεμο, έχει ως εκ τούτου διευκρινίσει και διατάζει τα εξής: Τα πλοία αυτά και οι καπετάνιοι τους, με οποιαδήποτε σημαία και αν φέρουν, δεν θα θεωρούνται πλέον ότι ανήκουν σε κανένα ουδέτερο έθνος,

αλλά μάλλον ως εχθροί, και μπορούν να αντιμετωπίζονται ως τέτοιοι από όλους τους Έλληνες καπετάνιους και διοικητές, να καίγονται ή να ρίχνονται ή να βυθίζονται. Η δήλωση αυτή θα κοινοποιηθεί σε όλους τους ναυάρχους της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών, θα δημοσιευθεί στις επίσημες κυβερνητικές εφημερίδες και αντίγραφο θα σταλεί στα γαλλικά σε όλους τους προξένους, υποπροξένους και αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών δυνάμεων στο Αρχιεπίσκοπο.

Στη Νεάπολη της Ρωμανίας, στις 27 Μαΐου (8 Ιουνίου)

Ο Πρόεδρος Γ. Κουντουριώτης".»

Η εφημερίδα φροντίζει, στη συνέχεια του άρθρου, να αναφέρει και το αποτέλεσμα που είχε η δημοσίευση αυτής της επιστολής, τουλάχιστον σε ένα πρώτο επίπεδο:

«Το πρώτο αποτέλεσμα αυτής της δημοσίευσης ήταν ότι τα φραγκικά πλοία που είχαν ναυλωθεί από τον πασά της Αιγύπτου, τα οποία βρίσκονταν ήδη καθ' οδόν, εγκατέλειψαν την ανοιχτή θάλασσα για να επιστρέψουν στην Αλεξάνδρεια, και ότι οι χριστιανοί καπετάνιοι που είχαν ήδη συνάψει συμφωνίες στην Κωνσταντινούπολη με την Πύλη για τον ίδιο σκοπό, δήλωσαν ότι δεν ήταν σε θέση να εκπληρώσουν τις δεσμεύσεις τους υπό αυτές τις συνθήκες.

Λάβαμε επιστολές από την Κωνσταντινούπολη στις 4 του τρέχοντος- εδώ είναι αυτό που διαβάσαμε το πιο αξιοσημείωτο: "Ο Λόρδος Στράνγκφορντ είχε μια μακρά σύσκεψη με τον Ραΐς-εφέντη στις 25 του μηνός, κατά την οποία τον διαβεβαίωσε ότι ο Βασιλιάς, ο Λόρδος του, είχε ανακαλέσει όλους τους Άγγλους αξιωματικούς που υπηρετούσαν μεταξύ των Ελλήνων, ότι το αγγλικό υπουργικό συμβούλιο θα απέφευγε να λάβει άμεσο ή έμμεσο μέρος σε αυτόν τον πόλεμο, και ως απόδειξη ανέφερε το γεγονός της Ιθάκης, κατά το οποίο είχαν δείξει ότι απέχουν πολύ από το να παράσχουν βοήθεια στους χριστιανούς επαναστάτες. Ο Ραΐς-εφέντη σε αντάλλαγμα φρόντισε να δώσει στον Λόρδο Στράνγκφορντ γραπτή υπόσχεση να εκκαθαρίσει αμέσως τη Βλαχία και τη Μολδαβία σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Όλα θα επανέλθουν στις ίδιες βάσεις σε αυτές τις δύο ηγεμονίες όπως το 1821, πριν ξεσπάσει η εξέγερση.»

5. Ο Ιμπραήμ προσπαθεί να καταπνίξει την Επανάσταση

Ο εμφύλιος έχει σχεδόν λήξει, αλλά τα προβλήματα που προκάλεσε ευνοούν την προέλαση του Ιμπραήμ. Οι Έλληνες, απασχολημένοι με τις προσωπικές τους έριδες, παραμέλησαν την φύλαξη σημαντικών πόλεων, όπως της Μεθώνης και της Κορώνης, που θα αποτελούσαν ανάχωμα προς το εσωτερικό της Πελοποννήσου.

5.1 Τα αποτελέσματα του εμφυλίου

Στα πρώτα φύλλα του 1825 αναφέρονται ακόμη γεγονότα του 1824 που ήταν απότοκα του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Ένα από αυτά ήταν η δολοφονία του γιου του Κολοκοτρώνη Πάνου, που οδήγησε το Γέρο από το βαρύτατο πένθος να παραδοθεί στην κυβέρνηση και τελικά να φυλακιστεί. Η είδηση αυτή, όπως έχει γίνει γνωστό από ιστορικές πηγές, ήταν άκρως ανακουφιστική για τον Ιμπραήμ.

«Οι Έλληνες είναι εδώ μελαγχολικοί και σιωπηλοί. Η διχόνοια κυριαρχεί περισσότερο από ποτέ στον Μοριά. Σύμφωνα με τις άμεσες και θετικές ειδήσεις που έλαβα από τη Νεάπολη της Ρωμανίας στις 5 του μηνός, εδώ είναι τα συμφωνηθέντα στο εν λόγω τρίμηνο.

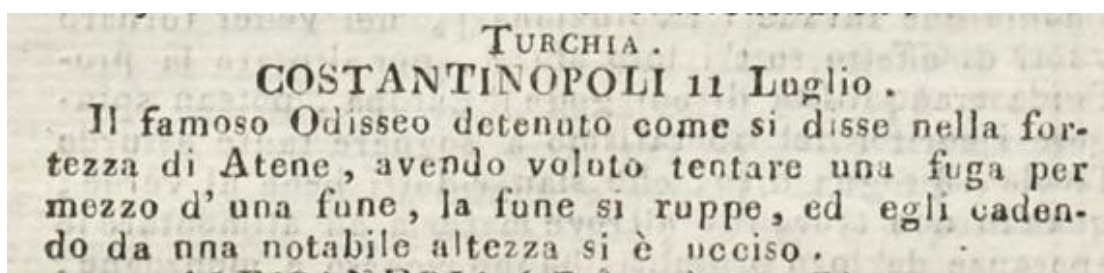
Σε ένα χωριό όχι μακριά από την Πάτρα έγινε ένας φονικός καβγάς μεταξύ Ελλήνων και Ελλήνων. Ο Πάνος, γιος του Κολοκοτρώνη, έπεσε νεκρός στην πρώτη επίθεση με 60 άνδρες του σώματός του. Το μοιραίο χτύπημα του το κατάφερε κάποιος με το όνομα Βάσσος. Λέγεται ότι οι δεσποτικές πράξεις που χρησιμοποίησε ο Πάνος προκάλεσαν αυτή την καταστροφή- και μάλιστα τον οδήγησαν στο σημείο να σκοτώσει έναν ιερέα με πυροβολισμό από πιστόλι, γεγονός που ώθησε τον λαό να επαναστατήσει εναντίον του αρχηγού του και να τον αντιμετωπίσει ως τύραννο. Ο πατέρας του Κολοκοτρώνη ήταν εξαιρετικά θλιμμένος από την απώλεια του γιου του και ορκίστηκε να πάρει ηχηρή εκδίκηση. Ο στρατηγός Δεληγιάννης ενώθηκε μαζί του και με κοινή συναίνεση δημοσίευσαν μια εγκύκλιο επιστολή, στην οποία κατηγορούσαν την κυβέρνηση κατ' εντολή τους και προσπαθούσαν να την κάνουν μισητή, προσπαθώντας να δικαιολογήσουν τη συμπεριφορά τους. Τις πρώτες ημέρες του Δεκεμβρίου, αλλά και τον τελευταίο καιρό, η κυβέρνηση παρέταξε ένα σώμα στρατευμάτων εναντίον του Κολοκοτρώνη, ο οποίος απαίτησε στη διακήρυξή του, μεταξύ άλλων, να διοικήσουν στον Μοριά οι Μωραΐτες, κατά προτίμηση από οποιονδήποτε άλλον ξένο. Κατά την πρώτη σύγκρουση, χάθηκαν περίπου 300 άνδρες από την πλευρά του στρατηγού Κολοκοτρώνη- τα κυβερνητικά στρατεύματα, σύμφωνα με τις πρώτες αναφορές, είχαν μόνο 150 νεκρούς και πήραν την Μπουμπουλίνα, η οποία θεωρήθηκε αιχμάλωτη πολέμου. Αυτές οι αιματηρές μάχες αποτέλεσαν το προοίμιο για άλλες παρόμοιες μάχες, καθώς όλα ήταν σε αναταραχή στη χερσόνησο. Ακόμα και ο Οδυσσεάς τάχθηκε κατά της κυβέρνησης- και δεν υπάρχει κανείς άλλος εκτός από τον Γκούρα που

παρέμεινε πιστός σε αυτόν. Υπάρχει μια φήμη στη Σύρα ότι ο Κολοκοτρώνης βαδίζει προς την Πάτρα για να ενωθεί με τον Γιουσούφ πασά και να κάνει κοινή υπόθεση μαζί του εναντίον της κυβέρνησης της Ελλάδας- αλλά δεν πίστεψα αυτή την είδηση, διότι αν ήταν αληθινή, θα είχα ενημερωθεί γι' αυτήν από τις νέες ανακοινώσεις που έλαβα από τη Νεάπολη, τις οποίες μπορώ να θεωρήσω βέβαιες. Ο Πετρόμπεης δεν δήλωσε ανοιχτά τον εαυτό του και συνεχίζει να είναι επιφυλακτικός. Οι Έλληνες δεν βρέθηκαν ποτέ σε πιο κρίσιμη κατάσταση και πιο πιθανό να προμηνύσουν την καταστροφή τους.»⁵⁶

«Ο Κολοκοτρώνης, έχοντας χάσει τους δύο γιους του, περικυκλωμένος από όλες τις πλευρές, παραδόθηκε κατά την κρίση της ελληνικής κυβέρνησης και βρίσκεται τώρα στη Νεάπολη της Ρωμανίας. Το απροσδόκητο αυτό γεγονός βάζει τέλος στον εμφύλιο πόλεμο και γι' αυτό οι Έλληνες είναι γεμάτοι αγαλλίαση.»⁵⁷

Εκτός από τη φυλάκιση του Κολοκοτρώνη, ένα άλλο μεγάλο πλήγμα που άφησε στο έθνος η εμφύλια διαμάχη, ήταν η δολοφονία ενός σημαντικού αγωνιστή, του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Ήταν ένα γεγονός που στοίχισε πολύ στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Στερεά, και αντιμετωπίστηκε με δέος, θα λέγαμε, από τις ιταλικές εφημερίδες, οι οποίες ανέκαθεν έδειχναν ιδιαίτερη εκτίμηση στο πρόσωπό του. Αρχικά το γεγονός παρουσιάστηκε ως ατύχημα ή αυτοκτονία:

«Γράφεται από την Αθήνα στις 17 Μαΐου ότι ο Οδυσσέας, ο περήφανος, ο πολυπράγμων Οδυσσέας, που πρόδωσε Τούρκους και Έλληνες, βρίσκεται αλυσοδεμένος στην Ακρόπολη, στον ίδιο τον προμαχώνα που ο ίδιος είχε χτίσει. Περνώντας από τα Σάλωνα, παραλίγο να πεθάνει από λιθοβολισμό.»⁵⁸

«Ο περίφημος Οδυσσέας, κρατούμενος, όπως λένε, στο φρούριο της Αθήνας, αφού θέλησε να επιχειρήσει να δραπετεύσει μέσω ενός σχοινιού, το σχοινί έσπασε, και έπεσε από ένα αξιοσημείωτο ύψος και αυτοκτόνησε.»⁵⁹

⁵⁶ Gazzetta Universale, Lunedì 7 febbrajo/GRECIA - SIRA 8 Dicembre(Lettera particolare)

⁵⁷ Gazzetta Universale, Lunedì 11 Aprile 1825/GRECIA - SYRA 5 febbrajo

⁵⁸ Gazzetta di Firenze, Giovedì 28 Luglio 1825/REGNO ILLIRICO - TRIESTE 17 Luglio

⁵⁹ Gazzetta Universale, Lunedì 22 Agosto/TURCHIA - COSTANTINOPOLI 11 Luglio

Ωστόσο, αν και στην Ελλάδα η πραγματικότητα βγήκε στην επιφάνεια πολλά χρόνια αργότερα, στην Ιταλία είχαν ήδη αμφιβολίες για τις πραγματικές συνθήκες θανάτου του Ανδρούτσου, οι οποίες άμεσα επιβεβαιώθηκαν :

Sicure notizie d'Atene portano che Odisseo trovò la meta della sua carriera in una vergognosa morte. Fu trovato egli tutto sfracellato con una corda al collo sotto le mura dei Propilei ove stava chiuso prigioniero ; ma non si sa se egli stesso abbia cercato di calarsi giù , o se ve lo abbiano precipitato i suoi custodi. (Questa fine di Odisseo è ben diversa da quella che era stata annunziata)

«Ορισμένες ειδήσεις από την Αθήνα φέρνουν ότι ο Οδυσσεύς βρήκε το τέλος της καριέρας του σε έναν ντροπιαστικό θάνατο. Βρέθηκε καταπλακωμένος με ένα σχοινί γύρω από το λαιμό του κάτω από τα τείχη των Προπυλαίων, όπου ήταν κλειδωμένος ως κρατούμενος- αλλά δεν είναι γνωστό αν προσπάθησε ο ίδιος να κατέβει ή αν οι φύλακές του τον έριξαν κάτω. (Αυτό το τέλος του Οδυσσέα είναι αρκετά διαφορετικό από αυτό που είχε ανακοινωθεί).»⁶⁰

G E R M A N I A .

Augusta 10 agosto.

Secondo più recenti riscontri la morte di Odisseo e quella del suo cognato l'inglese Trewlany , non furono effetto nè d'un accidente , nè d'un suicidio , ma del tradimento , e si attribuiscono ad una vendetta del generale Goura che fece precipitare il primo giù dalle mura ov'era custodito , e tirare un colpo di pistola all' altro.

(G. Un.)

«Σύμφωνα με νεότερα στοιχεία, ο θάνατος του Οδυσσέα και ο θάνατος του γαμπρού του, του Άγγλου Trewlany, δεν ήταν αποτέλεσμα ούτε ατυχήματος ούτε αυτοκτονίας, αλλά προδοσίας, και αποδίδεται σε εκδίκηση του στρατηγού Γκούρα, ο οποίος εκσφενδόνισε τον πρώτο από τον τοίχο όπου φυλασσόταν και πυροβόλησε με πιστόλι τον δεύτερο.»⁶¹

⁶⁰ Giornale del Regno delle Due Sicilie, Giovedì 18 Agosto/NOTIZIE DI LEVANTE

⁶¹ Giornale del Regno delle Due Sicilie, Lunedì 5 settembre/GERMANI - Augusta 10 agosto

5.2 Επίθεση στη Σφακτηρία

Ο στρατός του Ιμπραήμ, εκπαιδευμένος από Ευρωπαίους αξιωματικούς, έχει πιο σωστή οργάνωση από τα στρατεύματα των Οθωμανών. Δίνει λοιπόν μεγάλη σημασία στο να εξασφαλίζει τα νώτα του και να αποκόπτει από τους αμυνόμενους κάθε οδό διαφυγής ή βοήθειας. Φροντίζει λοιπόν να βεβαιωθεί ότι προχωρώντας προς το εσωτερικό της Πελοποννήσου, οι Έλληνες δε θα έχουν βοήθεια από την πλευρά της θάλασσας. Αφού αντιμετωπίζει τις ελληνικές δυνάμεις στο Κρεμμύδι στις 7 Απριλίου του 1825, κι έτσι ανενόχλητος τελειώνει με την πολιορκία του Ναβαρίνου, επιτίθεται στη Σφακτηρία. Στις 16 Απριλίου στρέφεται εναντίον των επαναστατών και εξολοθρεύει τη φρουρά της νησίδας. Ανάμεσα στους πεσόντες ήταν και ο Ιταλός Φιλέλληνας Σάντα Ρόζα, αξιωματικός και πρωτεργάτης της Επανάστασης του Πιεμόντε το 1821.

«Στις 11 Μαΐου, ο Ιμπραήμ πασάς κατέλαβε το Παλιό Ναβαρίνο, που βρίσκεται στο βόρειο άκρο του κόλπου του Ναβαρίνου, τα αρχαία ερείπια του οποίου είχαν οχυρωθεί βιαστικά. Ο Χατζηχρήστος, ο οποίος διοικούσε τους Έλληνες, αιχμαλωτίστηκε εκεί μαζί με 180 άνδρες. Τα στρατεύματα του Ιμπραήμ πασά κατέλαβαν επίσης το νησί Σφαγία (Σφακτηρία) που βρίσκεται απέναντι από την αρχαία Πύλο. Εξαιτίας της προόδου των πολιορκητών και της διπλασιασμένης βίας των πυρών τους, μετά την άφιξη μεγάλου πυροβολικού (από την Αίγυπτο), η φρουρά του Ναβαρίνου, μειωμένη στα όριά της, ζήτησε να παραδοθεί το πρωί της 12ης Μαΐου, με τον όρο να αποσυρθεί με όπλα και σημαίες, να επιβιβαστεί σε αγγλικά πλοία και να μεταφερθεί στη Νεάπολη στη Ρωμανία και να πληρωθεί τα χρήματα που χρωστούσε. Ο Ιμπραήμ πασάς αρνήθηκε αυτούς τους όρους ως υπερβολικούς και παραχώρησε στη φρουρά μόνο την ελεύθερη έξοδο από το φρούριο, την οποία θα συνόδευε στα εχθρικά φυλάκια. Στις 10 η ώρα το πρωί άρχισε ο βομβαρδισμός από όλες τις πυροβολαρχίες και από τα 10 πολεμικά πλοία που ήταν αγκυροβολημένα στο λιμάνι και οι κινούμενες πυροβολαρχίες όλμων ετοιμάστηκαν να ανατρέψουν τα λίγα σπίτια που παρέμεναν ακόμη όρθια. Οι Έλληνες δεν απάντησαν ούτε από τις πυροβολαρχίες ούτε με μικρά πυρά, και είχαν υποχωρήσει στα οχυρά. Όλα έδειχναν ότι η θέση ήταν κοντά στο να παραδοθεί ή ότι θα εισέβαλαν στην περιοχή. Πράγματι, η μακροχρόνια αντίστασή της θα ήταν ανεξήγητη αν ο Μιαούλης, ο πιο τολμηρός και ευφυής αξιωματικός του ναυτικού της εποχής, δεν είχε κατορθώσει να διεισδύσει αρκετές φορές, και ιδιαίτερα στις 12 Απριλίου, μέσα από τον αιγυπτιακό στόλο, εφοδιάζοντας την περιοχή με νέα στρατεύματα, προμήθειες και πυρομαχικά- και αν η άμυνα δεν καθοδηγούνταν από Ευρωπαίους αξιωματικούς διαφόρων εθνών, μεταξύ των οποίων ήταν και ο στρατηγός Σάντα Ρόζα, γνωστός για την επανάσταση του Πιεμόντε το 1821.»⁶²

⁶² *Gazzetta di Milano, Mercoledì 29 Giugno/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 25 Maggio*

Σαντόρε Ντι Σανταρόζα

«Ο γνωστός πρώην υπουργός πολέμου του Πιεμόντε (στην επανάσταση του 1821), Σάντα Ρόζα, ο οποίος ηγήθηκε της άμυνας του Ναβαρίνου, σκοτώθηκε στην επίθεση στο νησί Σφακτηρία.»⁶³

Ο Σανταρόζα προτού κατέβει στην Ελλάδα έγραψε από την Αγγλία στον Γάλλο φίλο του και φιλόσοφο Βικτόρ Κουζέν τα εξής:^[3]

Φίλε μου, την Ελλάδα, την πατρίδα του Σωκράτους, την αγαπώ με έρωτα, που έχει μέσα του κάτι το ιερό. Ο ελληνικός λαός, γενναίος, αγαθός, που έχει επιζήσει ύστερ' από ολόκληρους αιώνες δουλείας, είναι αδελφός του δικού μου λαού. Κοινές είναι οι τύχες της Ιταλίας και της Ελλάδας, και επειδή δεν μπορώ να κάνω τίποτε για την πατρίδα μου, οφείλω ν' αφιερώσω τα λίγα χρόνια της ακμής που μου μένουν...

— Σανταρόζα (Νοέμβριος 1824) —

Από τη Βικιπαίδεια

⁶³ Gazzetta di Firenze, Giovedì 14 Luglio/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 10 Giugno

5.3. Η θυσία στο Μανιάκι

Την αιματηρή προέλαση του Ιμπραήμ στο εσωτερικό της Πελοποννήσου επιχειρεί να ανακόψει ο Παπαφλέσσας. Εφόσον βλέπει ότι η κυβέρνηση αδυνατεί να τον σταματήσει, ενδεχομένως και επηρεασμένος από τύψεις για τη στάση που κράτησε στον εμφύλιο, αποφασίζει να στρατοπεδεύσει στο Μανιάκι. Στην επιλογή της τοποθεσίας πιθανώς έπαιξε ρόλο και η βοήθεια που περίμενε από άλλους οπλαρχηγούς, η οποία όμως, βρίσκοντάς τους απροετοίμαστους, δεν έφτασε. Η ιστορική έρευνα απεφάνθη ότι δεν υπήρξε σ' αυτό κάποιος φόβος ή αδιαφορία. Όμως μετά τον εμφύλιο πολλά στρατιωτικά σώματα είχαν αδυνατίσει, και η στρατολόγηση δε θα μπορούσε να γίνει έγκαιρα. Απόδειξη αποτελεί ότι το σώμα του Πλαπούτα έφτασε μεν, αλλά όχι έγκαιρα, οπότε από μακριά προσπάθησαν να κάνουν αντιπερισπασμό στα αιγυπτιακά στρατεύματα, βάλλοντας πίσω από τα ταμπούρια του Παπαφλέσσα, ο δε Κατσάκος και ο αδερφός του Παπαφλέσσα Νικήτας, έμαθαν το αποτέλεσμα της μάχης καθ' οδόν. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι οι νεκροί Έλληνες ξεπερνούν σε αριθμό αυτό των στρατιωτών του Παπαφλέσσα, οι οποίοι λέγεται ότι ήταν ή έμεινε γύρω στα 300 άτομα, σύμφωνα με άλλους 600 ή 700 το πολύ. Κι ενώ γνωρίζουμε ότι σκοτώθηκαν όλοι πλην του σημαιοφόρου (και ίσως ένα με δύο άτομα ακόμα), ο αριθμός των νεκρών δε συμφωνεί με τα στοιχεία αυτά.⁶⁴ Ήταν αναμφίβολα μια ηρωική πράξη αυτοθυσίας και εξιλέωσης, στην ουσία, όμως πρακτικά ήταν μάταιη, αφού και δεν προξένησε σοβαρή ζημιά στον Ιμπραήμ και στέρησε το Έθνος όχι μόνο από έναν αριθμό στρατιωτών, αλλά κι από έναν γενναίο και ικανό οπλαρχηγό.

«Μας έφτασαν ειδήσεις για νέα πλεονεκτήματα που ο αιγυπτιακός στρατός στο Μοριά έχει επιστρατεύσει στους αντάρτες. Ο Ιμπραήμ πασάς, μετά την κατάληψη του Ναβαρίνου, κατέλαβε τις πόλεις Καλαμάτα και Αρκαδία και με 8000 άνδρες διείσδυσε στο εσωτερικό της χώρας. Οι Έλληνες, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Μωραΐτες, με επικεφαλής τους καπετάνιους Παπαφλέσσα και Κεφάλα και δύο εγγόνια του μπέη της Μάνης, με 1100 άνδρες, είχαν οχυρωθεί σε μια ισχυρή ορεινή θέση κοντά στην Αία, 10 με 11 ώρες με τα πόδια βόρεια της Μεθώνης. Δέχθηκαν επίθεση από τους Αιγύπτιους την 1η Ιουνίου (σ.σ. 20 Μαΐου), περικυκλώθηκαν και, σύμφωνα με την αναφορά της Μεθώνης στις 3 Ιουνίου, μετά από μια απελπισμένη άμυνα, καταστράφηκαν ολοσχερώς.»⁶⁵

Μετά τη μάχη αυτή, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να αποφυλακίσει τον Κολοκοτρώνη και τους άλλους οπλαρχηγούς, παραδεχόμενη έμμεσα ότι κανείς άλλος δε θα μπορούσε να

⁶⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/Μάχη_στο_Μανιάκι

⁶⁵ *Giornale del Regno delle Due Sicilie, Martedì 26 luglio 1825/IMPERO OTTOMANO - Smirne 17 giugno*

αντιμετωπίσει τον αδιάστακτο Αιγύπτιο στρατάρχη. Δυστυχώς η εισήγηση που είχε κάνει ο Παπαφλέσσας, ο οποίος πέρα από τις προσωπικές φιλοδοξίες είχε αναγνωρίσει εξ αρχής το πόσο πολύτιμος ήταν ο Κολοκοτρώνης για τον αγώνα, έγινε δεκτή μετά το θάνατό του. Τότε πια όμως ο Ιμπραήμ είχε ήδη προχωρήσει και καταφέρει να υποτάξει σημαντικό μέρος του Μοριά.

«Ο κύριος de Guillemot, ο Γάλλος πρεσβευτής, είχε ήδη στείλει τον υπασπιστή του στον Μοριά για να συναντηθεί, όπως πιστεύεται, με τους ηγέτες της εξέγερσης. Είναι κανείς πολύ περίεργος να δει ποιες θα είναι οι συνέπειες της ελευθερίας που παραδόθηκε στον Κολοκοτρώνη, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση των στρατευμάτων που προορίζονταν να δράσουν εναντίον του Ιμπραήμ πασά. Πίσω από αυτό θα επηρεαζόταν το ρωσικό κόμμα.»⁶⁶

«Αυτή την ώρα έφτασαν ειδήσεις από την Κέρκυρα, που έφεραν την κατάληψη από τον Ιμπραήμ Πασά της Τριπολιτσάς, της πρωτεύουσας του Μοριά, η οποία στη συνέχεια πυρπολήθηκε και λεηλατήθηκε- και προσθέτουν ότι η αναρχία προχωράει όλο και περισσότερο στον Μοριά, αφού όλοι είναι διαφορετικοί σε απόψεις, κόμματα και προθέσεις, και όλοι προσπαθούν να πουλήσουν τον εαυτό τους όσο καλύτερα μπορούν.»⁶⁷

5.4 Το Μεσολόγγι αντιστέκεται με κάθε τρόπο

Στο Μεσολόγγι ο Κιουταχής έχει ξεκινήσει ήδη τη δεύτερη πολιορκία της πόλης, έχοντας λάβει ενισχύσεις από την Πύλη. Αυτή τη φορά οι επιθέσεις είναι ακόμα πιο τρομακτικές, με συνεχείς κανονιοβολισμούς. Το ότι η πόλη δεν πέφτει είναι ένα γεγονός που αφήνει έκπληκτους ακόμα και τους Έλληνες άλλων περιοχών και κάνει τους Τούρκους να εντείνουν όλο και περισσότερο τις επιθέσεις:

«Υπάρχει μια επιστολή από τη Ζάκυνθο με ημερομηνία 13 Αυγούστου με τα εξής νέα:

"Τρέχει η φήμη σχεδόν βέβαιο ότι το Μεσολόγγι έπρεπε να παραδοθεί, γιατί αποκλεισμένο από θάλασσα και στεριά δεν μπορούσε να ανοίξει ρήγμα, και με έλλειψη τροφίμων και πυρομαχικών, μετά από δύομισι μήνες συνεχούς κανονιοβολισμού και βομβαρδισμού από 35.000 Τούρκους που το περικύκλωσαν, πάνω από 63 τουρκικά πολεμικά πλοία: Ξαφνικά, την 1η Αυγούστου στις 3 το πρωί, ακούστηκε από το νησί μας ένας συνεχής κανονιοβολισμός για 7 ώρες- και ήταν τέτοια η αναστάτωση, που η Ζάκυνθος φαινόταν να οργιάζει για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, σαν να επρόκειτο για σεισμό. Δεν είχε μείνει κανένας κάτοικος στην πόλη, αλλά όλοι κατέφυγαν στους λόφους, υποθέτοντας ότι οι δύο ναυτικοί στρατοί, ο τουρκικός και ο ελληνικός, βρίσκονταν στα χέρια.

⁶⁶ *Gazzetta Universale, Lunedì 25 Luglio/TURCHIA - COSTANTINOPOLI 10 Giugno*

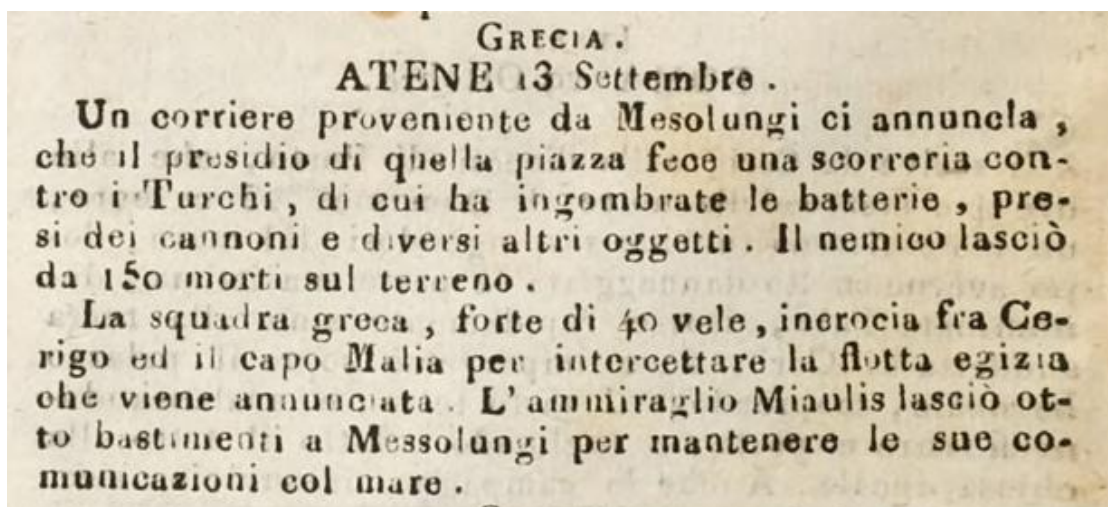
⁶⁷ *Gazzetta Universale, Lunedì 1 Agosto/TRIESTE 17 Luglio*

Πρέπει να ειπωθεί ότι τρεις ημέρες πριν από τη μάχη, ο ελληνικός στόλος εθεάθη να περνάει σε μικρά διαστήματα, και ότι μέχρι την ημέρα της επίθεσης είχαν περάσει μόνο 34 πλοία- αλλά καθώς ο αριθμός που είχε οριστεί ήταν 85, έτσι ο στόλος αυτός δεν μπορούσε να δράσει μέχρι την άφιξη των υπολοίπων και του ναυάρχου Μιαούλη. Έτσι όλοι παρέμειναν αβέβαιοι, χωρίς να γνωρίζουν την έκβαση της μάχης: ήρθε ένα αυστριακό πολεμικό μπρίκι, ο καπετάνιος του οποίου είπε τι δεν είχε δει έκπληκτος.

"Σε τρία διαφορετικά σημεία, δηλαδή σε δύο από τη στεριά και σε ένα από τη θάλασσα, με 60 λογχοφόρους, ο καθένας από τους οποίους έφερε ένα κανόνι, το Μεσολόγγι δέχθηκε επίθεση από τους Τούρκους. Ολόκληρη η λιμνοθάλασσα και το ίδιο το Μεσολόγγι ήταν ένα πύρινο ηφαίστειο- και για επτά ώρες, λόγω του πυκνού καπνού, ούτε πόλη, ούτε φρούριο, ούτε τα παρακείμενα νησιά μπορούσαν να φανούν. Όλοι ήταν λοιπόν πεπεισμένοι ότι ο Μεσολόγγι είχε πέσει...."»⁶⁸

Οι υπερασπιστές της πόλης, με τη βοήθεια οπλαρχηγών από τη Στερεά αλλά και του Μιαούλη, που κάνει τα πάντα για να βοηθήσει τους πολιορκημένους, αντιστέκονται σθεναρά, και μάλιστα καταφέρνουν καίρια χτυπήματα στους πολιορκητές:

«Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τη ναυμαχία που δόθηκε στα νερά του Μεσολογγίου. Οι Έλληνες έβαλαν φωτιά σε δύο μεγάλα πλοία, ένα μπρίκι και μια τουρκική σκούνα- πήραν πολλά άλλα και πολλοί βγήκαν στην ξηρά, άλλοι διασκορπίστηκαν. Η τουρκική καταστροφή στο Μεσολόγγι είναι βέβαιη- στις δύο δεδομένες επιθέσεις οι Έλληνες σκότωσαν περισσότερους από 2.200- στην τρίτη (όταν έφθασαν από τα Σάλωνα ο στρατηγός Γκούρας και ο λοχαγός Τζαβέλλας, που είχαν διαλύσει τον εχθρό και είχαν καταλάβει ξανά την περιοχή) η φρουρά σηκώθηκε, οι Τούρκοι μπήκαν ανάμεσα σε δύο πυρά και σφαγιάστηκαν- ο εχθρός στη συνέχεια κατέφυγε στο Βραχώρι (σ.σ. Αγρίνιο). Το Μεσολόγγι είναι εντελώς ελεύθερο.»⁶⁹

⁶⁸ Gazzetta Universale, Lunedì 12 Settembre - Altra del 18

⁶⁹ Gazzetta Universale, Lunedì 12 Settembre/NOTIZIE ULTERIORI - ZANTE 15 Agosto

«Ένας αγγελιοφόρος από το Μεσολόγγι ανακοινώνει ότι η φρουρά της περιοχής αυτής πραγματοποίησε επιδρομή εναντίον των Τούρκων, των οποίων οι πυροβολαρχίες ήταν γεμάτες, τα κανόνια και διάφορα άλλα αντικείμενα αφαιρέθηκαν. Ο εχθρός άφησε 150 νεκρούς στο έδαφος.

Η ελληνική μοίρα, ισχυρή με 40 πανιά, διασχίζει μεταξύ Τσιρίγου και ακρωτηρίου Μαλιά για να αναχαιτίσει τον αιγυπτιακό στόλο, ο οποίος είχε αναγγελθεί. Ο ναύαρχος Μιασούλης άφησε οκτώ πλοία στο Μεσολόγγι για να διατηρήσει τις επικοινωνίες του με τη θάλασσα.»⁷⁰

Η πόλη αντιστέκεται ακόμα και σε πνευματικό επίπεδο. Ο Ιάκωβος Μάγερ, Ελβετός Φιλέλληνας εγκατεστημένος στο Μεσολόγγι, εκδίδει τα «Ελληνικά Χρονικά», βγάζοντας το πρώτο φύλλο την Πρωτοχρονιά του 1824. Η εφημερίδα αυτή, η πρώτη που εκδίδεται σε πολιορκούμενη περιοχή στον ελλαδικό χώρο, αποτελεί μια σημαντική πηγή πληροφοριών, και ως τέτοια αντιμετωπίζεται και από τον ιταλικό τύπο. Κατά τη διάρκεια του 1825, όλες οι ιταλικές εφημερίδες λαμβάνουν φύλλα της και αναδημοσιεύουν άρθρα της, καθώς θεωρούν ότι οι πληροφορίες που λαμβάνουν από αυτή την πηγή είναι οι πλέον αξιόπιστες:

IMPERO OTTOMANO.
Ci sono pervenuti, per la via di Trieste, i numeri 26 fino al 33 della *Cronaca greca di Messolongi* dal 13 d'aprile al 7 di maggio (n. v.) Noi riporteremo in serie successiva cronologica tutto ciò che riguarda i più recenti avvenimenti nella Grecia Occidentale, intorno ai quali la maggior parte delle gazette europee, le greche eccettuate, hanno fatto circolare i dati i più erronei.

«Λάβαμε, μέσω της Τεργέστης, τους αριθμούς 26 έως 33 της «Ελληνικά Χρονικά» του Μεσολογγίου από τις 13 Απριλίου έως τις 7 Μαΐου. Θα αναφέρουμε σε διαδοχικές χρονολογικές σειρές όλα όσα αφορούν τα πιο πρόσφατα γεγονότα στη Δυτική Ελλάδα, για τα οποία οι περισσότερες ευρωπαϊκές εφημερίδες, με εξαίρεση τις ελληνικές, έχουν κυκλοφορήσει τα πιο λανθασμένα στοιχεία.»⁷¹

⁷⁰ Gazzetta Universale, Lunedì 7 Novembre/GRECIA - ATENE 13 Settembre

⁷¹ Gazzetta di Milano, Sabato 25 Giugno/IMPERO OTTOMANO

ISOLE IONIE — Corfù 6. Novembre .
La **Cronaca Greca** continua a dare il Diario dell'assedio di Missolongi; ciò che segue è stato già da noi in parte accennato, ma crediamo che debbano esser gradite delle notizie più circostanziate in torno al predetto assedio divenuto oramai memorabile nella storia di questa sanguinosa guerra .

«Τα Ελληνικά Χρονικά συνεχίζουν να δίνουν το Ημερολόγιο της πολιορκίας του Μεσολογγίου- όσα ακολουθούν έχουν ήδη εν μέρει αναφερθεί από εμάς, αλλά πιστεύουμε ότι θα πρέπει να εκτιμηθούν λεπτομερέστερες ειδήσεις για την προαναφερθείσα πολιορκία, η οποία έχει γίνει πλέον αξιομνημόνευτη στην ιστορία αυτού του αιματηρού πολέμου.»⁷²

Ιωάννης Ιάκωβος Μάγερ και «Ελληνικά Χρονικά»

⁷² Gazzetta di Firenze, Giovedì 8 Dicembre 1825/ISOLE IONIE - Corfù 6 Novembre

5.5 Εξελίξεις στην Κρήτη

Ο ναύαρχος Μιαούλης έχει γίνει ο φόβος και ο τρόμος Οθωμανών και Αιγυπτίων στα νερά του Αιγαίου. Έχει καταφέρει να προξενήσει μεγάλες ζημιές και σε υλικό και σε ηθικό επίπεδο, να αποκόψει οδούς ανεφοδιασμού και ταυτόχρονα να διευκολύνει τον ανεφοδιασμό των Ελλήνων όπου υπάρχει ανάγκη.

«Annunciarsi da Corfù in data del 29 Giugno (così la Gazzetta Universale di Augusta) esser colà giunti parecchi legni da Calamata, da Napoli di Romania e da Mesolungi colle notizie di quei contorni fino al 23 Giugno. Giusta le medesime, l'ammiraglio Miauli dopo essersi riunito coll'ammiraglio Sactury davanti Suda, avea attaccato il Capudàn pascià, e gli avea bruciati cinque altri bastimenti di grossa portata. Nel rapporto che egli spedì al governo di Napoli di Romania, egli esprime la speranza, che fra due mesi nessun legno ottomano potrà più far fronte ai Greci.»⁷³

«Ανακοινώθηκε από την Κέρκυρα στις 29 Ιουνίου (έτσι η Gazzetta Universale της Άουγκσμπουργκ) ότι πολλά πλοία από την Καλαμάτα, τη Νεάπολη της Ρωμανίας και το Μεσολόγγι είχαν φθάσει εκεί με ειδήσεις από το περιβάλλον μέχρι τις 23 Ιουνίου. Σύμφωνα με τις αναφορές αυτές, ο ναύαρχος Μιαούλης, αφού συναντήθηκε με τον ναύαρχο Σαχτούρη μπροστά από τη Σούδα, επιτέθηκε στον Καπουδάν πασά και έκαψε άλλα πέντε μεγάλα πλοία. Στην έκθεση που έστειλε στη ρωμαϊκή κυβέρνηση στη Νεάπολη, εξέφρασε την ελπίδα ότι σε δύο μήνες κανένα οθωμανικό πλοίο δεν θα ήταν σε θέση να αντισταθεί στους Έλληνες.»

Σημαντικό γεγονός αποτελεί η κατάληψη από τους Έλληνες του φρουρίου της Γραμβούσας (νησίδα σε θέση στρατηγικής σημασίας) στις 2 Αυγούστου 1825. Οι Έλληνες έχοντας αντιληφθεί ότι η φρουρά της δεν ήταν ισχυρή, επιβίβησαν ένα τέχνασμα για να καταλάβουν το φρούριο.

«Η εφημερίδα μας περιέχει, υπό τον τίτλο Ναύπλιο, την ακόλουθη μάλλον παράξενη περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι Έλληνες έγιναν κύριοι της Γραμβούσας (ή Γραμβούσα) στην Κρήτη.

"Αργά σήμερα έφτασε εδώ ο λοχαγός Μαρκελέζι από την Γραμβούσα και έφερε τα νέα ότι οι δικοί μας κατέλαβαν το φρούριο αυτό με τον ακόλουθο τρόπο. Πρώτα βρήκαν έξω δύο Τούρκους που κοιμόντουσαν, και οι αιχμάλωτοι αυτοί έπρεπε να μεταφερθούν στη σκηνή όπου βρισκόταν ο διοικητής του φρουρίου, τον οποίο ανάγκασαν να δώσει το συμφωνημένο σήμα όταν ήθελε να μπει στο φρούριο, και εκείνοι της φρουράς έπρεπε να βγουν έξω. Το σήμα αυτό ήταν ένας πυροβολισμός με πιστόλι, με τον οποίο οι Τούρκοι έβγαιναν από τη μία πόρτα και οι Έλληνες έμπαιναν από την άλλη, και έτσι γίνονταν εντελώς κύριοι. Βρήκαν εκεί 17 μεταλλικά και 7 σιδερένια κανόνια, μια αποθήκη με χαρτόκουτα, 1.000 τουφέκια, 400 σέφελ σιτάρι και λίγο ρύζι".»⁷⁴

⁷³ Gazzetta Universale, Lunedì 25 Luglio/TRIESTE 4 Luglio

⁷⁴ Gazzetta Universale, Lunedì 21 Novembre/GRECIA - ATENE 13 Settembre

Αυτό το γεγονός σήμανε την αναζωπύρωση της επανάστασης στην Κρήτη και έδωσε χαρά στους αγωνιστές της χέρσου Ελλάδας. Στο μεταξύ, η Γραμβούσα γίνεται έδρα διοικητικής επιτροπής στην Κρήτη, διορισθείσα από την επαναστατική Κυβέρνηση και αποτελούμενη από τους Καλλέργη, Ζερβουδάκη και Κριτοβουλίδη.⁷⁵

«Η κατάληψη της Γραμβούσας στην Κρήτη και η εξέγερση των γύρω περιοχών δεν είχε συνέπειες. Το νομοθετικό συμβούλιο ασχολήθηκε αυτή τη στιγμή με τον διορισμό ενός στρατιωτικού ηγέτη για την Κρήτη. Αφού πολλοί αρνήθηκαν τη θέση, αυτή δόθηκε στον Κώστα Μπότσαρη, ο οποίος όμως δεν φάνηκε ιδιαίτερα πρόθυμος να τη δεχτεί. Πιθανώς το μόνο που θα γίνει προς το παρόν είναι να ενισχυθεί η φρουρά της Γραμβούσας, η οποία αποτελείται από 800 πληρωμένους άνδρες, προκειμένου να διατηρηθεί τουλάχιστον ένα ισχυρό σημείο. Αν όμως αληθεύει ότι ένα μέρος των στρατευμάτων του στόλου της Αλεξάνδρειας προορίζεται για την Κρήτη, θα είναι δύσκολο για τους εξεγερμένους να μείνουν εκεί.»⁷⁶

Κατάληψη του φρουρίου της Γραμβούσας

⁷⁵ <https://1821.crete.gov.gr/historical-event/diorismos-dioikitikis-epitropis-kri/>

⁷⁶ Gazzetta di Firenze, Sabato 24 Dicembre 1825/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 18 Novembre

6. Η Ευρώπη υποκλίνεται στο Μεσολόγγι

Ο Ρεσίντ πασάς (Κιουταχής) έχει ήδη ξεκινήσει τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου. Ωστόσο, απ' ενός επειδή οι Μεσολογγίτες είναι αποφασισμένοι και έχουν οργανώσει την άμυνά τους, απ' ετέρου επειδή συχνά τους βοηθούν οι οπλαρχηγοί της Στερεάς, ιδιαίτερα δε ο Καραϊσκάκης, αλλά και ο Μιαούλης από την πλευρά της θάλασσας και στο θέμα των προμηθειών, οι προσπάθειες του Ρεσίντ πασά για κατάληψη της πόλης πέφτουν στο κενό. Φυσικά έχει προσπαθήσει να υποτάξει τους κατοίκους και με προτάσεις παράδοσης, που απορρίφθηκαν όμως ασυζητητί. Έτσι, κατ' εντολήν της Πύλης, σπεύδει προς βοήθειά του ο Ιμπραήμ, πασάς της Αιγύπτου.

Η πρώτη συνέπεια αυτού του γεγονότος είναι ότι με συγκεντρωμένες τεράστιες δυνάμεις του τουρκοαιγυπτιακού στρατού και τμήμα του στόλου στην περιοχή του Μεσολογγίου, δεν έχουμε άλλες σημαντικές μάχες στον ελλαδικό χώρο σ' αυτό το διάστημα. Η δεύτερη συνέπεια είναι ότι το ενδιαφέρον και των Ελλήνων, αλλά και των Ευρωπαίων, στρέφεται σχεδόν ολοκληρωτικά στο Μεσολόγγι, το οποίο βάλλεται από ξηρά και θάλασσα.

6.1 Θαλάσσιος και χερσαίος αποκλεισμός

Αφού και ο Ιμπραήμ, έχοντας πρώτα κάνει πρόταση παράδοσης που επίσης απορρίφθηκε, και αποπειράθηκε να καταλάβει την πόλη και επίσης απέτυχε, οι δύο στρατηγοί στρέφονται στο ναυτικό αποκλεισμό. Αποφασίζουν να καταλάβουν τα νησάκια της λιμνοθάλασσας και το Αιτωλικό, ώστε όχι μόνο να αποκλείσουν την περιοχή, αλλά και να στερήσουν από τους Μεσολογγίτες τα απαραίτητα για την άμυνα και την επιβίωσή τους.

«Δύο αγγελιοφόροι που έφτασαν σε εννέα ημέρες στις 6 του μηνός από το στρατόπεδο κάτω από το Μεσολόγγι έφεραν στην Πύλη την είδηση ότι το φρούριο είναι πλέον ερμητικά κλειστό από τον Ιμπραήμ πασά και ότι ο βομβαρδισμός του με μεγάλο πυροβολικό θα αρχίσει το συντομότερο δυνατό. Τα πολεμικά εφόδια και τρόφιμα που προμηθεύτηκαν οι Έλληνες στο Μεσολόγγι τις τελευταίες ημέρες του Ιανουαρίου δεν φαίνεται να ήταν τέτοιας αξίας ώστε να μπορούσαν να προστατεύσουν την πόλη από την πείνα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η προσωρινή κυβέρνηση της Νεάπολης της Ρωμανίας κατηγορείται ότι διασπάθισε τα σημαντικά ποσά από το αγγλικό δάνειο, αντί να καταβάλει τα χρήματα που καθυστέρουσαν στους γενναίους υπερασπιστές του Μεσολογγίου και αντί να στείλει εκεί επαρκή αριθμό πλοίων με πυρομαχικά και προμήθειες.

... -Μεταφορές από την Κέρκυρα στις 20 Μαρτίου φέρνουν τα εξής:

Επιβεβαιώθηκε η κατάληψη του μικρού νησιού Βασιλάδι, που βρίσκεται στις λιμνοθάλασσες του Μεσολογγίου. Μια βόμβα που έπεσε στην πυριτιδαποθήκη, βάζοντας φωτιά στα πυρομαχικά, έκρινε την τύχη του οχυρού.

Ο Ιμπραήμ πασάς στράφηκε στη συνέχεια εναντίον του οχυρωμένου νησιού Ανατολικού, όχι μακριά από το Μεσολόγγι, και το κατέλαβε επίσης στις 13 Μαρτίου.»⁷⁷

Παρά το γεγονός ότι οι «ελεύθεροι πολιορκημένοι» απογοητεύτηκαν από τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία όχι μόνο κατασπατάλησε τα χρήματα του δανείου κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, αλλά απέσυρε και το στόλο από τη λιμνοθάλασσα (θεωρώντας μάλλον ότι η παρουσία του εκεί δεν ήταν απαραίτητη), συνέχισαν να αμύνονται με αξιοθαύμαστη δύναμη και αξιοπρέπεια. Η μάχη της Κλείσοβας, όπου οι Μεσολογγίτες εξολόθρευσαν τις συντριπτικά υπέρτερες δυνάμεις των εχθρών, αποτελεί ένα εξαιρετικό συμβάν στην παγκόσμια πολεμική ιστορία:

«Μεσολόγγι 7 Απριλίου

Στις 5 του ίδιου μήνα, ο Ρεσίντ πασάς επιβίβασε 2000 Αλβανούς και Τσαλτούπι στον στολίσκο των 70 σκαφών του, στον οποίο προστέθηκαν 20 σκάφη από τον Καπουδάν πασά με αρκετές εκατοντάδες Ασιάτες στρατιώτες. Όλες αυτές οι δυνάμεις κατευθύνθηκαν εναντίον της Κλείσοβας, ενός μικρού νησιού με φρούριο, που βρίσκεται κοντά στο Μεσολόγγι στη νότια πλευρά. Χθες το πρωί ο εχθρός κινήθηκε από τη θάλασσα και τη στεριά και έκανε μια πρώτη επίθεση στο νησάκι, το οποίο υπερασπιζόταν μόνο μια φρουρά 130 ανδρών. Η ατρόμητη γενναιότητα και η ανδρεία αυτών των γενναίων ανδρών ήταν όμως τέτοια που οι Τούρκοι αποκρούστηκαν, όχι τόσο στην πρώτη όσο στη δεύτερη και τρίτη επίθεση που επιχείρησαν στη συνέχεια. Έχασαν 500 άνδρες νεκρούς και είχαν πολύ μεγαλύτερο αριθμό τραυματιών, μεταξύ των οποίων ήταν και ο ίδιος ο Σερασκιέρης Ρεσίντ.

Δέκα σωσίβιες λέμβοι με τόσους στρατιώτες μέσα σε αυτές παρέμειναν στη δύναμή μας. Βλέποντας ότι ο Ιμπραήμ ήταν τόσο ανεπαρκής στο έργο που είχε ανατεθεί στον Ρεσίντ, έστειλε αμέσως αρκετές χιλιάδες από τα καλύτερα στρατεύματά του εναντίον της Κλείσοβας, θέλοντας πάση θυσία να καταλάβει αυτή τη σημαντική θέση για εμάς. Ο γενναίος Κίτσος Τζαβέλλας στάλθηκε από αυτή την θέση για να βοηθήσει το νησί με 300 από τους πιο γενναίους Έλληνες, και η νέα επίθεση των ενωμένων στρατευμάτων του Ιμπραήμ και του Σερασκιέρη είχε το ίδιο αποτέλεσμα με τις τρεις προηγούμενες, αφού οι Οθωμανοί αποκρούστηκαν αφού είχαν χάσει, σε τέσσερις επιθέσεις στο μικροσκοπικό φρούριο, περίπου 2.000 άνδρες. Μεταξύ των νεκρών ήταν αρκετοί από τους πρώτους αξιωματικούς, ένας Ευρωπαίος στρατηγός στην υπηρεσία των Αιγυπτίων και ένας κουνιάδος του

⁷⁷ *Diario di Roma, Numero 30 Anno 1826/Costantinopoli, 11 Marzo*

ίδιου του Ιμπραήμ⁷⁸. Από την πλευρά μας, είχαμε 25 τραυματίες και μερικούς νεκρούς, αλλά μεταξύ των τελευταίων ήταν δύο καλοί αξιωματικοί, ο Κίτσος Πάσχος και ο Γεώργιος Ναβαρίνος. Στον γενναίο Τζαβέλλα οφείλεται κυρίως η τιμή ότι έσωσε την Κλείσοβα.

Η είδηση αυτή επιβεβαιώνεται και από τις τελευταίες επιστολές από την Κέρκυρα.»⁷⁹

Το πλήθος των εχθρικών δυνάμεων καταγράφεται σε ένα από τα τελευταία φύλλα των «Ελληνικών Χρονικών» του Μεσολογγίου⁸⁰:

«Από τα Ελληνικά Χρονικά Μεσολογγίου 15 Φεβρουαρίου

Ο στρατός του Ιμπραήμ Πασά, που επιτίθεται αυτή τη στιγμή, αποτελείται από 8.600 άνδρες σε στρατεύματα γραμμής και κανονιοφόρους που διοικούνται από Γάλλους- άτακτα στρατεύματα, που προέρχονται από την Κρήτη, τη Μεθώνη και το Λάλα, 2.400- Αλβανούς από διάφορες περιοχές, 220- Μαμελούκους, 1.200- Κοζάκους του Τοπάλ, 500- γιατρούς, βοηθούς, νοσοκόμες, διοικητικούς υπαλλήλους, 350- σύνολο 15.250. Στρατεύματα που άφησε ο Ρεσίντ πασάς, 10.000. Σύνολο 25.250.

Τέτοιοι είναι οι εχθροί μας, εναντίον των οποίων δεν έχουμε να προσφέρουμε τίποτε άλλο παρά αποδυναμωμένα όπλα, φορτωμένα με πληγές, και καρδιές γεμάτες ελπίδα στην Πρόνοια, που μόνο αυτή αντέχει απέναντι σε τόσους βαρβάρους.»⁸¹

Αυτό το γεγονός, μαζί με τη βοήθεια των υπόλοιπων Ελλήνων⁸², έδωσαν δύναμη στους Μεσολογγίτες να συνεχίσουν τον αγώνα. Όμως πλέον οι δυσκολίες ήταν τεράστιες και αδύνατο να παρακαμφθούν. Ο χειρότερος εχθρός για τους ηρωικούς αγωνιστές ήταν η πείνα, που εκτός της εξαθλίωσης σε ψυχικό επίπεδο, αποδεκάτιζε και τη φρουρά του Μεσολογγίου, που ούτως ή άλλως υστερούσε σε αριθμό έναντι των πολιορκητών. Ακόμα όμως και σ' αυτή τη δεινή θέση, η σκέψη της παράδοσης δεν υπήρχε στο μυαλό κανενός. Η μόνη λύση ήταν η απόπειρα εξόδου από την πόλη κι αυτό αποφασίστηκε να γίνει το βράδυ της Κυριακής των Βαΐων, 10 προς 11 Απριλίου του 1826. Η Απόφαση της Εξόδου μας παραδίδεται αυτούσια:

⁷⁸ Μάλλον γίνεται αναφορά στον Χουσεΐν, συγγενή και πρωτοπαλίκαρο του Ιμπραήμ, που σκοτώθηκε στη μάχη της Κλείσοβας.

⁷⁹ *Gazzetta di Firenze, Giovedì 4 Maggio 1826/NOTIZIE DI LEVANTE*

⁸⁰ Το τυπογραφείο καταστράφηκε από εχθρικές οβίδες το Φεβρουάριο του 1826.

⁸¹ *Gazzetta di Parma, Sabato 29 Aprile 1826/NOTIZIE D' ORIENTE - Parigi 15 Aprile*

⁸² «Στις αρχές αυτού του μήνα, η περιοχή του Μεσολογγίου, παρά την ηρωική της αντίσταση, ήταν έτοιμη να υποκύψει στις εξαιρετικές προσπάθειες των Τούρκων, αν ο πατριωτισμός και η εθνική γενναιοδωρία δεν είχαν σπείσει να άρουν τις χρηματικές δυσκολίες που κρατούσαν όλα τα ναυτικά τμήματα της Ελλάδας στα αξιοσέβαστα λιμάνια τους. Πολλές συνδρομές έλαβαν χώρα στις κοινότητες της Ύδρας, των Σπετσών και σχεδόν σε όλα τα ελεύθερα νησιά του Αρχιπελάγους.» - *Gazzetta di Firenze, Martedì 14 Marzo 1826/IMPERO OTTOMANO -Napoli di Romania, 28 Dicembre*

«Έν
ονόματι
της
Αγίας
Τριάδος»
Βλέποντες τόν εαυτόν μας, το στράτευμα καί τούς πολίτας εν γένει μικρούς και μεγάλους παρ' ελπίδαν υστερημένους από όλα τα κατεπείγοντα αναγκαία της ζωής πρό 40 ημέρας και ότι εκπληρώσαμεν τά χρέη μας ως πιστοί στρατιωται της πατρίδος εις την στενήν πολιορκίαν ταύτην και ότι, εάν μίαν ημέραν υπομείνωμεν περισσότερον, θέλομεν αποθάνει όρθιοι εις τούς δρόμους όλοι. Θεωρούντες εκ του άλλου ότι μας εξέλιπεν κάθε ελπίς βοηθείας καί προμηθείας, τόσον από την θάλασσαν καθώς και από την ξηράν ώστε να δυνηθώμεν να βαστάζωμεν, ενώ ευρισκόμεθα νικηταί του εχθρου, αποφασίσαμεν ομοφώνως:

Η εξοδός μας να γίνη βράδυ εις τάς δύο ώρας της νυκτός 10 Απριλίου, ημέρα Σάββατον καί ξημερώνοντας των Βαΐων, κατά το εξης σχέδιον, ή ελθη ή δεν ελθη βοήθεια:

Α'. – Όλοι οι Οπλαρχηγοί οι από τήν Δάμπιαν του Στορνάρη εως εις τήν Δάμπιαν του Μακρη, μέ τους υπό την οδηγίαν των, μία κολώνα, νά ριχθουν εις τήν δάμπιαν του εχθρου εις τήν ακρογιαλιάν, εις τό δεξιόν. Η σημαία του στρατηγού Νότη Βότζιαρη θέλει μείνει ανοικτή, ως οδηγός του σώματος τούτου. Ο Στρατηγός Μακρής νά τήν συνοδεύση μέ ειδήμονες, όπου γνωρίζουν τόν τόπον.

Β'. – Όλοι οι Οπλαρχηγοί οι από τήν Δάμπιαν του Στρατηγού Μακρή εως εις τήν Μαρμαρούν μέ τούς υπό τήν οδηγίαν των, μια κολώνα όλοι, να ριχθούν εις τόν προμαχώνα αριστερά κατά των εχθρών. Ο Στρατηγός Μακρής, μέ την σημαίαν του ανοικτήν, θέλει είναι ο οδηγός του σώματος τούτου, αριστερά.

Γ'. – Διά νά μή μπερδευθη το Στράτευμα με ταίς φαμελλιαίς, δίδεται το γεφύρι της Δάμπιας του Στορνάρη, και όλοι οι φαμελλίται, εντόπιοι και ξένοι, να ταίς συνοδεύσουν καί νά διαβουν απ' εκεί. Τα δύο γεφύρια είναι τό μέν διά τήν δεξιάν κολώναν και τό της Λουνέττας διά την αριστεράν.

Δ'. – Κάθε οπλαρχηγός νά σηκώνη τούς στρατιώτας του ανά έναν από τον προμαχώνα του, ώστε ο τόπος να μείνη ευκαιρος εως εις τήν ύστερην ώραν.

Ε' – Οι από την Μαρμαρούν, άμα σκοτειδιάση, να τραβηχθούν από ένας-ένας και να σταθούν εις τήν Δάμπιαν του Χορμόβα.

ΣΤ'. – Ο Τζιαβέλας, με όλον τό Βοηθητικόν σώμα, να μείνη οπισθοφυλακή • αυτός μέ όλους θέλει περιέλθει όλον τόν γύρον του Φρουρίου να δώση την είδησιν εις όλους καί νά τούς πάρη μαζί του.

Ζ'. – Το σώμα της Κλείσοβας, οδηγούμενον από τούς Οπλαρχηγούς του, νά εξέλθη μέ τά πλοιάρια εις τήν μίαν της νυκτός, σιγανά, και άμα φθάση εις τήν ξηράν να σταθη εως εις τας 2 ώρας, όπου θα γίνη το κίνημα απ' εδώ, να κινηθη καί αυτό.

Η'. – Ο τόπος, τό σημείον της διευθύνσεώς μας, θέλει είναι ο Άγιος Σιμεός. Οι οδηγοί θέλουν προσέχει να συγκεντρωθουμεν εκει όλοι.

Θ'. – Οι λαγουμτζηδες νά βάλουν εις τά φυτίλια φωτιά, λογαριάζοντας νά βαστάξουν μετά την εξοδόν μας μία ώρα επέκεινα. Το ίδιον νά οδηγηθούν καί οι εις τάς πυριτοθήκας ευρισκόμενοι ασθενεις καί χωλοί. Ηξεύρομεν όλοι τόν Καψάλην.

Γ'. –Επειδή θα πληγωθούν καί πολλοί εξ ημών εις τον δρόμον, κάθε σύνδροφος χρεωσται να τόν βοηθη καί να παίρνη καί τ' αρματά του, και εάν δέν είναι εκ του ιδίου σώματος.

ΙΑ'. –Απαγορεύεται αυστηρως κανένας νά μή αρπάξη αρμα συνδρόφου του εις τόν δρόμον, πληγωμένου ή αδυνάτου, αργυρουν ή σιδηρουν καί φύγη. Όπου φανη τοιουτος, μετά την σωτηρίαν μας θέλει δίδει τό πραγμα οπίσω καί θέλει θεωρεισθαι ως προδότης.

ΙΒ'. –Οι φαμελλιται όλοι, άμα προκαταλάβουν τούς δύο προμαχωνας αι άλλαι δύο κολώναις, θέλουν κινηθη αμέσως, ώστε να περιστοιχισθούν από τήν οπισθοφυλακήν.

ΙΓ'. – Κανένας νά μή ομιλήση ή φωνάξη τήν ώραν της εξόδου μας, έως ότου νά πέση το δουφέκι εις το ορδί του Κιουταχη από την βοήθειαν οπου περιμένομεν καί εάν, κατά δυστυχίαν, δέν ελθουν βοήθειαν οι οπισθεν, πάλιν θέλουν κινηθη αμέσως, όταν κινηθούν αι σημαιαι.

ΙΔ'. –Όσοι των αδυνάτων και πληγωμένων επιθυμουν νά εξέλθουν καί δύνανται, νά ειδοποιηθουν από τά σώματά των τουτο.

ΙΕ'. –Τά μικρά παιδιά όλα νά τά ποτίσουν αφιόνι οι γονείς, άμα σκοτειδιάση.

ΙΣΤ'. –Το μυστικόν θέλει το έχομεν: «Καστρινοί και Λογγίσιου».

ΙΖ'. –Διά να ειδοποιηθουν όλοι οι Αξιωματικοί το σχέδιον, επιφορτίζεται ο Νικόλας Κασομούλης, γραμματεύς του Στορνάρη, να περιέλθη από τώρα να τούς τό διαβάση, ιδιαιτέρως εις τον καθέναν. Εάν δέ, εις αυτό το διάστημα, έξαφνα φανη ο στόλος μας, πολεμων καί νικων να μείνωμεν έως ότου ανταποκριθουμεν.

Εν Μισολογγίω 10 Απριλίου 1826»⁸³

⁸³ <https://iaitoloakarnania.gr/2016/04/to-kimeno-tis-exodou-apo-tin-iroiki-f/>

6.2 Χρονικό της Εξόδου

Για να πετύχει η Έξοδος θα έπρεπε να σπεύσει σε βοήθεια και ο Καραϊσκάκης από τα νώτα των τουρκοαιγυπτίων. Δυστυχώς ο ίδιος δεν ήταν σε θέση να συμμετάσχει, καθώς ήταν άρρωστος. Φυσικά έδωσε εντολή στο σώμα που διοικούσε να βοηθήσει τους Μεσολογγίτες, όμως η απουσία του ήταν μια άσχημη εξέλιξη. Μα για τους εξαντλημένους αυτούς ανθρώπους δεν υπήρχε άλλη λύση, ούτε χρονικό περιθώριο. Αν και ακόμα και σήμερα δεν

είμαστε απόλυτα σίγουροι για το πρόσωπο, το σχέδιο της Εξόδου προδόθηκε και ο Ιμπραήμ ήταν σε θέση να γνωρίζει λεπτομέρειες ήδη από τις 7 Απριλίου.

Μέσα στην πόλη εκτυλίσσονται δραματικές σκηνές προ της Εξόδου, και την προκαθορισμένη ώρα όλοι βρίσκονται στις θέσεις τους και ξεκινούν τη διαδρομή προς την αθανασία. Οι τελευταίες στιγμές των εξοδιτών πριν και κατά τη διάρκεια της Εξόδου, γίνονται γνωστές και στην Ευρώπη και προκαλούν βαθιά συναισθήματα θλίψης, συμπόνοιας αλλά και θαυμασμού:

«Σκέψεις γύρω από την πτώση του Μεσολογγίου.-Από διάφορες αναφορές που ελήφθησαν εδώ από την Πρέβεζα, την Αγία Μαύρα και τον Πεταλά, φαίνεται ότι, αφού η πόλη του Μεσολογγίου στερήθηκε κάθε μέσο διαβίωσης, η φρουρά κατέληξε να τρώει ακόμη και ανθρώπινη σάρκα και ότι τελικά κατάφεραν να ανοίξουν δρόμο μέσα από τον τουρκικό στρατό για να διαφύγουν. Η νύχτα της 22ας Απριλίου προοριζόταν για την εξόρμηση.

Όλοι οι Έλληνες, που ήταν ικανοί να πολεμήσουν, οπλίστηκαν απεγνωσμένα, παίρνοντας μαζί τους τις πιο γενναίες γυναίκες και φορτώθηκαν με όλα τα χρυσά και ασημένια αντικείμενα που διέθεταν. Οι ακατάλληλοι, οι τραυματίες και τα παιδιά έμειναν στους προμαχώνες του Μεσολογγίου.

Από διάφορες εικασίες φαίνεται ότι ο Ιμπραήμ πασάς είχε προειδοποιηθεί για μια τέτοια απόφαση, διότι είχε ενισχύσει τα πιο εκτεθειμένα σημεία και τα περάσματα από τα οποία οι Έλληνες θα μπορούσαν να φτάσουν στα βουνά, τα οποία απέχουν περίπου μια ώρα με τα πόδια από το Μεσολόγγι.

Πράγματι, στις οκτώ το βράδυ της 22ας, 3.000 Έλληνες βγήκαν από το Μεσολόγγι με τα όπλα στα χέρια και επιτέθηκαν απεγνωσμένα στον εχθρό. Τα στρατεύματα του Ιμπραήμ πασά άντεξαν το πρώτο χτύπημα και αναγκάστηκαν να υποκύψουν στη σφοδρή μάχη των φυγάδων, οι οποίοι είχαν ήδη ανοίξει το δρόμο τους, αλλά με την απώλεια πολλών συντρόφων τους. Στη συνέχεια, με διαταγή του Ιμπραήμ, το ιππικό ξεκίνησε να τους καταδιώξει και (σύμφωνα με ορισμένες αναφορές από την Πρέβεζα) οι άτυχοι φυγάδες έπεσαν σχεδόν όλοι θύματα της αφρικανικής μανίας. Ωστόσο, οι αναφορές από τον Πεταλά αναφέρουν ότι το ιππικό έφτασε πολύ αργά, οι Έλληνες είχαν ήδη φτάσει στα βουνά που βρίσκονται δυτικά του Μεσολογγίου.

Είναι βέβαιο ότι η ολοκληρωτική ήττα των Ελλήνων είναι πολύ αμφίβολη, αφού εξακολουθεί να απαγορεύεται σε οποιονδήποτε να πλησιάσει το τουρκικό στρατόπεδο, όπως επίσης απαγορεύεται αυστηρά σε οποιονδήποτε να εγκαταλείψει το ίδιο το στρατόπεδο, εκτός από διάφορες άλλες περιστάσεις που δίνουν λόγο να αμφιβάλλει κανείς.

Γύρω στα μεσάνυχτα, ο Ιμπραήμ πασάς διέταξε τα τάγματα του αφρικανικού συντάγματος του Χουσεΐν μπέη να εισέλθουν στο Μεσολόγγι. Αυτοί, φοβούμενοι αντίσταση, μπήκαν με κάποια προφύλαξη- αλλά βρίσκοντας την πόλη εγκαταλελειμμένη, έκαναν μια φρικτή σφαγή. Στη συνέχεια ασχολήθηκαν, κατά τη διάρκεια της υπόλοιπης νύχτας, με το κάψιμο και τη λεηλασία. Εν τω μεταξύ

κάποιοι από τους εναπομείναντες ανήμπορους Έλληνες, βλέποντας τέτοια φρίκη, έβαλαν φωτιά σε αρκετές νάρκες και ανατίναξαν τα οχυρά και τις πυροβολαρχίες.

Βεβαιώνεται ότι ο Έλληνας επίσκοπος ανατινάχθηκε πάνω από ένα βαρέλι με μπαρούτι και ότι ο κ. Mayer, εκδότης των Ελληνικών Χρονικών, έκαψε τα μυαλά του με μια σφαίρα πιστολιού.

Αναφέρεται ακόμη ότι οι Τούρκοι θα στείλουν 6.000 αυτιά στην Κωνσταντινούπολη, έτσι ώστε ολόκληρη η φρουρά αυτή να κηρυχθεί ηττημένη. Λέγεται τότε ότι με διαταγή του Ιμπραήμ πασά, στάλθηκαν στρατεύματα στα χωριά που του υπάγονταν για να σκοτώσουν Έλληνες, ώστε να συμπληρωθεί ο αριθμός των αυτιών που έπρεπε να σταλούν στην πρωτεύουσα. Μεταξύ αυτών των δυστυχημένων ήταν όλοι όσοι ανήκαν στη φρουρά του Ανατολικού, που κρατούνταν αιχμάλωτοι στην Άρτα. Αν αυτό ισχύει, είναι προφανές ότι από τους Έλληνες που βγήκαν από το Μεσολόγγι, πολύ λίγοι έπεσαν στην εξουσία του Ιμπραήμ.»⁸⁴

Ακόμα και πριν την Έξοδο, έχει δημοσιευθεί άρθρο, το οποίο παραδόξως ήταν πολύ κοντά στην πραγματικότητα. Κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί, καθώς το ύφος γραφής αντικατοπτρίζει το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων κατά τη διάρκεια της πολιορκίας και τη θλίψη τους για την πτώση της Ιερής Πόλης:

«Η εφημερίδα Stella της 11ης Απριλίου περιέχει το ακόλουθο άρθρο.

Λάβαμε κάποια νέα από την Κέρκυρα με ημερομηνία 24 Μαρτίου.

"Το Μεσολόγγι έπεσε μετά από πολιορκία δέκα και μισό μηνών. Στις 8 Μαρτίου, τα στρατεύματα του Ιμπραήμ πραγματοποίησαν την τελική επίθεση.

Ακόμα δεν γνωρίζουμε την τύχη της φρουράς του Μεσολογγίου, αλλά είναι πιθανό να έχουν πέσει τα κεφάλια 10.000 γυναικών, παιδιών και ηλικιωμένων τη στιγμή που γράφεται αυτή η επιστολή. Όσο για τους στρατιώτες, δεν είχαν μείνει 400 ικανοί να σηκώσουν το βάρος ενός τουφεκιού- δεν είχαν φάει καθόλου φαγητό για τρεις εβδομάδες.

Τι κραυγή θλίψης υψώνεται με τέτοια νέα σε όλη τη Χριστιανοσύνη! Τι συνέπειες θα έχει αυτό το τρομερό γεγονός; Η Ελλάδα έχασε ένα από τα οχυρά της- αλλά της έχουν απομείνει και άλλα: η Νεάπολη της Ρωμανίας, η Ακρόπολη της Κορίνθου, η Ακρόπολη των Αθηνών, η Νεάπολη της Μονεμβασίας, τα βουνά της Μάνης, τα πολεμικά νησιά της Ύδρας και των Σπετσών, το σώμα στρατού του Φαβιέρου, τα πλοία του Μιαούλη και του Κανάρη- όλα δεν είναι ακόμη σε απόγνωση.

Αν κάθε σημείο της Ελλάδας προσφέρει τόσο μεγάλη, τόσο όμορφη αντίσταση όσο το Μεσολόγγι, ο Ιμπραήμ θα έχει ακόμα πολλά να κάνει.

Η ίδια εφημερίδα, στο επόμενο τεύχος της στις 12 του μηνός, αναφέρει τα εξής:

⁸⁴ *Diario di Roma, Numero 38 Anno 1826/Corfù, 2 maggio (Per via straordinaria)*

Ακολουθούν οι θλιβερές λεπτομέρειες της κατάληψης του Μεσολογγίου, η άμυνα του οποίου ήταν εξίσου όμορφη με εκείνη της Σαραγόσα. Το ίδιο συναίσθημα διακατείχε τους υπερασπιστές των δύο αυτών πόλεων. Οι Έλληνες και οι Ισπανοί υπερασπίστηκαν τη θρησκεία και την πατρίδα τους!

Οι ηρωικοί υπερασπιστές του Μεσολογγίου έζησαν! Μειωμένοι σε 1.400 άτομα, οι οποίοι υποστηρίζονταν μόνο από τέσσερις ουγκιές ψωμί, είδαν μέχρι τις 17 Φεβρουαρίου την καταιγίδα που επρόκειτο να τους κατακλύσει. Οι Αιγύπτιοι, με επικεφαλής Ευρωπαίους, μεταξύ των οποίων υπήρχαν και άχαροι Γάλλοι, είχαν ολοκληρώσει εκείνη την εποχή την κατασκευή των δοκαριών, μέσω των οποίων θα περνούσαν από τα αβαθή για να επιτεθούν στο Μεσολόγγι από την πλευρά της Μαύρης Αλυκής, ένα σημείο στο οποίο δεν υπάρχουν οχυρώσεις, λόγω των λιμνοθαλασσών που υπερασπίζονται την πόλη από εκείνη την πλευρά. Στις 18 του μηνός οι βάρβαροι επιχείρησαν τη διάβαση, και αφού ο τουρκικός στόλος επανεμφανίστηκε στα νερά του Προκοπάνιστου που περιβάλλουν την είσοδο του κόλπου του Μεσολογγίου, αναμενόταν μια πλήρους κλίμακας επίθεση. Από εκείνη την ημέρα και μετά, κάθε άτομο προετοιμάζεται για το θάνατο και τις ημέρες από τις 19 έως τις 21 Φεβρουαρίου, όλοι οι χριστιανοί τελούν τις νεκρικές τους τελετές. Ο Επίσκοπος Ιωσήφ τους τέλεσε τα μυστήρια και, αφού απήγγειλε την ακολουθία των νεκρών, ο καθένας πήγε στην καθορισμένη θέση του.

Από τις 22 έως τις 25 του μηνός, όλα ήταν ήσυχα στο στρατόπεδο του Ιμπραήμ, και ο εχθρός άρχισε τη νύχτα να εγκαθιστά τις παρατάξεις του. Δύο ώρες μετά την ανατολή του ήλιου, οι Ευρωπαίοι πεζικάριοι είχαν προχωρήσει σε απόσταση εκατό μιλίων από την πόλη, και οι φωνές ανήγγειλαν την επίθεση- δύο σειρές από δοκάρια ενώθηκαν ξανά στο ίδιο σημείο- τα χριστιανικά κανόνια άρχισαν να πυροβολούν, τα πυρά άρχισαν, και στις έντεκα το πρωί δύο δοκάρια γκρεμίστηκαν και οι βάρβαροι υποχώρησαν άτακτα. Επευφημίες και φωνές χαράς ανήγγειλαν το θρίαμβο του σταυρού στους κατοίκους του Μεσολογγίου.

Στις 28 Φεβρουαρίου, ο Ιμπραήμ πασάς, έχοντας συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις του, εξαπέλυσε μια δεύτερη επίθεση, οι βάρβαροι κατάφεραν να καταλάβουν την κεφαλή του αναχώματος, και από εκείνη τη στιγμή και μετά, οι στρατιώτες συγκεντρώθηκαν στο σημείο αυτό, το οποίο ήταν τόσο καλά οχυρωμένο, ώστε η απώλεια των χριστιανών, από τους οποίους δεν υπήρχαν περισσότεροι από 427 άνδρες ικανοί να πολεμήσουν, θεωρήθηκε αναπόφευκτη. Ωστόσο, καμία σκέψη παράδοσης δεν ήρθε στο μυαλό κανενός και καμία λέξη συνθηκολόγησης δεν ειπώθηκε- ο καθένας φαινόταν να ασχολείται μόνο με το να πουλήσει τη ζωή του σε υψηλό τίμημα. Τέλος, στις 8 Μαρτίου (20 Μαρτίου, νέο τυπικό), οι Χαιρετισμοί της Παναγίας και το αντίο των νεκρών ανήγγειλαν την υπέρτατη ώρα των χριστιανών. Στις δέκα η ώρα, οι Τούρκοι είχαν καταλάβει το Μεσολόγγι- ο Επίσκοπος Ιωσήφ είχε καεί σε αργή φωτιά- όλοι οι άνδρες είχαν πέσει στο σπαθί- πλήθος γυναικών και πνιγμένων αγοριών γέμιζαν τις τάφρους".»⁸⁵

⁸⁵ *Gazzetta di Parma, Sabato 22 Aprile 1826/NOTIZIE D' ORIENTE – Zante, 20 Marzo*

6.3 Συνέπειες της Εξόδου

Η θυσία των Μεσολογγιτών κάθε άλλο παρά αδιάφορη άφησε την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Το φιλελληνικό κίνημα φούντωσε πιο πολύ παρά ποτέ και μέσω της πίεσης του απλού κόσμου προς τις κυβερνήσεις οδήγησε στα γεγονότα που το επόμενο έτος έκριναν την ανεξαρτησία της Ελλάδας (συναρτήσεις, βέβαια, και άλλων παραγόντων).

«Οι Times συνεχίζουν την αρθρογραφία τους για την Ελλάδα. Σε αυτό του αριθμού 18 προσπαθεί να σκορπίσει κάποια παρηγοριά στις ταλαιπωρημένες ψυχές των φίλων των Ελλήνων, με την προοπτική ευτυχέστερων ελπίδων:

"Βλέπουμε", λέει, "ότι η πτώση του Μεσολογγίου δεν προκάλεσε λίγη ανησυχία μεταξύ των φίλων της Ελλάδας, όσον αφορά την τελική τύχη αυτής της ενδιαφέρουσας και τόσο καιρό μαρτυρικής χώρας. Την περασμένη Δευτέρα, ανακοινώνοντας αυτό το γεγονός, προσθέσαμε ότι η έκβαση του πολέμου δεν εξαρτάται από τη σχετική υπεροχή των τουρκικών όπλων έναντι του ελληνικού έθνους, και αυτή εξακολουθεί να είναι η βαθιά μας πεποίθηση.

Αν ο Δούκας του Ουέλινγκτον δεν μπόρεσε να κάνει τίποτα ενάντια στην απόφαση του Αυτοκράτορα Νικολάου στο θέμα μεταξύ Ρωσίας και Πύλης, το πέτυχε όσον αφορά την Ελλάδα με τον πιο απόλυτο και πλήρη τρόπο. Οι προσπάθειές του με το ρωσικό υπουργικό συμβούλιο εξασφάλισαν την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Από τώρα και στο εξής, η απελευθέρωση αυτής της χώρας από το ζυγό των Τούρκων δεν εξαρτάται πλέον από την επισφαλή επιτυχία των πόρων της και των στρατιωτικών της κατορθωμάτων: τα φρούριά της μπορεί να έχουν υποκύψει, οι γενναίοι της μπορεί να έχουν σφαγιαστεί και οι αραβικές ορδές μπορεί να εξακολουθούν να ρημάζουν τα πεδία του Μοριά- αλλά δεν είναι λιγότερο βέβαιο ότι η Αγγλία έχει ανακοινώσει την απόφαση ότι η Ελλάδα δεν θα είναι πλέον υποδουλωμένη στους Τούρκους: μια απόφαση στην οποία η Ρωσία συνέβαλε με σαφήνεια. Ας πάψουν λοιπόν οι φίλοι της Ελλάδας να φοβούνται. Η απώλεια του φρουρίου που έπρεπε να υποκύψει (ένα ατυχές γεγονός μόνο και μόνο λόγω του αθώου αίματος που κόστισε) θα επισπεύσει την ώρα της απελευθέρωσης. Η Τουρκία θα είναι ασφαλώς υπερήφανη για τη νίκη της και θα απομονωθεί περισσότερο από αυτήν- αλλά για την τιμή της ανθρωπότητας η Αγγλία θα είναι πιο έτοιμη στην ανάπτυξη της πολιτικής της κ.λπ."»⁸⁶

Μετά την πτώση της Ιερής Πόλης όμως, τα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα ήταν και πάλι διαθέσιμα για να καταπνίξουν την Επανάσταση. Ο Κιουταχής κινήθηκε προς την Αττική, όπου και κλήθηκε να τον αντιμετωπίσει ο Καραϊσκάκης, και ο Ιμπραήμ προς την Πελοπόννησο, όπου συνάντησε την αντίσταση των Μανιατών και του Κολοκοτρώνη:

⁸⁶ *Gazzetta di Parma, Sabato 3 Giugno 1826/NOTIZIE POLITICHE*

«Επιστολές από τη Ζάκυνθο της 4ης τρέχοντος αναφέρουν ότι η Ακρόπολη των Αθηνών έχει πέσει στην εξουσία των Τούρκων.

Αγκόνα, 13 Οκτωβρίου.

Οι ειδήσεις από το Λεβάντε, δηλαδή την Κέρκυρα, τη Ζάκυνθο και την Αγία Μαύρα (σ.σ. Λευκάδα), επιβεβαιώνουν ότι ο Ρεσίντ πασάς ηττήθηκε στην Αθήνα και αναγκάστηκε να την εγκαταλείψει, ενώ καταδιωκόμενος σε όλη τη Λιβαδειά, ανέκτησε τις παλιές του θέσεις. Φαίνεται ότι και η δεύτερη επιχείρηση του Καπουδάν Πασά κατά της Σάμου απέτυχε.

Ο Ιμπραήμ βρίσκεται τώρα στα βουνά του Μυστρά, όπου του λείπουν τα πυρομαχικά κάθε είδους που έχουν υποκλαπεί από τους Έλληνες από την πλευρά της Τριπολιτσάς, καθώς και από της Μεθώνης και Κορώνης. Ωστόσο, δεν είναι γνωστό αν οι ίδιοι οι Έλληνες είναι αρκετά ισχυροί για να εμποδίσουν την αποστολή μεγάλων δυνάμεων από οποιοδήποτε από αυτά τα μέρη.»⁸⁷

«Η Gazzetta Universale της Ελλάδος της 26ης Αυγούστου δημοσίευσε την ακόλουθη αναφορά για τα γεγονότα κάτω από την Αθήνα στις 20 Αυγούστου, η οποία επιβεβαιώνει πλήρως τις ειδήσεις που έχουμε ήδη δώσει για την έκβαση της μάχης αυτής:

Ναύπλιο, 26 Αυγούστου 1826.

Στην προηγούμενη εφημερίδα μας αναφερθήκαμε σε μια μάχη που έλαβε χώρα στις 18 του μηνός, τώρα δίνουμε μια άλλη στις 20 του μηνός:

Ο αλαζόνας σερασκιέρης, ηττημένος στις 18 του μήνα, θέλησε να αποζημιωθεί για την ήττα του. Έχοντας λοιπόν συγκεντρώσει περισσότερα στρατεύματα από την πρώτη φορά, ενθαρρυσμένος και ενισχυμένος από τον Ομέρ πασά της Καρύστου, πήρε τα όπλα εναντίον μας με μεγάλο αριθμό πεζικού και 2.000 ιππικού. Μόλις ανέτειλε ο ήλιος, άρχισε η μάχη, η οποία διήρκεσε όλη την ημέρα με πολύ πείσμα και θέρμη και από τις δύο πλευρές.

Οι εχθροί, αν και πολυπληθέστεροι και με πολύ ιππικό και επαρκές πυροβολικό, δεν μπόρεσαν καν να απωθήσουν τους δικούς μας από τις θέσεις τους. Αντίθετα, οι Έλληνες, αν και δεν είχαν άλογα και μόνο τέσσερα κανόνια, τόλμησαν να βγουν από τις θέσεις τους και να πολεμήσουν πεζοί εναντίον του ιππικού στην ύπαιθρο. Τέτοια μάχη δεν είχε δοθεί ακόμη σε ολόκληρο τον πόλεμο. Υστερούσαν τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα στρατευμάτων, αφού ο εχθρός, εκτός του ότι ήταν πολυπληθέστερος, είχε και τόσα άλογα που δεν είχαν οι Έλληνες- υπολείπονταν επίσης σε πυρά, αφού ο εχθρός δεν έριχνε μόνο κανόνια αλλά και οβίδες, ενώ οι Έλληνες είχαν μόνο τέσσερα κανόνια, και μεταξύ αυτών δυστυχώς σε δύο είχαν σπάσει οι θήκες τους, με αποτέλεσμα να βάλλουν μόνο δύο, οι Τούρκοι ωστόσο ηττήθηκαν- 1200 από αυτούς σκοτώθηκαν στη μάχη και πολλοί τραυματίστηκαν: Μόνο 70 δικοί μας βρέθηκαν ανάμεσα στους τραυματίες και τους νεκρούς. Η κραυγή της χαράς και

⁸⁷ Gazzetta Piemontese, Martedì 24 Ottobre/NOTIZIE D' ORIENTE - Trieste 12 Ottobre 1826

της συγχώρεσης ακούστηκε σε ολόκληρο τον εχθρικό στρατό. Οι Έλληνες έδειξαν αγάπη για τη δόξα και την ανδρεία σε αυτή τη μάχη και δεν έπεσαν ούτε βήμα μπροστά στον εχθρό.

Ωστόσο, επειδή το χωριό Χαϊδάρι, όπου είχαν στρατοπεδεύσει τα στρατεύματά μας, βρίσκεται σε μια πεδιάδα, και μια τέτοια θέση δεν είναι κατάλληλη για έναν στρατό χωρίς καθόλου ιππικό, και επίσης μακριά από τις αποθήκες της Σαλαμίνας, όλοι οι στρατηγοί αποφάσισαν ομόφωνα να μετακινήσουν τα στρατεύματα σε μια πιο κατάλληλη θέση. Αυτή η υποχώρηση, που πραγματοποιήθηκε τη νύχτα της 20ής προς την 21η, από άλλα τακτικά στρατεύματα, θα φαινόταν να είναι ήττα και όχι νίκη- αλλά αυτό δεν μπορεί να ειπωθεί για την περίπτωσή μας, διότι, όπως ο τρόπος που οι Έλληνες διεξάγουν τον πόλεμο εναντίον των Τούρκων είναι αρκετά ιδιαίτερος, έτσι είναι και όλες οι στρατιωτικές κινήσεις, και σε λίγες ημέρες θα έχουμε τη χαρά να ανακοινώσουμε τη θέση του νέου στρατηγείου, καθώς και νέες νίκες.

-Περισσότερες ειδήσεις από την ίδια ελληνική εφημερίδα λένε ότι στις 31 Αυγούστου ο Κολοκοτρώνης επιτέθηκε σε δύναμη 1.500 Τούρκων στο Βασσαρά της Λακωνίας, οι οποίοι μετά από σφοδρή σύγκρουση υποχώρησαν, αφήνοντας 200 νεκρούς και τραυματίες και 25 αιχμαλώτους στο πεδίο της μάχης. Έγιναν και άλλες μικρές οπλομαχίες, οι οποίες κούρασαν και τις δύο πλευρές χωρίς να καθορίσουν τίποτα. Η μεραρχία του Μιαούλη απέπλευσε πίσω στη Σάμο για να επιχειρήσει εναντίον του Καπουδάν πασά.»⁸⁸

Την περίοδο αυτή έχουμε και το πρώτο χειροπιαστό αποτέλεσμα του δανείου που είχε συνάψει η Ελλάδα με την Αγγλία: καταφθάνει στο Ναύπλιο το ατμόπλοιο ΚΑΡΤΕΡΙΑ, συνοδεία του Άστινγξ, ο οποίος δαπάνησε και ένα ποσό από τα δικά του χρήματα για την ναυπήγησή του.

**— Una nave a vapore chiamata la *Perseveranza*
è entrata nel porto di Napoli di Romania.**

«Ένα ατμόπλοιο με την ονομασία Καρτερία εισήλθε στο λιμάνι της Νεάπολης της Ρωμανίας.» Gazzetta Piemontese, Martedì 24 Ottobre 1826/NOTIZIE D' ORIENTE

⁸⁸ Gazzetta Piemontese, Martedì 24 Ottobre 1826/NOTIZIE D' ORIENTE

7. Οι βάσεις της Ανεξαρτησίας

Το 1827 ήταν το έτος που σηματοδότησε την ελευθερία της Ελλάδας. Παρ' ότι οι μάχες συνεχίστηκαν και τα επόμενα δύο έτη, η ανάμιξη των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν καταλυτική στο να σταματήσουν, έστω οι μεγάλες και οργανωμένες, εκστρατείες των Τουρκοαιγυπτίων στις επαναστατημένες περιοχές. Αν και η απόφασή τους να εμπλακούν ενεργά στο ελληνικό ζήτημα δεν ήταν υποκινούμενη από αισθήματα φιλανθρωπίας ή σεβασμού των ανθρώπινων αξιών, αλλά βασισμένη σε ίδια οφέλη, εντούτοις δε μπορούμε να παραβλέψουμε ιστορικά τη σημασία του γεγονότος αυτού, που κατά κάποιον τρόπο δικαίωσε τις θυσίες των Ελλήνων.

7.1 Ο αγώνας συνεχίζεται στην Κρήτη

Ενώ τα πράγματα φαίνεται να έχουν μείνει σταθερά στο νησί, πέρα από κάποιες μεμονωμένες συμπλοκές, οι κάτοικοι εκεί ασφυκτιούν από την τοπική εξουσία. Ο Σουλτάνος, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, έχει δείξει ότι στις περιοχές από τις οποίες προσβλέπει σε σημαντικές οικονομικές απολαβές προς όφελος και του ίδιου αλλά και της Αυτοκρατορίας, προσπαθεί όσο μπορεί περισσότερο να αποφύγει τις σφαγές. Αυτό συνέβη στην περίπτωση της Χίου, που αν και δεν εξεγέρθηκε μαζικά κατά το πρώτο έτος, οι εύποροι κάτοικοί της προσέφεραν οικονομικά στον Αγώνα, κι αυτό δε θα μπορούσε να μην έχει φτάσει στα αυτιά του Σουλτάνου. Όταν όμως δόθηκε αφορμή με την εξέγερση του νησιού, το δεύτερο έτος, θεωρώντας ο ίδιος ότι οι Χιώτες δε σεβάστηκαν τα προνόμια που είχαν, όπως σε κάθε άλλη περίπτωση, η σφαγή ήταν γενικευμένη και ανηλεής.

Αντίστοιχα, στην Κρήτη οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν αυτήν την περίοδο βαριά φορολογία και σύμφωνα με το απόσπασμα που δημοσιεύτηκε στην Gazzetta Piemontese, αυτό ήταν κάτι που δεν έβρισκε σύμφωνη την Πύλη, αλλά μάλλον τη δυσανεπούσε:

«... Η ίδια Osservatore (Austriaco), που φέρει το κείμενο της Spettatore Orientale της 19ης Νοεμβρίου, παραθέτει επιστολή από τα Χανιά της 18ης Οκτωβρίου, από την οποία προκύπτει ότι ο Λουφτουλάχ πασάς του Ηρακλείου και των Χανίων και σερασκιέρης του νησιού, που έχει επιβεβαιωθεί στην κυβέρνησή του εδώ και δύο μήνες, εργάζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να κάνει την Πύλη απεχθή με τους εκβιασμούς, τις παρενοχλήσεις και τις παρενοχλήσεις του. Αφού τριπλασίασε τους δασμούς στο λάδι, το σαπούνι και το μετάνι, αφού αύξησε τον φόρο επί της επικράτειας και αφού άφησε στο έλεος των υπαλλήλων του την καταπίεση του λαού με κάθε είδους καταχρήσεις, σκοπεύει επίσης να υποβάλει τα ευρωπαϊκά πλοία σε φόρο αγκυροβολίας. Η Πύλη τον είχε διατάξει να ανακουφίσει τις δυστυχίες του νησιού, να προστατεύσει και να ενθαρρύνει το εμπόριο στις επαρχίες που του υπάγονται- αλλά αυτός επιδεινώνει τη δυστυχία των κατοίκων και τα ατυχήματα από τα οποία πλήττονται εδώ και πέντε χρόνια, από τα οποία η πανούκλα είναι ίσως το λιγότερο, Με αυτόν τον τρόπο ο πασάς αυτός ικανοποιεί τις προθέσεις της Υψηλής Πύλης, η οποία γνωρίζει ότι αυτοί οι νησιώτες έχυσαν το αίμα τους και απογύμνωσαν τον πλούτο τους για να διατηρήσουν αυτά τα φρούρια για τον Σουλτάνο- με αυτόν τον τρόπο ελπίζει να πείσει τους Έλληνες να καταθέσουν τα όπλα και να υποταχθούν! Με αυτόν τον τρόπο ελπίζει να παρακινήσει τους Έλληνες να καταθέσουν τα όπλα και να παραδοθούν. Τα θλιβερά αποτελέσματα ενός τέτοιου αυθαίρετου και αντιπολιτευτικού συντάγματος φαίνονται ήδη! Οι ομάδες των επαναστατών, που αναστάτωναν το εσωτερικό του νησιού, έχουν πολλαπλασιαστεί και έχουν πλησιάσει τόσο κοντά στο Ηράκλειο, ώστε ο Λουφτουλάχ πασάς δεν μπορεί να απομακρυνθεί ούτε ένα μίλι από την αντίστασή του χωρίς να κινδυνεύσει να πέσει στα χέρια τους. Οι χερσαίες επικοινωνίες μεταξύ των Χανίων, του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου έχουν γίνει τόσο δύσκολες, ώστε κανείς δεν μπορεί, χωρίς συνοδεία, να στείλει έναν αγγελιοφόρο με ασφάλεια. Οι Έλληνες αποβιβάστηκαν συχνά στη βόρεια ακτή μεταξύ του Ηρακλείου και των Χανίων και έκλεβαν εκεί ζώα και τρόφιμα, τα οποία μετέφεραν στην Καραμούσα, ένα φρούριο που ήταν γνωστό ότι βρισκόταν στην εξουσία τους. Ο Μεχμέτ, ο πασάς του Ρεθύμνου, πιο ανθρώπινος και συνετός από τον ίδιο, προστατεύτηκε όσο μπορούσε από την εκτέλεση των διαταγών τους, αλλά στο τέλος, αφού αναγκάστηκε να υποχωρήσει, έστειλε διαβήματα στην Πύλη για να επιτύχει την κατάργηση των νέων δασμών, οι οποίοι ήταν άμεσα εις βάρος της ίδιας της κυβέρνησης και βύθισαν το νησί στην πιο έρημη δυστυχία, Με τον τρόπο αυτό απέτρεψε, προκειμένου να τους ευνοήσει, τις παρακλήσεις που έστειλαν τότε οι κάτοικοι των Χανίων, του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου στον Μεγάλο Άρχοντα για να απαλλαγούν από αυτά τα υπέρογκα βάρη. Ελπίζουμε ότι η Υψηλή Πύλη θα ακούσει αυτά τα παράπονα και ότι σύντομα θα θέσει τέρμα στα δεινά που προκάλεσε η κατάχρηση της εμπιστοσύνης που του έδειξε η κυβέρνησή του.»⁸⁹

⁸⁹ *Gazzetta Piemontese, Giovedì 4 Gennajo 1827/NOTIZIE D' ORIENTE*

7.2 Η Ελλάδα χάνει άλλον έναν σπουδαίο οπλαρχηγό

Μετά τη μεγαλειώδη νίκη του στο Κερατσίνι στις 3 Μαρτίου, ο Γεώργιος Καραϊσκάκης στρατοπεδεύει στο Φάληρο. Πλέον η δόξα που τον περιβάλλει είναι αδιαμφισβήτητη. Τέτοιο ήταν το μέγεθος της προσωπικότητας και των ικανοτήτων του, που το κατόρθωμά του αναφέρεται ακόμα και σε επίσημο έγγραφο του, τότε, κράτους, και μάλιστα σε αυτό που αναφέρεται στις εργασίες της Γ' Εθνοσυνέλευσης:

«Εδώ είναι το έγγραφο που υποσχεθήκαμε στο προηγούμενο φύλλο: Το Κυβερνητικό Συμβούλιο στην Τρίτη Εθνοσυνέλευση της Ελλάδας. "Το κυβερνητικό συμβούλιο δεν παρέλειψε από την αρχή να γνωστοποιήσει τους φόβους που είχε αναλαμβάνοντας τα ηνία της κυβέρνησης και τη στέρεη βάση στην οποία στήριξε τις ελπίδες του για τη σωτηρία του έθνους. Ούτε παρέλειψε να εκδηλώσει μέχρι πριν από τρεις μήνες την αφελή φωνή των διακαών επιθυμιών της να μπορέσει να αποπέμψει την εξουσία που κατείχε, καθώς και τα διακαή αιτήματά της για την κλήση των βουλευτών να παραστούν στις εργασίες της τρίτης εθνικής συνέλευσης. Οι μεγάλοι φόβοι, στους οποίους είχε περιληφθεί, προέρχονταν, όπως είχε κάνει φανερό και η Διοίκηση, από τον πραγματικό κίνδυνο που διέτρεχε η χώρα μετά την πτώση του ένδοξου Μεσολογγίου, από την ηθική εντύπωση της μεγάλης αυτής συμφοράς στις ψυχές όλων των Ελλήνων και από την αδυναμία ικανοποίησης όλων των μεγάλων αναγκών του έθνους, εξαιτίας της υπερβολικά περιβόητης στενότητας στην οποία βρισκόταν το ταμείο του κράτους. Οι ελπίδες της Διοίκησης στηρίζονταν στη θεία βοήθεια του Υψίστου, ο οποίος ποτέ δεν εγκατέλειψε την Ελλάδα, στη βοήθεια των φιλόδοξων και φιλελεύθερων Ευρωπαίων, των οποίων ο ζήλος για τον κίνδυνο της πατρίδας τους αυξανόταν, και στη σταθερή απόφαση των Ελλήνων να κερδίσουν την ελευθερία και την πολιτική ύπαρξη- μια απόφαση που από την αρχή του ιερού αγώνα, και μέσα σε κάθε πολεμική δίνη, ήταν πάντα ακλόνητη και αμετάβλητη, οι ζωηρές επιθυμίες είχαν την πηγή τους στην ειλικρινή προθυμία της Διοίκησης να δει να έρχεται το συντομότερο δυνατό η στιγμή που θα έπρεπε να αποπέμψει τον χαρακτήρα του αντιβασιλέα, να επιστρέψει στο έθνος την υπόσχεση που της είχε ανατεθεί και να προσφέρει έτσι σαφή απόδειξη ότι δεν είχε στο μυαλό της την απληστία να κυβερνήσει, ούτε φιλόδοξους στόχους. Ενώ η Διοίκηση βλέπει σήμερα την εκπλήρωση των θερμών της όρκων, από τη μια πλευρά δεν μπορεί να κρύψει ενώπιον όλων των συγκεντρωμένων βουλευτών του έθνους την ειλικρινή χαρά που αισθάνεται για την ομόφωνη εκτέλεση των τελευταίων, η διάσπαση των οποίων απείλησε τους Έλληνες με την αιφνίδια καταστροφή όλων των ελπίδων τους, και, από την άλλη πλευρά, θεωρεί ιερό καθήκον της, αφού βλέπει ότι οι ελπίδες που είχε συλλάβει από την αρχή της περιόδου της διακυβέρνησής της δεν έχουν διαψευστεί εντελώς, να διεγείρει το έθνος να ευχαριστήσει την ανώτατη αρχή, επειδή, αφού είδε την ανάγκη του λαού του και άκουσε τις κραυγές αγωνίας του, λυπήθηκε τις δοκιμασίες του και τώρα προφανώς επιθυμεί να τον σώσει. Η Διοίκηση πρέπει να προτρέψει το έθνος να είναι αιώνια

ευγνώμων στους φιλέλληνες Ευρωπαίους, οι οποίοι εμπύχωσαν τον αγώνα μας με τις φωνές των καλοπροαίρετων ψήφων τους, από τη μια άκρη του κόσμου μέχρι την άλλη- οι οποίοι τον στήριξαν με τη γενναιόδωρη και αδιάκοπη βοήθειά τους, οι οποίοι τροφοδότησαν και χόρτασαν το στρατό μας, ο οποίος, παρά το ζήλο τους και όλες τις φροντίδες της κυβέρνησης, κινδύνευε είτε να μη συγκροτηθεί ποτέ είτε τουλάχιστον να διαλυθεί σύντομα. Το έθνος είναι επίσης υποχρεωμένο να είναι βαθιά ευγνώμων σε εκείνους που πολέμησαν γενναία στο φρούριο της Αθήνας για την ασφάλεια της πατρίδας τους ενάντια σε όλες τις φρικαλεότητες μιας εννεάμηνης πολιορκίας, και σε αυτούς τους γενναίους αγωνιστές, των οποίων η αγάπη για την πατρίδα τους, που έγινε όλο και πιο δυνατή μετά την καταστροφή της ηρωικής πόλης (Μεσολογγίου), έκανε θαύματα σε ολόκληρη την ελληνική ενδοχώρα, απελευθέρωσε για άλλη μια φορά τα υποδουλωμένα εδάφη της, και τέλος, γεμάτοι τόλμη και αυτοπεποίθηση, έσπευσαν να προστατεύσουν την ιερή Ακρόπολη.

Η κυβέρνηση δικαίως αισθάνεται μια χαρά που είναι αδύνατο να περιγραφεί όταν σκέφτεται κάποια απροσδόκητη αλλαγή που ως εκ θαύματος έλαβε χώρα εν μέσω τόσων ευγενών στους οκτώ μήνες που πέρασαν. Η Δυτική και η Ανατολική Ελλάδα ήταν πριν από εκείνη την εποχή υποτεταγμένες στον εχθρό- και σήμερα από τα περίχωρα της Αθήνας μέχρι τις κορυφές του Μακρυνόρους και μέχρι τις πύλες του Μεσολογγίου δεν υπάρχει πλέον εχθρός στον ορίζοντα.

Όσο μεγάλη και αν ήταν η φροντίδα που η Διοίκηση της κυβέρνησης αφιέρωσε στην ανάκαμψη της ηπειρωτικής Ελλάδας, η οποία βρισκόταν ήδη στα πρόθυρα της κατάρρευσης, όλη η δόξα οφείλεται στους νικητές της Αράχωβας, στους απελευθερωτές του φρουρίου των Σαλώνων και σε εκείνους που διέλυσαν το εχθρικό στρατόπεδο κοντά στο Δίστομο. Ακόμη και πρόσφατα, δεν παραβλέφθηκε τίποτα που θα μπορούσε να γίνει για να απελευθερωθεί η ακρόπολη της Αθήνας. Ένα στρατόπεδο στήθηκε και οχυρώθηκε στο Φάληρο. Οργανώθηκε μια αποστολή από τη θάλασσα και τη στεριά. Επαρκείς ναυτικές δυνάμεις έπλεαν στον κόλπο της Ερέτριας, στον κόλπο των Μαλίων και σε όλη την Εύβοια για να αναχαιτίσουν τις προμήθειες που προορίζονταν για το εχθρικό στρατόπεδο στην Αττική. Ο διοικητής στρατηγός του νικηφόρου ηπειρωτικού σώματος (Καραϊσκάκης), που τώρα στρατοπεδεύει όχι μακριά από τα τείχη της Αθήνας, συγκρούεται καθημερινά με τον εχθρό σε σκληρές και ευτυχείς μάχες. Επιπλέον, η κυβέρνηση ενημερώνεται αυτή τη στιγμή, προς μεγάλη ικανοποίησή της, ότι και άλλα στρατεύματα προελαύνουν για την υπεράσπιση της Αθήνας, με επικεφαλής τον άξιο αγωνιστή Γενναίο Κολοκοτρώνη. Η κυβέρνηση θεωρεί ότι είναι βολικό και χρήσιμο να σιωπά προς το παρόν για άλλες διατάξεις που έχουν ληφθεί και πιθανόν και εκτελεστεί και που αναμφίβολα θα ωφελήσουν την Ιερά Ακρόπολη. Αν και μετά από όλα αυτά η κυβέρνηση ήλπιζε ότι όσον αφορά την κατάσταση των πραγμάτων έξω από την Αθήνα, το έθνος θα είχε λόγο να πλέξει νέα στεφάνια δόξας και ευγνωμοσύνης στους πολεμιστές του, δεν μπορεί, ωστόσο, να διαλύσει τους σοβαρούς φόβους που είχε πρόσφατα, όταν πληροφορήθηκε την κατάσταση εκείνων που βρίσκονταν στο φρούριο, Πρέπει λοιπόν ταυτόχρονα να δηλώσει σε όλους τους βουλευτές ότι όλες οι διατάξεις που έχουν ήδη γίνει και αυτές που πρόκειται να γίνουν, ίσως αποδειχθούν ανεπαρκείς, αν η Εθνοσυνέλευση δεν αφιερώσει την

πρώτη και κύρια φροντίδα και προσοχή της στην άρση αυτής της πολιορκίας και δεν φροντίζει πρώτα απ' όλα να ενισχύσει τα στρατόπεδα αυτά, να στείλει νέα βοήθεια και να κάνει ό,τι είναι κατάλληλο για τον μεγάλο αυτό σκοπό χωρίς την παραμικρή καθυστέρηση, αφού δεν μπορεί να υπάρξει άλλη αργοπορία.

Η κυβέρνηση συγχαίρει ολόψυχα το έθνος για την άφιξη του ένδοξου άνδρα, Λόρδου Κόχραν, του οποίου η βαθιά εμπειρία από πολλά όπλα, και ο ισχυρός βραχίονας θα συνεργαστούν πιο αποτελεσματικά στην αποκατάσταση της Ελλάδας. Ούτε πρέπει να παραβλέψουμε τους άλλους αξιόλογους άνδρες που, αφοσιωμένοι στην υπόθεση της Ελλάδας, ήρθαν να λάβουν μέρος στον ιερό αγώνα της πατρίδας.

Την ίδια στιγμή που τα μέλη του κυβερνητικού συμβουλίου, σύμφωνα με το καθήκον τους, γνωστοποιούν όλα αυτά στην εθνοσυνέλευση, εμφανίζονται σήμερα αυτοπροσώπως ενώπιον των συγκεντρωμένων βουλευτών του έθνους, Και επειδή, σύμφωνα με τις ειλικρινείς επιθυμίες που εκδήλωσαν πρώτα, και σύμφωνα με το καθήκον τους, κατέθεσαν την εθνική εξουσία με την οποία τους είχαν εξουσιοδοτήσει οι ίδιοι αυτοί νόμιμοι βουλευτές, για να επιστρέψουν πρώτα στην τάξη των απλών πολιτών και μετά στο σώμα των βουλευτών, σύμφωνα με την επιθυμία και την εντολή της επαρχίας του καθενός από αυτούς, για να συζητήσουν μαζί με τους άλλους για τα μεγάλα συμφέροντα του έθνους, καλούν αυτό το επιφανές σώμα να προχωρήσει αμέσως στην επιλογή άλλων προσώπων για την κυβέρνηση του έθνους, που είναι άξιοι της προσοχής και του σεβασμού του.

Πόρος, 7 Απριλίου 1827

(Ακολουθούν υπογραφές)⁹⁰

Όμως η μοίρα του γενναίου στρατηγού ήταν να χαθεί με άδοξο τρόπο. Ανήμερα της γιορτής του, στις 23 Απριλίου, κατέληξε μετά από θανάσιμο τραυματισμό σε συμπλοκή που έγινε στο στρατόπεδο κι ενώ ο ίδιος βγήκε από τη σκηνή του για να δει τι συμβαίνει και πιθανώς να κατευνάσει τα πνεύματα. Γύρω από τις ακριβείς συνθήκες του θανάτου του, υπάρχουν ακόμα και σήμερα αμφιβολίες περί του αν η συμπλοκή ήταν αληθινή ή αφορμή για να θανατωθεί ο Καραϊσκάκης. Άλλωστε όλοι γνώριζαν το χαρακτήρα του, οπότε κι αυτό το σενάριο δε φαντάζει διόλου απίθανο. Λέγεται μάλιστα από ιστορικούς ότι ο Κολοκοτρώνης, ακριβώς επειδή γνώριζε τον τρόπο συμπεριφοράς του, τον είχε προειδοποιήσει με γράμμα του, αναφέροντας ότι οι στρατηγοί δε θα πρέπει να επεμβαίνουν αυτοπροσώπως σε μικροσυμπλοκές. Το γράμμα αυτό, που ο Καραϊσκάκης έλαβε λίγο πριν ξεψυχήσει, θα μπορούσε να είναι και τυχαίο. Όμως κάνει εντύπωση ότι αποστέλλεται από το Μοριά και μάλιστα ακριβώς την ώρα που, δυστυχώς, βγαίνει αληθινό...

⁹⁰ *Gazzetta Piemontese, Giovedì 4 Gennajo 1827/NOTIZIE D' ORIENTE (Dall' Osservatore Austriaco).*

Ο θάνατος του Καραϊσκάκη έχει ως αποτέλεσμα την ήττα των Ελλήνων, αφού το στράτευμα χάνοντας τον αρχηγό του απογοητεύτηκε, πανικοβλήθηκε και αποδιοργανώθηκε:

«Απόσπασμα επιστολής από τη Ζάκυνθο

Σύμφωνα με το πολεμικό σχέδιο που είχε καταρτίσει ο στρατηγός Καραϊσκάκης, το τουρκικό στρατόπεδο επρόκειτο να προσβληθεί σε διάφορα σημεία στις 5 του μηνός. Οι διευθετήσεις που έγιναν με απόλυτη συμφωνία μεταξύ του Έλληνα διοικητή, του στρατηγού Τσώρτζ, του λόρδου Κόχραν και των κυριότερων ηγετών των ελληνικών στρατευμάτων, καθώς και ο ενθουσιασμός με τον οποίο τα ίδια τα στρατεύματα εμψυχώνονταν, οδήγησαν στην πεποίθηση ότι το αίμα που έπρεπε αναγκαστικά να χυθεί εκείνη την ημέρα θα αντισταθμιζόταν από την απόλυτη απελευθέρωση όχι μόνο της Αθήνας, αλλά ολόκληρης της Αττικής. Ο θάνατος του Καραϊσκάκη, ο οποίος έπεσε θύμα του ζήλου του σε μια συμπλοκή που έλαβε χώρα στις 4 του μηνός, σκόρπισε την απογοήτευση στον ελληνικό στρατό και ήταν σαν ζοφερός οίωνός για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στη συνέχεια. Η μάχη χρειάστηκε να αναβληθεί για μία ημέρα, και την ημέρα εκείνη διαπιστώθηκε ότι η καθυστέρηση αυτή είχε καταστρέψει το σχέδιο των Ελλήνων, διότι προτού προλάβουν να πάρουν τις θέσεις τους, δέχθηκαν ορμητική επίθεση από όλα τα στρατεύματα του Κιουταχί, ενισχυμένα από ένα σώμα τριών χιλιάδων ανδρών που είχε φτάσει τότε από την Εύβοια.

Η ήττα των Ελλήνων ήταν τέτοια που, έχοντας χάσει τις περισσότερες από τις θέσεις που είχαν ήδη καταλάβει έναντι των Τούρκων και μη μπορώντας να αποκαταστήσουν την τάξη με οποιονδήποτε τρόπο, οι στρατιώτες σκέφτηκαν μόνο να σωθούν στον Πειραιά και στα πλοία που μπορούσαν να τους δώσουν καταφύγιο.

Το γεγονός αυτό, με μεγάλη σημασία από μόνο του, είναι ακόμη πιο σημαντικό γιατί, εκτός από την απώλεια περισσότερων από χίλιων ανδρών, πολλοί από τους καλύτερους Έλληνες καπεταναίους χάθηκαν ή έπεσαν στα χέρια των Τούρκων, και η τύχη της Ακρόπολης έγινε πιο αμφίβολη, καθώς την κρατούσε πιο σφιχτά ένας εχθρός που αναλώθηκε στην περηφάνια της νίκης.

Προκειμένου να αποκαταστήσει με κάποιον τρόπο τόση δυστυχία, ο στρατηγός Τσώρτζ έσπευσε να οχυρωθεί στον Πειραιά, όπου βρίσκεται με 6.000 μαχητές.

Οι Έλληνες έχουν ακόμη κάποια μέσα για να συνεχίσουν τον πόλεμο και δεν έχουν χαθεί όλα- αλλά η σωτηρία τους εξαρτάται, τώρα περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν, από τη μεσολάβηση που δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί- αλλά φοβούνται οι Έλληνες ότι πολύ αργά γι' αυτούς θα έρθει το αποτέλεσμα των προσπαθειών που καταβάλλονται για να δοθεί ένα τέλος στη σφαγή σ' αυτή την άτυχη χώρα. Η Αθήνα απειλείται περισσότερο από ποτέ με τη μοίρα του Μεσολογγίου- και ο Μοριάς θα μετατραπεί σε έρημο από τα αιγυπτιακά στρατεύματα- ούτε ακόμη οι τεράστιες χερσαίες και

θαλάσσιες δυνάμεις που μετακινήθηκαν πρόσφατα από την Αλεξάνδρεια και την Κωνσταντινούπολη για την εκστρατεία αυτή έχουν βλάνψει τους Έλληνες.(G. di Ven. e di Fir.)»⁹¹

7.3 Η Συνθήκη του Λονδίνου

Στις 6 Ιουλίου υπογράφεται στο Λονδίνο μια Συνθήκη μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, η οποία αναγκάζει του Οθωμανούς να αποδεχτούν την αυτονομία της Ελλάδας και υποχρεώνει και τους δύο εμπολέμους σε κατάπαυση του πυρός:

«ΣΥΝΘΗΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Στο όνομα της Αγίας και Αδιαίρετης Τριάδας

Η Α.Μ. ο Βασιλιάς του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας, η Α.Μ. ο Βασιλιάς της Γαλλίας και της Ναβάρρας και η Α.Μ. ο Αυτοκράτορας πασών των Ρωσιών, διαπνέεται από την ανάγκη να τεθεί τέρμα στην αιματηρή διαμάχη, η οποία, παραδίδοντας τις ελληνικές επαρχίες και τις επαρχίες του Αρχιεπισκόπου στο έλεος όλων των διαταραχών της αναρχίας, φέρνει καθημερινά νέα εμπόδια στο εμπόριο των ευρωπαϊκών κρατών και ανοίγει το πεδίο σε πράξεις πειρατείας, οι οποίες όχι μόνο εκθέτουν τους υπηκόους των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών σε σοβαρές απώλειες, αλλά και καθιστούν αναγκαία επαχθή μέτρα προστασίας και καταστολής: Η Α.Μ. ο Βασιλιάς του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Ιρλανδίας και η Α.Μ. ο Βασιλιάς της Γαλλίας και της Ναβάρρας, αφού έλαβαν επίσης από ελληνικής πλευράς ένα πιεστικό αίτημα να μεσολαβήσουν στη διαμεσολάβησή τους με την Οθωμανική Πύλη, και όντας όχι λιγότερο από την Α.Μ. ο Αυτοκράτορας της Ρωσίας εμπορούμενοι από την επιθυμία να θέσουν τέρμα στην αιματοχυσία και να σταματήσουν την πορεία των πάσης φύσεως κακών που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη συνέχιση μιας τέτοιας κατάστασης πραγμάτων, αποφάσισαν να ενώσουν τις προσπάθειές τους και να καθορίσουν με επίσημη συνθήκη τον τρόπο της παρέμβασής τους, σκοπός της οποίας είναι η αποκατάσταση της ειρήνης μεταξύ των εμπόλεμων μερών μέσω ενός διακανονισμού που απαιτείται εξίσου από το συμφέρον της ανθρωπότητας και από την ανάγκη διατήρησης της ειρήνης στην Ευρώπη.

Κατά συνέπεια, διόρισαν τους πληρεξουσίους υπουργούς τους για να συζητήσουν, να συνάψουν και να υπογράψουν αυτή τη συνθήκη:

Η Α.Μ. ο Βασιλιάς της Αγγλίας ο εντιμότατος William Viscount Dudley, Peer του Ηνωμένου Βασιλείου κ.λπ., Υπουργός Εξωτερικών.

Η Α.Μ. ο Βασιλιάς της Γαλλίας Πρίγκιπας Giolio Κόμης de Polignac, Peer της Γαλλίας ec. ec. ο Πρέσβης του στην Α.Μ.Β.

⁹¹ *Giornale del Regno delle Due Sicilie, Giovedì 5 Luglio/NOTIZIE STRANIERE - IMPERO OTTOMANO, Costantinopoli 26 Maggio*

Η Α.Μ.Ε. ο Αυτοκράτορας της Ρωσίας ο Πρίγκιπας του Lieven, Στρατηγός Πεζικού στον Στρατό της Α.Μ. Ιμπ. εκ. ο Έκτακτος Πρέσβης του και Πληρεξούσιος Υπουργός στην Α.Μ.Β.

οι οποίοι αφού ενημερώθηκαν για τις πλήρεις εξουσίες τους και αφού διαπίστωσαν ότι αυτές είναι σε καλή και έγκυρη μορφή, συμφώνησαν τα ακόλουθα άρθρα:

Άρθρο 1. Οι Υψηλές Συμβαλλόμενες Δυνάμεις θα προσφέρουν τη διαμεσολάβησή τους στην Οθωμανική Πύλη προκειμένου να επιτευχθεί συμφιλίωση μεταξύ της Δύναμης αυτής και των Ελλήνων.

Η προσφορά αυτής της διαμεσολάβησης θα γίνει προς την Οθωμανική Πύλη αμέσως μετά την επικύρωση της συνθήκης με δήλωση που θα υπογραφεί από τους πληρεξουσίους των συμμαχικών δικαστηρίων στην Κωνσταντινούπολη και ταυτόχρονα θα ζητηθεί από τα δύο εμπόλεμα μέρη η άμεση αναστολή των όπλων ως προκαταρκτική και απαραίτητη προϋπόθεση για την έναρξη των διαπραγματεύσεων.

Άρθρο 2. Ο διακανονισμός που θα προταθεί στην Οθωμανική Πύλη θα στηρίζεται στην ακόλουθη βάση: Οι Έλληνες θα εξαρτώνται από τον Σουλτάνο ως κυρίαρχο άρχοντα- και ως συνέπεια αυτής της υπεροχής θα καταβάλλουν ετήσιο φόρο, το ύψος του οποίου θα καθοριστεί άπαξ και δια παντός με αμοιβαία συμφωνία. Θα διοικούνται από αρχές που οι ίδιοι θα επιλέγουν και θα διορίζουν- αλλά η Πύλη θα έχει αποφασιστική δράση για τον διορισμό τους (Ι).

Άρθρο 3. Οι λεπτομέρειες του διακανονισμού αυτού, καθώς και το όριο του εδάφους της ηπείρου και ο καθορισμός των νησιών του Αρχιπελάγους, στα οποία θα εφαρμοστεί ο διακανονισμός αυτός, θα καθοριστούν με περαιτέρω διαπραγματεύσεις μεταξύ των Υψηλών Δυνάμεων και των δύο εμπόλεμων μερών.

Άρθρο 4. Οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συνεχίσουν το σωτήριο έργο της ειρήνευσης της Ελλάδας με βάση τις αρχές που διατυπώνονται στα προηγούμενα άρθρα και να δώσουν με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση στους αντιπροσώπους τους στην Κωνσταντινούπολη τις απαραίτητες οδηγίες για την εκτέλεση της υπογραφείσας συνθήκης.

Άρθρο 5. Οι Συμβαλλόμενες Δυνάμεις δεν θα επιδιώκουν στους διακανονισμούς αυτούς οποιαδήποτε αύξηση της επικράτειας, οποιαδήποτε απόκτηση αποκλειστικής επιρροής ή οποιοδήποτε άλλο εμπορικό πλεονέκτημα για τους υπηκόους τους, εκτός από εκείνο που θα μπορούσε εξίσου να λάβει οποιοδήποτε άλλο έθνος.

Άρθρο 6. Οι διακανονισμοί συμφιλίωσης και ειρήνης που θα συμφωνηθούν τελικά μεταξύ των διαφωνούντων μερών θα εγγυώνται από τις υπογράφουσες δυνάμεις που θα κρίνουν ότι είναι χρήσιμο ή δυνατό να αναλάβουν μια τέτοια υποχρέωση. Η φύση της εγγύησης αυτής θα αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω ρυθμίσεων μεταξύ των Υψηλών Δυνάμεων.

Άρθρο 7. Η παρούσα συνθήκη επικυρώνεται και οι επικυρώσεις αλλάζουν εντός δύο μηνών ή νωρίτερα, αν είναι δυνατόν,

σε πιστοποίηση των οποίων οι αντίστοιχοι πληρεξούσιοι το υπέγραψαν και το σφράγισαν με τη σφραγίδα των όπλων τους.

Λονδίνο 6 Ιουλίου 1827

Υπογραφή - DUDLEY, POLIGNAC, LIEVEN.

(I) (Αυτό το απόσπασμα στα αγγλικά δεν είναι σαφές- παραμένει αβέβαιο αν σημαίνει ότι η Πύλη θα έχει το δικαίωμα του βέτο ή ότι θα μπορεί να επηρεάζει τις εκλογές με κάποιον άλλο τρόπο. Το Globe ή το Traveller το αντιλαμβάνεται με την πρώτη έννοια).»⁹²

⁹² *Giornale del Regno delle Due Sicilie, Lunedì 30 luglio 1827/NOTIZIE STRANIERE*

TRATTATO PER LA PACIFICAZIONE DELLA GRECIA.

In Nome della SS. ed indivisibile Trinità

S. M. il Re del regno unito della Gran Bretagna, ed Irlanda, S. M. il Re di Francia, e di Navarra, e S. M. l'Imperatore di tutte le Russie, penetrati della necessità di por fine alla sanguinosa lotta che dando in balia a tutti i disordini dell'anarchia le province Greche e le province dell'Arcipelago, giornalmente arreca nuovi impedimenti al commercio degli Stati Europei, ed apre il campo ad atti di pirateria, che non solo espongono i sudditi delle Alte parti contraenti a gravi perdite, ma inoltre rendono necessarie onerose misure di protezione, e di repressione: S. M. il Re del Regno Unito della gran Bretagna e d'Irlanda, e S. M. il Re di Francia e di Navarra avendo inoltre ricevuto per parte della Grecia una pressante istanza d'interporre la loro mediazione presso la Porta ottomana, ed essendo, non meno che S. M. l'Imperatore di Russia animati dal desiderio di far cessare l'effusione del sangue, e di arrestare il corso dei mali di ogni genere che potrebbero nascere dalla continuazione di un tale stato di cose, hanno risoluto di riunire i loro sforzi, e di determinare con un Trattato formale il modo del loro intervento, fine del quale si è il ristabilire la pace fra le parti belligeranti mercè di un componimento egualmente richiesto dall'interesse dell'umanità e dal bisogno di conservare il riposo d'Europa.

In conseguenza Esse hanno nominato loro Ministri plenipotenziarii per discutere, concludere, e sottoscrivere il presente trattato:

S. M. il Re d'Inghilterra l'onorevolissimo Guglielmo visconte Dudley, Pari del Regno Unito ec. ec. ministro degli affari stranieri.

S. M. il Re di Francia il Principe Giulio conte di Polignac, Pari di Francia ec. ec. suo ambasciatore presso S. M. B.

E S. M. l'Imperatore di Russia il principe di Lieven, generale d'infanteria nell'armate di S. M. Imp. ec. ec. suo ambasciatore straordinario, e ministro plenipotenziario presso S. M. Britannica.

I quali essendosi data comunicazione dei loro pieni poteri ed avendoli trovati in buona e valida forma, sono rimasti concordi ne' seguenti articoli:

Art. 1. Le alte Potenze contraenti offriranno alla Porta Ottomana la loro mediazione a fine di procurare una riconciliazione fra questa Potenza, e i Greci.

L'offerta di questa mediazione sarà fatta alla Porta Ottomana immediatamente dopo la ratifica del trattato per mezzo di una dichiarazione firmata dai Plenipotenziarii delle Corti alleate a Costantinopoli; e nel tempo stesso sarà fatta alle due parti belligeranti la domanda di una immediata sospensione d'armi come condizione preliminare ed indispensabile per l'apertura delle negoziazioni.

Art. 2. Il componimento da proporsi alla Porta Ottomana poggierà sulle basi seguenti: I Greci dipenderanno dal Sultano come da Signore Sovrano; e in conseguenza di questa supremazia pagheranno un annuo tributo il di cui quantitativo sarà fissato una volta per tutte, di comune accordo. Saranno egliino governati da Autorità che si sceglieranno, e nomineranno essi medesimi; ma sulla loro nomina la Porta avrà un'azione determinata (1).

Per istabilire una piena separazione fra gli individui delle due nazioni, impedire le collisioni, inevitabili conseguenze di sì lunga lotta, i Greci entreranno in possesso delle proprietà situate sul continente o nelle Isole della Grecia, sotto la condizione d'indennizzare i proprietari attuali o col pagamento di un annua somma aggiunta al tributo che deve essere pagato alla Porta, o con qualsivoglia altro accontentamento della stessa natura.

Art. 3. I particolari di questo componimento come pure il limite sul territorio del continente e la determinazione dell'Isole dell'Arcipelago, cui questo componimento dev'essere applicato, saranno fissati mercè di negoziazioni ulteriori fra le Alte Potenze, e le due parti belligeranti.

Art. 4. Le Potenze contraenti si obbligano a proseguire l'opera salutare della pacificazione della Grecia su la norma dei principii espressi negli articoli precedenti, e a dare col minimo ritardo possibile ai loro rappresentanti a Costantinopoli le istruzioni necessarie per l'esecuzione del trattato ora sottoscritto.

Art. 5. Le Potenze contraenti non cercheranno in questi componimenti, nè aumento di territorio, nè acquisto di influenza esclusiva, nè altri vantaggi commerciali pei loro sudditi, tranne quelli che ogni altra nazione potrebbe egualmente ottenere.

Art. 6. I componimenti di riconciliazione, e di pace che saranno definitamente concordati fra le parti dissidenti verranno garantiti da quelle Potenze sottoscrittrici che giudicheranno utile o possibile per loro il contrarre una tale obbligazione. La natura di questa garanzia sarà l'oggetto di ulteriori stipulazioni fra le Alte Potenze.

Art. 7. Il trattato attuale verrà ratificato, e le ratifiche cambiate nello spazio di due mesi o più presto potendo.

In fede di che i Plenipotenziarii rispettivi l'hanno firmato, e sigillato col sigillo delle loro armi.

Fatto a Londra 6 luglio 1827.

Firmati — DUDLEY, POLIGNAC, LIEVEN.

(1) (Questo passo in inglese non è chiaro; rimane incerto se significhi che la Porta avrà il diritto del *Feto*, o che ella potrà influire sulle elezioni in altra guisa. Il *Globe* o *Traveler* l'intende nel primo senso).

7.4 Η έλευση του Καποδίστρια αλλάζει το πολιτικό σκηνικό

Στην Γ' Εθνοσυνέλευση αποφασίστηκε να ανατεθεί η αρχηγία του κράτους στον Ιωάννη Καποδίστρια. Η επιλογή αυτή είχε να κάνει με την ευγενή καταγωγή του, την ευφυΐα και τις γνώσεις του, τις ικανότητές του στη διπλωματία και βέβαια στη μακρόχρονη θητεία του στην τσαρική αυλή. Ο Καποδίστριας αποδέχτηκε τον δύσκολο αυτό ρόλο και αμέσως ξεκίνησε τις απαραίτητες επαφές και εργασίες για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας του θέσης όσο το δυνατόν καλύτερα και ταχύτερα.

«Ο κόμης Καποδίστριας, ο οποίος έχει ήδη αναχωρήσει από το Λονδίνο, αναμένεται στην πρωτεύουσα αυτή. Αυτή η προσωπικότητα είναι πλέον αφιερωμένη αποκλειστικά στα συμφέροντα της πατρίδας του. Αποδεχόμενος την τιμητική αποστολή που του έταξε ο ουρανός, θέλησε να γνωστοποιήσει στις τρεις μεγάλες Δυνάμεις πόσο του είναι αγαπητή η ευτυχία της Ελλάδας. Αυτός ο αξιοσεβαστός πολιτικός άνδρας έτυχε της πιο διακριτικής υποδοχής από τους Άγγλους υπουργούς, οι οποίοι του έδωσαν την εμπιστοσύνη τους λόγω της ευγενούς ειλικρίνειας που επέδειξε. Στη Γαλλία θα γίνει δεκτός με την ίδια διάκριση. Η φήμη του προηγείται και οι υπουργοί μας ετοιμάζουν την πιο τιμητική υποδοχή γι' αυτόν. Κερδίζοντας την εμπιστοσύνη των τριών κυβερνήσεων που ετοιμάζονται να σώσουν την Ελλάδα, ο κόμης Καποδίστριας έχει ήδη προσφέρει στη χώρα του τη μεγαλύτερη υπηρεσία που μπορεί να επιθυμεί ένα δυστυχισμένο έθνος, το οποίο θέλει να επουλώσει τις πληγές του, την προστασία και την καλοσύνη των ισχυρών.

Ορισμένες εφημερίδες ανακοίνωσαν ότι ο προαναφ. Κόμης Καποδίστριας έλαβε εκατομμύρια: αυτό είναι ψευδές. Το σύστημα αμεροληψίας που έχουν επιβάλει οι Δυνάμεις στον εαυτό τους έχει μέχρι στιγμής αποκρύψει τα οφέλη τους. Είναι σημαντικό για τους Έλληνες και τους φίλους τους να μην αυταπατώνται σε αυτό το σημείο.»⁹³

7.5 Η Ελλάδα απελευθερώνεται στο Ναβαρίνο

Η Ελλάδα ήταν εξ αρχής πρόθυμη να τηρήσει στο ακέραιο τη Συνθήκη του Λονδίνου. Ούτως ή άλλως τη συνέφερε αυτό, εφόσον ο Ιμπραήμ είχε πια κυριαρχήσει στην Πελοπόννησο. Όμως ο Αιγύπτιος πασάς ζήτησε προθεσμία έως ότου αναλάβει ρητές εντολές από την Πύλη. Στο διάστημα που θα μεσολαβούσε υποσχέθηκε να παραμείνει στην Πύλο. Όμως μια συμπλοκή στα παράλια της Παρνασσίδας μεταξύ βρετανικών και αιγυπτιακών πλοίων, στάθηκε η αφορμή ώστε ο Ιμπραήμ να μην κρατήσει το λόγο του, να προβεί σε

⁹³ *Giornale del Regno delle Due Sicilie, Martedì 16 Ottobre/NOTIZIE STRANIERE – FRANCIA, Parigi 28 Settembre*

καταστροφή καλλιεργειών για αντίποινα και να δώσει εντολή απόπλου σε αιγυπτιακή μοίρα. Σταδιακά η ένταση κλιμακώθηκε, και οι Βρετανοί που είχαν εντολή (αν και όχι επίσημα) αν χρειαστεί να χρησιμοποιήσουν ένοπλη καταστολή, ουσιαστικά γενίκευσαν τη σύρραξη.⁹⁴ Το αποτέλεσμα ήταν η καταστροφή του , κατά πολύ μεγαλύτερου, τουρκοαιγυπτιακού στόλου και μακροπρόθεσμα ο εξαναγκασμός της Πύλης να αναγνωρίσει πια όχι μόνο την αυτονομία, αλλά την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

«Από τον Βασιλικό Πρόξενο της Α.Μ. του Βασιλιά στην Ανκόνα λαμβάνουμε την ακόλουθη είδηση για τη ναυμαχία που έλαβε χώρα στο λιμάνι του Ναβαρίνου.

"Στις 2 του μηνός Νοεμβρίου, μια αγγλική φρεγάτα έφθασε στο λιμάνι της Ανκόνα, αφού ήρθε σε δέκα ημέρες από το λιμάνι του Ναβαρίνου, ο κυβερνήτης του ίδιου πλοίου υπέβαλε την έκθεσή του στο Υγειονομικό Γραφείο, από την οποία εξήχθησαν τα ακόλουθα:

"Ο τουρκικός στόλος, αγκυροβολημένος στο εν λόγω λιμάνι του Ναβαρίνου, στις 20 του περασμένου Οκτωβρίου, παρά το γεγονός ότι ήταν μπλοκαρισμένος από τον συμμαχικό, τον ρωσικό, τον αγγλικό και τον γαλλικό στόλο, προσπάθησε επιτακτικά να αποπλεύσει για να βγει έξω, σχεδόν καλώντας τους να αναλάβουν δράση για να απελευθερώσουν τη διέλευσή του. Οι συμμαχικοί στόλοι δεν ανέχτηκαν τέτοια αλαζονεία και σε αντάλλαγμα άρχισαν τη μάχη στην οποία ο τουρκικός στόλος καταστράφηκε με φρικτή σφαγή. Από το πλήρωμα της φρεγάτας που είχε φθάσει στην Ανκόνα δεν ήταν ακόμη γνωστό ποιες ήταν οι απώλειες του συμμαχικού στόλου, καθώς και αυτή είχε λάβει μέρος στη μάχη, με σοβαρές ζημιές τόσο στο πλοίο όσο και στο πλήρωμα, και είχε αποσταλεί εσπευσμένα στο λιμάνι της Ανκόνα τόσο για να μεταφέρει αποστολές όσο και για να ανακάμψει.

Ο βασιλικός πρόξενος προσθέτει αυτές τις άλλες λεπτομέρειες του συμβάντος, τις οποίες κατάφερε να μάθει εκείνη τη στιγμή και τις οποίες αναφέρουμε πιστά.

Η βρετανική μοίρα υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Sir Robert Codrington αποτελούνταν από 3 πλοία, 2 φρεγάτες No 48 , 3 φρεγάτες No 36, μπριγκαντίνες No 2, Chuters 1, συνολικά 11 πλοία.

Η γαλλική μοίρα αποτελούνταν από τα πλοία No 3, τις φρεγάτες No 60 1, τις φρεγάτες No 48 1, Sconer 2, συνολικά 7 πλοία.

Η ρωσική μοίρα αποτελούνταν από 4 πλοία, 1 φρεγάτα, 1 κορβέτα, συνολικά 6 πλοία.

Ο αιγυπτιακός στόλος αριθμούσε 3 πλοία, 5 καταδρομικά, 19 φρεγάτες, με εκατό άλλα μικρότερα πλοία, όπως κορβέτες, μπριγκαντίνες, μπουρλότα κ.λπ:

Η μάχη έλαβε χώρα το Σάββατο 20 Οκτωβρίου μέσα στο λιμάνι του Ναβαρίνου, όπου ο μικτός αγγλογαλλορωσικός στόλος εισήλθε στη μιάμιση ώρα το απόγευμα. Ένα μπουρλότο Φάνον ξεκίνησε τη μάχη, η οποία διήρκεσε μέχρι τις έξι και μισή το απόγευμα και έληξε με την καταστροφή του αιγυπτιακού στόλου, ο οποίος είχε 33 πλοία ανατιναγμένα και 41 βυθισμένα. Το πλοίο του Άγγλου

⁹⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/Ναυμαχία_του_Ναβαρίνου

ναυάρχου, η Asia, χρειάστηκε να πολεμήσει για ένα τέταρτο της ώρας μόνο με δύο πλοία, το ένα εκ των οποίων ήταν θωρακισμένο, μια φρεγάτα και μια κορβέτα: η τελευταία, που βρισκόταν κάτω από την πρύμνη της, προκάλεσε τις περισσότερες ζημιές: είναι τώρα υποχρεωμένη να επιστρέψει στην Αγγλία για να επισκευαστεί. Εν τω μεταξύ, ο Sir Robert Codrington θα υψώσει τη Ναυαρχική Σημαία του σε ένα άλλο πλοίο".

Η επίσημη εφημερίδα της Μάλτας της 1ης Νοεμβρίου που παραλήφθηκε τώρα περιέχει σχεδόν τα ίδια νέα.

Εν τω μεταξύ αναμένουμε πληρέστερες και ακριβέστερες λεπτομέρειες αυτής της ναυμαχίας.»⁹⁵

Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου

⁹⁵ *Giornale del Regno delle Due Sicilie, Venerdì 9 Novembre 1827/NOTIZIE INTERNE - NAPOLI, 8 Novembre*

8. Αλληλεπίδραση Ελληνικής και Ιταλικής Επανάστασης

Το φιλελληνικό κίνημα στην Ιταλία έχει μια πιο ιδιαίτερη χροιά από τα υπόλοιπα του ευρωπαϊκού χώρου. Πέραν της γειτνίασης, οι δύο χώρες έχουν κατά καιρούς αναμείξει τους πολιτισμούς τους και μάλιστα οι εξεγέρσεις συνέπεσαν την ίδια χρονική περίοδο.

8.1 Η μακράιωνη σύνδεση με τη Βενετία

Η Βενετία επί αιώνες φιλοξένησε μια ακμαία ελληνική παροικία. Πριν από το 1204 έχουμε παρουσία Βυζαντινών στην περιοχή, κάποιοι εκ των οποίων καλλιτέχνες (η διακόσμηση του Αγίου Μάρκου με ψηφιδωτά έγινε από Βυζαντινούς), αλλά και αρκετοί έμποροι. Έχουμε φτάσει μάλιστα να έχουμε επιγαμίες Βενετών με Βυζαντινές. Όμως από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 ξεκινά ένα μεγάλο ρεύμα μετακίνησης Ελλήνων προς τη Βενετία, το οποίο διαρκεί έως και το 1787. Οι λόγοι αυτών των μετακινήσεων ποικίλλουν. Σε ειρηνικές περιόδους έχουμε μετακινήσεις για λόγους κυρίως εργασιακούς και εκπαιδευτικούς, σε περιόδους κατάληψης βενετοκρατούμενων περιοχών από Οθωμανούς έχουμε προσφυγικά ρεύματα και τέλος έχουμε και τους πρόσφυγες από καθαρά Οθωμανοκρατούμενες περιοχές.

Το 1498 και μετά από αίτημα της *Nazione Greca* ή *Università de Greci abitanti in questa città* και άδεια της Βενετικής Πολιτείας, ιδρύεται μια ελληνική Αδελφότητα/Κοινότητα (*Confraternità* ή *Scuola dae Greci o Nation Greca*) με προστάτη των Άγιο Νικόλαο. Η Αδελφότητα αριθμούσε αρκετά μέλη: 250 άνδρες και απεριόριστο αριθμό γυναικών, οι οποίες όμως δε μπορούσαν να συμμετέχουν στα διοικητικά πράγματα. Η διοίκηση αποτελούνταν από τη Γενική Συνέλευση (*capitolo generale*) που είχε ισόβια θητεία, ένα 15μελές συμβούλιο (*banca*) με βραχύχρονη θητεία, τον Πρόεδρο (*gastaldo/guardian grande*), τον Αντιπρόεδρο (*vicario*) και τον Γραμματέα (*scrivan*).⁹⁶

⁹⁶<https://www.youtube.com/watch?v=OCLUuCLHubE&list=PLPzInO4nqiMvBouhhOroO877ULz6A-vWm&index=3>

8.2 Αδελφές χώρες

Λόγω αυτών των μετακινήσεων των Ελλήνων στην Ιταλία, ήταν επόμενο να περάσουν με ιδιαίτερη ευκολία οι ιδέες του διαφωτισμού και στην Ελλάδα. Αυτό προκύπτει όχι μόνο μέσα από προσωπικές αλληλογραφίες, αλλά και μέσα από διάφορες μορφές τέχνης. Ποιήματα και πεζογραφήματα που μεταφράστηκαν στην ελληνική γλώσσα από μορφές όπως αυτή του Ρήγα Φεραίου αναζωπύρωναν και διατηρούσαν την επιθυμία της απελευθέρωσης.

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η Ιταλία την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης τελούσε υπό αυστριακή κατοχή και μαχόταν και για τη δική της ανεξαρτησία. Στην ιταλική χερσόνησο υπήρχαν πολλά διαφορετικά κράτη και οι κινήσεις για ενοποίηση στηρίχτηκαν κυρίως στο Βασίλειο του Πεδεμοντίου (Πιεμόντε) και της Σαρδηνίας, όπου υπήρχε Ιταλός μονάρχης.⁹⁷

Πέρα από αυτό το βασικό κοινό στοιχείο, υπάρχουν και κάποια επιμέρους κοινά:

- Η προσπάθεια να αποκατασταθεί το εθνικό σύμβολο της πόλης – πρωτεύουσας, που για την Ιταλία ήταν η Ρώμη και για την Ελλάδα η Κωνσταντινούπολη.
- Η Μεγάλη Ιδέα της ενοποίησης των περιοχών και την επέκταση των συνόρων στα σημεία που θα περιέκλειαν όλους τους ιταλικούς, και αντίστοιχα τους ελληνικούς, πληθυσμούς.
- Η διαρκής επίκληση για απελευθέρωση των νευραλγικών κέντρων, που για την Ιταλία ήταν η Βενετία και για την Ελλάδα η Κρήτη.

Συνυπολογίζοντας όλους αυτούς τους παράγοντες, η έλευση στην Ελλάδα Ιταλών αξιωματικών, γιατρών αλλά και ανθρώπων των γραμμάτων, φαντάζει σαν μια απόλυτα φυσιολογική, έως και αναμενόμενη, συνέπεια.⁹⁸

8.3 Σημαντικοί εκπρόσωποι του φιλελληνικού ρεύματος

Πέρα από τους Ιταλούς Φιλέλληνες που έχουν ήδη αναφερθεί, αξίζει να γίνει αναφορά και σε κάποια πρόσωπα που το έργο τους υπέρ της Επανάστασης δεν είναι ευρέως γνωστό.

Ο Τζοακίνο Αντόνιο Ροσσίνι (Gioachino Antonio Rossini, 1792-1868), Ιταλός συνθέτης παγκοσμίου φήμης, ήρθε σε επαφή με το φιλελληνικό κίνημα κατά την παραμονή του στο Παρίσι, όμως επηρεάστηκε πολύ και από τον Λόρδο Μπάιρον.

Θέλοντας να βοηθήσει άμεσα την Ελλάδα, χρησιμοποιεί ένα παλαιότερο έργο του, το οποίο στη νέα του μορφή μιλά για την πολιορκία της Κορίνθου από τον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή. Όμως από την εξέλιξη του έργου και την κατάληξη, όπου όλος ο λαός της Κορίνθου πεθαίνει επί σκηνής, γίνεται εμφανές ότι πρόκειται για μια αναφορά στην Έξοδο

⁹⁷ https://el.wikipedia.org/wiki/Ιταλική_ενοποίηση

⁹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=Ash-iqpnTAY>

του Μεσολογγίου. Η όπερα θριάμβευσε στο Παρίσι και όλα τα έσοδα εστάλησαν στην Ελλάδα. Δύο χρόνια αργότερα μεταφράστηκε στα ιταλικά (L' assedio di Corinto) και παρουσιάστηκε στα μεγαλύτερα θέατρα έως και το 1835, συντελώντας στη διατήρηση του φιλελληνικού κινήματος.⁹⁹

Τζοακίνο Αντόνιο Ροσσίνι

Ο Τζουζέπε Πέκιο (Giuseppe Pecchio, 1785-1835), έχοντας και ο ίδιος απογοητευτεί από την εξέλιξη της Επανάστασης στο Πιεμόντε, αφιέρωσε τις σκέψεις και τις ελπίδες του στην Ελληνική Επανάσταση. Επισκέφτηκε την Ελλάδα το 1825, ερχόμενος από την Αγγλία όπου έζησε ως το τέλος της ζωής του. Αιτία του ταξιδιού του ήταν η μεταφορά του ποσού των 60.000 στερλινών από τους φιλέλληνες του Λονδίνου προς την ελληνική κυβέρνηση, καθώς και κάποια εμπιστευτικά έγγραφα. Έχει αποτυπώσει εγγράφως τα βιώματά του από το ταξίδι του αυτό, και μάλιστα με λεπτομέρειες για κάθε προορισμό, από τη θέση του απλού παρατηρητή, την οποία φαίνεται ότι γενικά είχε επιλέξει για γεγονότα που αφορούσαν εξεγέρσεις με σκοπό την ανεξαρτησία.¹⁰⁰

⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Gvh3oEfRWU4>

¹⁰⁰ «Η συμβολή των Ιταλών στην Ελληνική Επανάσταση – Προετοιμάζοντας την Ιταλική Παλιγγενεσία, 1821-1832», σελ. 99-112

Τζουζέπε Πέκιο

Ο Ιταλός ποιητής Ούγκο Φόσκολο (Ugo Foscolo, πραγματικό βαπτιστικό όνομα Niccolò, 1778-1827), αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς ήταν γεννημένος στην Κέρκυρα και η μητέρα του ήταν Ελληνίδα.¹⁰¹ Εξόριστος κι αυτός στο Λονδίνο από το 1816 έως το τέλος της ζωής του, σκέφτεται πολύ την κατάσταση στην Ελλάδα. Λόγω της απογοήτευσής του από την καταστροφή της Δημοκρατίας της Βενετίας και την ιμπεριαλιστική στροφή του Ναπολέοντα, αλλά και της έλλειψης ιταλόφωνου κοινού, παύει να γράφει ποίηση. Δεν παύει όμως να εκφράζει τις ανησυχίες του και τις βαθιές πεποιθήσεις του για την ανεξαρτησία των λαών και το δίκαιο των υπόδουλων.¹⁰²

Ούγκο Φόσκολο

¹⁰¹ https://el.wikipedia.org/wiki/Ούγκο_Φόσκολο

¹⁰² «Η συμβολή των Ιταλών στην Ελληνική Επανάσταση – Προετοιμάζοντας την Ιταλική Παλιγγενεσία, 1821-1832», σελ. 81-98

8.4 Η αποτύπωση του Εμφυλίου στον Ελληνικό Τύπο

Τα πολεμικά γεγονότα αντιμετωπίζονται από τον ελληνικό τύπο με τον ίδιο τρόπο, σε γενικές γραμμές. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις απαντώνται στα φύλλα της περιόδου του Εμφυλίου (1823-1825). Για να έχουμε μια όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική οπτική, θα πρέπει να σταθούμε σε κάποια σημεία της περιόδου αυτής, τα οποία δε μπορούν να αμφισβητηθούν.

Έχοντας υπόψη τις μαρτυρίες των πρωταγωνιστών που έχουμε και προσμετρώντας τις πολιτικές πεποιθήσεις που τους διακατείχαν, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, σε σύγκριση με τον εμφύλιο του 1945, ο εμφύλιος της περιόδου της Επανάστασης ήταν κάπως πιο ήπιος. Παρατηρούμε ότι οι αγωνιστές προσπαθούν να αποφύγουν τα ακραία περιστατικά και έχουμε αρκετές περιπτώσεις όπου εμφανίζονται έτοιμοι και πρόθυμοι να συνδιαλλαγούν. Παρ' ότι πολλά γεγονότα είναι ακόμη και σήμερα προς εξακρίβωση, (άρα και οι αγωνιστές που εξέφραζαν άποψη γι' αυτά δεν είχαν σωστές πληροφορίες), αυτή η σχετική ψυχραιμία σίγουρα υπήρξε, γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Έλληνες ακόμα δεν είχαν πετύχει τον απώτερο σκοπό τους, τον οποίο παρά τις αντιδικίες τον είχαν πάντα στο μυαλό τους, σε αντίθεση με τον εμφύλιο του 1945, που ξεκίνησε ακριβώς μετά την απελευθέρωση.

Κάθε εφημερίδα που εκδιδόταν στον ελλαδικό χώρο, ήταν σίγουρα φιλικά προσκείμενη είτε γενικά σε κάποιο από τα τρία κόμματα (γαλλικό, αγγλικό, ρωσικό), είτε σε κάποια προσωπικότητα της εποχής. Αξιοσημείωτο είναι ότι όλες οι απόψεις εκφράζονταν χωρίς λογοκρισία, καθώς το Σύνταγμα που διαμορφώθηκε το 1823 στην Εθνοσυνέλευση του Άστρους ήταν αρκετά δημοκρατικό και επέβαλε περιορισμό λόγου και Τύπου μόνο σε 3 περιπτώσεις: Όταν υπήρχε προσβολή στα Θεία, όταν υπήρχαν προσωπικές προσβολές και όταν κάτι από τα λεγόμενα εθεωρείτο ότι αντιβαίνει στην Ηθική.

Αυτό που είναι πραγματικά εντυπωσιακό όμως, είναι η περίπτωση των «Ελληνικών Χρονικών», της εφημερίδας που εκδιδόταν στο Μεσολόγγι. Ο εκδότης της Ιωάννης Ιάκωβος Μάγερ ήταν φιλελεύθερος αλλά και ριζοσπάστης, και ως τέτοιος συνήθιζε να επιτίθεται στους Ευρωπαίους μονάρχες. Ο Μαυροκορδάτος, που τελικά αποδεικνύεται ότι έχει παρεξηγηθεί στην ιστορία, δε συμφωνούσε μ' αυτό και προσπαθούσε να τον αποτρέπει, φοβούμενος ότι έτσι τα κράτη αυτά θα στραφούν εναντίον μας. Όμως αυτό που ίσως προκαλεί τη μεγαλύτερη έκπληξη, ήταν ότι δεν ήθελε ο Μάγερ να επιτίθεται στους ηττημένους του Εμφυλίου, δηλαδή σε όσους ανήκαν στην πλευρά του Κολοκοτρώνη. Από

γραφτές μαρτυρίες που έχουν διασωθεί, γνωρίζουμε ότι υπήρξαν κάποιοι διάλογοι μεταξύ Μαυροκορδάτου και Κολοκοτρώνη, και παρά τις αντιθέσεις τους υπήρχε αμοιβαία εκτίμηση. Αν παρατηρήσει κανείς τις ημερομηνίες έκδοσης των «Ελληνικών Χρονικών», θα διαπιστώσει ότι ο Μάγερ επιτίθεται στον Κολοκοτρώνη μόνο σε περιόδους που Μαυροκορδάτος έλειπε από την πόλη. Όσο βρισκόταν στο Μεσολόγγι συγκρατεί τον Μάγερ, ίσως κατά κάποιο τρόπο τον ελέγχει.¹⁰³

Ανέκαθεν λοιπόν ο τύπος επηρεάζεται από πρόσωπα και καταστάσεις, πράγμα βέβαια απόλυτα φυσιολογικό, αλλά εφόσον αυτό συνέβαινε στο επίκεντρο των γεγονότων, αναμενόμενο ήταν να συμβεί και στον Τύπο του εξωτερικού. Μέσα από την παρούσα έρευνα όμως προκύπτει ότι ο ιταλικός τύπος αντιμετώπισε τα γεγονότα με ιδιαίτερη προσοχή, αποφεύγοντας, στις περισσότερες περιπτώσεις να πάρει θέση. Αποτυπώνεται λοιπόν το γνήσιο ενδιαφέρον του τύπου αλλά και του λαού της Ιταλίας για την εξέλιξη της Ελληνικής Επανάστασης, συναισθανόμενοι την ανάγκη για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού, τα προβλήματα, τις αγωνίες, τις δυσκολίες και τις θυσίες των εξεγερμένων Ελλήνων.

¹⁰³ <https://www.youtube.com/watch?v=7RcgXmvENLc>

9. Διδακτική και Παιδαγωγική προέκταση της Ιστορίας στο σχολείο - Ανάπτυξη κριτικής σκέψης

Η μελέτη της ιστορίας θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο τομείς: ο ένας αφορά δημιουργήματα και ό, τι σχετίζεται με αυτά (π.χ. κτίρια και δομικούς ρυθμούς, αντικείμενα, τεχνοτροπίες ανά περίοδο, ναούς, αγάλματα κ.λ.π.) και ο άλλος πρόσωπα και γεγονότα. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει στοιχεία για τα οποία η μόνη διαφοροποίηση που μπορεί να υπάρξει μέσα στο πέρασμα των χρόνων είναι η ανακάλυψη περισσότερων λεπτομερειών. Η δεύτερη όμως επειδή βασίζεται στον ανθρώπινο παράγοντα επιδέχεται πολλών επαναδιατυπώσεων, αλλαγών απόψεων, εντοπισμό λεπτομερειών και νέων στοιχείων.

Η διδασκαλία της Ιστορίας στις τάξεις του Δημοτικού γίνεται αρχικά επιγραμματικά, εστιάζοντας στα πιο σημαντικά στοιχεία, πρόσωπα και γεγονότα. Γι' αυτό και παρά το γεγονός ότι τα σχολικά βιβλία αλλάζουν κατά περιόδους, το περιεχόμενο δεν έχει σημαντικές διαφορές. Στα βιβλία των δύο τελευταίων τάξεων τα τελευταία χρόνια αποτυπώνονται σχεδιαγράμματα και φωτογραφίες, ώστε να είναι πιο εύκολο για το δάσκαλο ή τη δασκάλα να βοηθήσουν τους μαθητές να κατανοήσουν και να θυμούνται καλύτερα αυτά που διδάχτηκαν. Επιπλέον παρατίθενται έργα τέχνης και αποσπάσματα ποιημάτων και άρθρων εφημερίδων και με αφορμή αυτά διατυπώνονται κάποιες ερωτήσεις στο τέλος κάθε μαθήματος, που βάζουν τα παιδιά στη διαδικασία να σχηματίσουν άποψη για τα γεγονότα.

Στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το μάθημα της Ιστορίας εμπλουτίζεται με πολλές λεπτομέρειες για τα αίτια, τις αφορμές και τα αποτελέσματα κάθε συμβάντος, καθώς και βιογραφικά στοιχεία των πρωταγωνιστών των γεγονότων. Αυτό κάπως δυσχεραίνει την εκμάθηση, καθώς υπάρχουν αναφορές σε πολλές ημερομηνίες και πολλά περισσότερα πρόσωπα που οι μαθητές πρέπει να θυμούνται. Αυτό όμως αυξάνει τον όγκο της ύλης και σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα μαθήματα έχει σαν αποτέλεσμα, τις περισσότερες φορές, τα παιδιά να προσπαθούν να αποστηθίσουν χωρίς να λαμβάνουν ουσιαστικές γνώσεις.

Η Ιστορία είναι ένα πολύ βασικό μάθημα, όχι μόνο σε αυστηρά γνωσιακό επίπεδο, αλλά και γιατί έχει την τάση να επαναλαμβάνεται. Ένας καλός γνώστης της Ιστορίας έχει τη δυνατότητα στη σύγχρονη εποχή να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα που αποκρύπτεται ή διαστρεβλώνεται, να κρίνει με πιο αντικειμενικό τρόπο τα γεγονότα, να λαμβάνει σωστότερες αποφάσεις όταν καλείται να συμμετάσχει στα κοινά, αλλά και να διαμορφώνει μια πιο ολοκληρωμένη προσωπικότητα που πάντα αναζητά τη βελτίωση και την εξέλιξη, προσωπική και κοινωνική.

Δυστυχώς, λόγω των απαιτήσεων της σύγχρονης κοινωνίας, το εκπαιδευτικό σύστημα είναι έτσι δομημένο που δίνει στους μαθητές μεγάλο όγκο πληροφοριών χωρίς τον απαραίτητο χρόνο να τις διαχειριστούν.

9.1 Η περίπτωση της διδασκαλίας της ιστορίας της Επανάστασης του 1821 με τη χρήση νέων τεχνολογιών

Η διαρκής εξέλιξη της τεχνολογίας είναι κάτι που πλέον επηρεάζει όλους μας, ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία, επάγγελμα, γνώσεις και ενδιαφέροντα. Έτσι εισήλθε εδώ και χρόνια και στο σχολικό περιβάλλον και με το πέρασμα του χρόνου γίνεται εργαλείο για τους μαθητές. Κάθε τεχνολογική εξέλιξη είναι ακόμα ένα πεδίο που πρέπει να κατακτήσουν και εντάσσεται στη σχολική ύλη.

Εδώ και αρκετό καιρό παρατηρείται το φαινόμενο της εξοικείωσης των παιδιών, ακόμα και προσχολικής ηλικίας, με τεχνολογικά μέσα, κάτι που δείχνει ιδιαίτερα ανησυχητικό. Από την άλλη πλευρά όμως, με σωστή γονική επιτήρηση, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να αποκτήσουν κάποιες δεξιότητες που θα τους φανούν απαραίτητες στη μετέπειτα ζωή τους.

Μέχρι πριν 3 δεκαετίες οι δάσκαλοι και οι καθηγητές συνήθιζαν να αναθέτουν εργασίες στους μαθητές, οι οποίοι ανέτρεχαν στις, πολύ διαδεδομένες τότε, εγκυκλοπαίδειες. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθούσαν να τους κινήσουν το ενδιαφέρον και να τους κάνουν να έρθουν σε επαφή με την Ιστορία με έναν τρόπο που είχε, έστω και σε μικρό βαθμό, την αίσθηση της επιλογής, αντί της υποχρεωτικότητας. Ήταν μια καλή, για την εποχή πρακτική, καθώς οι μαθητές δεν είχαν τις ίδιες εγκυκλοπαίδειες. Έτσι για το ίδιο γεγονός ή πρόσωπο, ακούγονταν, κατά την ανάγνωση των εργασιών, διάφορες πληροφορίες. Αυτό βέβαια δε μπορούσε να γίνεται συχνά γιατί ήταν κάπως χρονοβόρο.

Πλέον τα σχολικά βιβλία διαθέτουν πολλές από αυτές τις πληροφορίες που θεωρούνταν βασικές, και αυτό που πια ζητείται σε μορφή εργασίας είναι η εύρεση περισσότερων λεπτομερειών και αν είναι εφικτό η πρόσβαση στη βιβλιογραφία. Τα παιδιά ανατρέχουν για κάθε πληροφορία που χρειάζονται στο διαδίκτυο, όπως άλλωστε κάνουν και οι ενήλικες. Όμως τώρα πια είναι και σε θέση να αξιολογούν τις πηγές που συναντούν στη διαδικτυακή τους έρευνα, να κρίνουν αν είναι αξιόπιστες και να τις διασταυρώνουν μέσα σε πολύ λίγο χρόνο.

Η περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης θα ήταν μια ιδανική ευκαιρία για την απαρχή της διδασκαλίας της Ιστορίας στα σχολεία με τη βοήθεια τεχνολογικών μέσων σε μια μόνιμη βάση. Οι λόγοι γι' αυτό είναι αρκετοί και σημαντικοί:

- Σηματοδοτείται ως Παλιγγενεσία, η αναγέννηση, δηλαδή, του ελληνικού έθνους.
- Βασίστηκε σε μια κοινή και ως επί το πλείστον λαϊκή απόφαση για κάτι που φάνταζε αδύνατον (συγκριτικά με το Έπος του '40 που, έστω τυπικά, ήταν δικτατορική απόφαση - αλλά τη συμμεριζόταν και ο λαός - , έγιναν προσπάθειες να αποφευχθεί η ένοπλη σύγκρουση και δεν αφέθηκαν στην Ελλάδα περιθώρια επιλογής).
- Διήρκεσε σχεδόν μια δεκαετία και περιλαμβάνει πολιτικά, κοινωνικά και στρατιωτικά γεγονότα.
- Έβαλε τις βάσεις για τη σημερινή μορφή διοίκησης του ελληνικού κράτους.
- Υπήρξε μεγάλη αλληλεπίδραση με κράτη του εξωτερικού καθ' όλη τη διάρκειά της (Φιλελληνισμός, δάνειο, εθελοντές στην Ελλάδα, επιρροή από το Διαφωτισμό, επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων για τη λήξη του ελληνικού ζητήματος κ.λ.π.).
- Λόγω αυτής της αλληλεπίδρασης, υπάρχουν ακόμη γεγονότα και πρόσωπα που ερευνώνται.
- Με την πάροδο του χρόνου έρχονται στο φως όλο και περισσότερα χειρόγραφα και προσωπικές αλληλογραφίες από την Ελλάδα και το εξωτερικό, πρωταγωνιστών και παρατηρητών, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις αναρτώνται και στο διαδίκτυο, ώστε ο καθένας να μπορεί να έχει πρόσβαση και προσωπική άποψη.
- Δεν είναι τόσο πρόσφατη ώστε να υπάρχουν ακόμα εν ζωή πρόσωπα που μπορούν να έχουν άποψη και να επηρεάσουν, όπως συμβαίνει με τον Εμφύλιο του 1945, ούτε όμως τόσο παλιά όσο π.χ. η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, όπου πολλά στοιχεία έχουν χαθεί οριστικά και κάποια περιστατικά καλύπτονται από το πέπλο του μύθου (π.χ. ο μύθος του Μαρμαρωμένου Βασιλιά, ως απόρροια της μη εύρεσης του πτώματος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου).

Σίγουρα κάποια γεγονότα δεν τίθενται προς αμφισβήτηση, απλά μπορούν να έρθουν στο φως περισσότερες λεπτομέρειες γι' αυτά. Υπάρχουν όμως και εκείνα τα οποία έχουν ακόμη μεγάλα περιθώρια έρευνας και μάλιστα έκφρασης διαφόρων απόψεων πάνω σε αυτά. Με αυτό το σκεπτικό, η ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης θα μπορούσε να γίνει ένα «διαδραστικό» και άκρως ενδιαφέρον μάθημα, που σίγουρα θα βοηθούσε τους μαθητές να συγκρατήσουν την κάθε πληροφορία, να μάθουν να αξιολογούν τις πηγές και να διακρίνουν την αντικειμενικότητα ή μη κάθε κειμένου που συναντούν.

Αναζητώντας τεκμήρια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 σε ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες: Διδακτική και Παιδαγωγική προέκταση της Ιστορίας στο σχολείο - Ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας χρησιμοποιήθηκαν, ως επί το πλείστον, τα διαθέσιμα σε ηλεκτρονική μορφή φύλλα των ιταλικών εφημερίδων της περιόδου 1821 – 1827. Αναδείχτηκε έως ένα βαθμό το πώς διαχύθηκε η πληροφορία για τον ελληνικό Αγώνα με τα διαθέσιμα μέσα της εποχής εκείνης. Παρατηρήθηκε το ποιες εφημερίδες είναι πιο φιλελληνικές και ποιες παρουσίασαν τα γεγονότα με μια κάποια ουδετερότητα και αποστασιοποίηση. Μέσα από τα φύλλα είδαμε πώς μεταφέρθηκαν τα πιο σημαντικά γεγονότα στον ιταλικό λαό. Αυτή όμως η πηγή πληροφόρησης δεν ήταν η μόνη. Θα πρέπει να συνυπολογίσουμε και τις προσωπικές αλληλογραφίες Ιταλών πολιτών που δε δημοσιεύθηκαν, είτε αυτές αφορούσαν Ιταλούς ή Έλληνες στον ελλαδικό χώρο, είτε ακόμη και στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Δεδομένου ότι πολλές φορές τα νέα αναδημοσιεύονταν από άλλες εφημερίδες ή είχαν ακόμη πιο μεγάλη διαδρομή έως ότου φτάσουν στα ιταλικά τυπογραφεία, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την εγκυρότητά τους, χωρίς βέβαια αυτό να είναι μομφή για τις ιταλικές εφημερίδες. Αν αναλογιστούμε ότι ακόμα και σήμερα που η εξέλιξη της τεχνολογίας μας επιτρέπει να μαθαίνουμε διάφορα συμβάντα πριν δημοσιευτούν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο υποκειμενικός παράγοντας, τόσο στον τρόπο μετάδοσης μιας είδησης όσο και στον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο τελικός αποδέκτης, παίζει σημαντικό ρόλο, πόσο μάλλον αυτό θα συνέβαινε πριν δύο αιώνες. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ακόμα και αν η αφήγηση ήταν πάντα αντικειμενική, αυτή σπάνια γινόταν από αυτόπτες μάρτυρες. Έτσι λοιπόν, η μεταγενέστερη αφήγηση, ειδικά όταν η είδηση ταξιδεύει για μήνες μέχρι να δημοσιευθεί και περνά από διάφορες πόλεις, ενέχει μεγάλο ποσοστό κινδύνου λαθών και παραλείψεων, σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και σκοπιμοτήτων.

Για γεγονότα τόσο σπουδαία όπως η Ελληνική Επανάσταση, η ιστορική έρευνα, με τη βοήθεια πλέον και της τεχνολογίας, συνεχίζει ακόμα και στις μέρες μας να φέρνει στο φως ολοένα και περισσότερα στοιχεία και να θέτει έτσι υπό αμφισβήτηση ακόμα και πτυχές που θεωρούνταν απόλυτα ξεκάθαρες. Άρα οποιαδήποτε ασάφεια, παράλειψη ή λάθος θα πρέπει να θεωρείται απόλυτα φυσιολογική.

Οπωσδήποτε και τα έντυπα της εποχής αποτελούν ιστορικά στοιχεία και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοια. Όσον αφορά την καταγραφή των γεγονότων βέβαια, θα πρέπει να αποτελούν μέρος ενός συνόλου πηγών. Όμως είναι αρκετά για να αποδώσουν το κλίμα της εποχής στην Ιταλία αναφορικά με την Επανάσταση. Παρατηρώντας μάλιστα τις

αναδημοσιεύσεις μεταξύ των ιταλικών εφημερίδων, καθώς και την σχεδόν απόλυτη ομοφωνία και την παράθεση ίδιων στοιχείων και δεδομένων στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, μπορούμε να εξάγουμε με ασφάλεια κάποια συμπεράσματα για το κλίμα που μετέφεραν στον ιταλικό λαό και τον τρόπο που τελικά αυτός λάμβανε τις πληροφορίες αυτές. Μέσω της παρούσας εργασίας, στόχος μου είναι να συμβάλω έστω στο ελάχιστο ως εκπαιδευτικός δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών. Προσδοκία μου είναι να δοθεί στους μαθητές η δυνατότητα να ερευνούν αυτόνομα και να αναζητούν το ιστορικό υλικό συγκρίνοντάς το κριτικά με τις πηγές και τα παραθέματα που τους δίνονται στο σχολικό βιβλίο. Η ιστορία δεν είναι μόνο γνώση. Είναι συνείδηση, είναι συλλογική και ατομική αυτογνωσία, είναι αξία που περιέχει πρότυπα και διδακτικές εμπειρίες, θετικές και αρνητικές, οι οποίες προσφέρονται για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας μιας κοινωνίας. Και το μέλλον της κοινωνίας μας είναι οι σημερινοί μας μαθητές τους οποίους οφείλουμε να καθοδηγήσουμε εμπνέοντας τους και βοηθώντας τους να αξιοποιήσουν τα εργαλεία των νέων τεχνολογιών, να διαχειρίζονται και να αναδεικνύουν την Πληροφορία με μια προσέγγιση κριτική.

Δικτυογραφία – Βιβλιογραφία

1. Gazzetta di Genova - Sabato, 31 Marzo 1821
https://books.google.gr/books?id=EzB4r3KYQjwC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
2. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821 - Η κήρυξη της επανάστασης στην Κρήτη
<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/i-kiryxi-tis-epanastasis-stin-kriti/>
3. Storia del Risorgimento della Grecia, Ciampolini Luigi, σελ. 164
<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10446743?page=4,5>
4. Πολιτιστικό Ρέθυμνο - Οι αδελφοί Μελιδόνη και ο μυθιστορηματικός βίος τους
<https://www.politistiko-rethymno.org/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86%CE%BF%CE%AF-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%BC%CF%85%CE%B8%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1/>
5. Gazzetta di Genova - Sabato 16 Gugno 1821/ Gazzetta di Genova - Sabato 16 Gugno 1821
https://books.google.gr/books?id=EzB4r3KYQjwC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
6. Gazzetta Piemontese - Sabato, 29 Settembre 1821
7. Gazzetta Piemontese-Sabato, 29 Settembre 1821/ REGNO ILLIRICO Trieste, 6 Settembre
https://books.google.gr/books?id=92qoSXSRL1YC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
8. Gazzetta di Genova - Mercoledì 14 Novembre 1821/ Altra dell' 8 Novembre – Notizie recentissime di mare.
https://books.google.gr/books?id=EzB4r3KYQjwC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
9. Gazzetta Piemontese – Giovedì 27 Dicembre 1821/ AUSTRIA, Vienna 15 Dicembre
https://books.google.gr/books?id=92qoSXSRL1YC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
10. Άλωση της Τριπολιτσάς.
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%BB%CF%89%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A4%CF%81%CE%B9%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%83%CE%A4%CF%82
12. Gazzetta Universale – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Trieste 5 Dicembre
13. Gazzetta Universale – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Durazzo 29 Novembre
14. Gazzetta Universale – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Semelino 30 Novembre
15. Gazzetta Universale – Mercoledì 2 Gennajo 1822/Notizie Ulteriori, Trieste 10 Dicembre
16. Gazzetta Universale - Martedì 9 Aprile 1822/ Roma 6 Aprile
17. Gazzetta Universale - Martedì 22 Gennajo 1822/Semelino 18 Novembre
18. Gazzetta Universale - Martedì 4 Giugno 1822/Costantinopoli 25 Aprile
19. Gazzetta Universale - Martedì 9 Luglio 1822/ Grecia Scio 31 Aprile
https://books.google.gr/books?id=pDOAFmfP9QAC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
20. Gazzetta di Genova – Sabato 3 Agosto 1822/Notizie compediate
https://books.google.gr/books?id=6uSrOLu9wl0C&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
22. Gazzetta Universale - Martedì 15 Ottobre 1822/Argos 20 Agosto

https://books.google.gr/books?id=pDOAFmfP9QAC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

23. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821 - Σύνταξη του Προσωρινού Πολιτεύματος της Κρήτης

<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/syntaxi-toy-prosorinoy-politeymatos/>

24. Gazzetta di Firenze, Giovedì 18 Aprile 1822 (NOTIZIE DIVERSE - Corfù 5 Marzo)

https://books.google.gr/books?id=UBE5AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

25. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821- Αφιξη του αιγυπτιακού στόλου στη Σούδα

<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-aigyptiakoy-stoloy-sti-soyda/>

26. Gazzetta Piemontese - Martedì 27 agosto 1822

https://books.google.gr/books?id=yYKZmyoJgrAC&pg=PA481&lpg=PA481&dq=Gazzetta+Piemontese+-+Martedì+27+agosto+1822&source=bl&ots=YkUVbC1mPg&sig=ACfU3U0pMVH7u3bVrUIMW2PoDiVtliSF2g&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwujvujGl_z7AhWZW_EDHTkeDvwQ6AF6BAGeEAM#v=onepage&q=Gazzetta%20Piemontese%20-%20Martedì%2027%20agosto%201822&f=false

27. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821- Αφιξη του οθωμανικού στόλου στη Σούδα

<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-othomanikoy-stoloy-sti-soyda/>

29. Gazzetta Piemontese, Giovedì 19 settembre 1822/Francoforte 7 settembre - Sunto della Spettator

Orientale

<https://books.google.gr/books?id=yYKZmyoJgrAC&pg=PA529&dq=Gazzetta+Piemontese,+Giovedì+19+settembre+1822/Francoforte+7+settembre+-+Sunto+della+Spettator+Orientale&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwjuveuimPz7AhVuSPEDHZitCnIQ6AF6BAGJEAI#v=onepage&q=Gazzetta%20Piemontese%20-%20Giovedì%2019%20settembre%201822%20Francoforte%20-%20Sunto%20della%20Spettator%20Orientale&f=false>

30. Gazzetta Piemontese, Giovedì 7 novembre 1822/Scio 7 settembre

<https://books.google.gr/books?id=yYKZmyoJgrAC&pg=PA673&dq=Gazzetta+Piemontese,+Giovedì+7+novembre+1822/Scio+7+settembre&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwjNiYTGmPz7AhWSQPEDHelnBFsQ6wF6BAGIEAE#v=onepage&q=Gazzetta%20Piemontese%20-%20Giovedì%207%20novembre%201822%20Scio%20-%20settembre&f=false>

31. Gazzeta Piemontese, Sabato 4 Gennaio 1823/ Notizie d' Oriente – Vienna, 14 Dicembre

32. Gazzeta Piemontese, Martedì 21 Gennaio 1823/ Notizie d' Oriente (Dallo Spettatore Orientale), Cleves, 20 dicembre

33. Gazzeta Piemontese, Sabato 1 Febbraio 1823/ Notizie d' Oriente - Lipsia, 13 gennaio

<https://books.google.it/books?id=rB74al9MwbQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> 34. Μάχη του Πέτα

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AC%CF%87%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%AD%CF%84%CE%B1

35. Gazzeta Piemontese, Martedì 28 Gennaio 1823/ Norimberga (Baviera), 11 gennaio

<https://books.google.it/books?id=rB74al9MwbQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

36. Τα σχηρά του Μεσολογγίου

<https://iaitoloakarnania.gr/2017/11/ta-ochyra-tou-mesolongiou/>

37. Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145) Giovedì 4 Dicembre 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 25 ottobre

https://books.google.gr/books?id=rB74al9MwbQC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

38. Gazzetta Universale, Martedì 11 Novembre 1823/Norimberga, 18 Ottobre

39. Gazzetta Universale, Sabato 12 aprile 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 10 marzo

https://books.google.gr/books?id=pDOAFmfP9QAC&pg=RA1-PA65&dq=Gazzetta+Universale+1823&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwiW_ryqnPz7AhVIRvEDHS_sA0kQ6wF6BAGCEAE#v=onepage&q=Gazzetta%20Universale%201823&f=false

40. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821- Αφιξη του Εμμανουήλ Τομπάζη ως αρμοστή της Κρήτης

<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/afixi-toy-emmanoyil-tompazi-os-armost/>

41. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821- Ψήφιση του «Οργανισμού της ενιαυσίου Τοπικής Διοικήσεως της νήσου Κρήτης»
<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/psifisi-toy-o-rganismoy-ti-s-e-niays/>
42. Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145) Giovedì 4 Dicembre 1823/Notizie d' Oriente - Costantinopoli 25 ottobre
https://books.google.gr/books?id=rB74al9MwbQC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summar_y_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
43. Gazzetta di Milano, Martedì 1 aprile 1823/Impero Ottomano
44. Gazzetta di Milano, Venerdì 11 aprile 1823 - Impero Ottomano
<https://books.google.it/books/reader?id=gfQ8AQAAIAAJ&printsec=frontcover&output=reader&pg=GB.S.PA3#v=onepage&q&f=false>
45. Giornale del Regno delle due Sicilie, Giovedì 26 giugno 1823/Turchia/Costantinopoli 10 maggio, Notizie di Morea fino al 24 aprile
<https://books.google.it/books?id=VNN3q451Ap4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
46. Supplimento alla Gazzetta Piemontese No 145, Giovedì 4 dicembre 1823/Augusta, 16 Novembre
https://books.google.gr/books?id=rB74al9MwbQC&printsec=frontcover&hl=el&source=gb_s_ge_summar_y_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
47. Giornale del Regno delle due Sicilie, Mercoledì 4 giugno 1823/Turchia - Costantinopoli 26 Aprile
<https://books.google.it/books?id=VNN3q451Ap4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
48. Gazzetta di Milano, Sabato 7 Febbrajo 1824/Impero ottomano - Salonicchio 27 novembre (Spettatore Orientale)
49. Gazzetta di Milano, Martedì 13 Aprile/Impero Ottomano - Syra 8 Febbrajo
50. Gazzetta di Milano, Domenica 4 Aprile 1824/Impero Ottomano - Costantinopoli 25 Febbrajo (Osservatore Austriaco)
https://books.google.it/books/reader?id=M_U8AQAAIAAJ&printsec=frontcover&output=reader&pg=GB.S.PA45-IA3#v=onepage&q&f=false
51. Diario di Roma, Numero 92 anno 1824 - Roma, Sabato 19 Novembre/Costantinopoli, 10 Ottobre (Osservatore Austriaco)
<https://books.google.it/books?id=G0KO7VQRTDQC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
52. Gazzetta di Milano, Mercoledì 26 Maggio 1824/Inghilterra - Londra 14 Maggio
53. Gazzetta di Milano, Giovedì 1 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Scio 27 Settembre
54. Gazzetta di Milano, Venerdì 2 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Smirne 20 Novembre
55. Gazzetta di Milano, Sabato 3 Gennaio 1824/Impero Ottomano - Altra del 14
https://books.google.it/books/reader?id=M_U8AQAAIAAJ&printsec=frontcover&output=reader&pg=GB.S.PA45-IA3#v=onepage&q&f=false
56. Gazzetta Universale, Lunedì 7 Febbrajo/GRECIA - SIRA 8 Dicembre(Lettera particolare)
57. Gazzetta Universale, Lunedì 11 Aprile 1825/GRECIA - SYRA 5 Febbrajo
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjp6d&view=1up&seq=12>
58. Gazzetta di Firenze, Giovedì 28 Luglio 1825/REGNO ILLIRICO - TRIESTE 17 Luglio
<https://books.google.it/books?id=v1w2AQAAIAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
59. Gazzetta Universale, Lunedì 22 Agosto/TURCHIA - COSTANTINOPOLI 11 Luglio
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjp6d&view=1up&seq=12>
60. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Giovedì 18 Agosto/NOTIZIE DI LEVANTE
61. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Lunedì 5 settembre/GERMANI - Augusta 10 agosto
<https://books.google.it/books?id=1pk-U7bv3IOC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
62. Gazzetta di Milano, Mercoledì 29 Giugno/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 25 Maggio
<https://books.google.it/books?id=vPU8AQAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=it#v=onepage&q&f=false>
63. Gazzetta di Firenze, Giovedì 14 Luglio/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 10 Giugno
<https://books.google.it/books?id=v1w2AQAAIAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
64. Μάχη στο Μανιάκι
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AC%CF%87%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%BF_%CE%9C%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%AC%CE%BA%CE%B9

65. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Martedì 26 luglio 1825/IMPERO OTTOMANO - Smirne 17 giugno
<https://books.google.it/books?id=1pk-U7bv3I0C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
66. Gazzetta Universale, Lunedì 25 Luglio/TURCHIA - COSTANTINOPOLI 10 Giugno
67. Gazzetta Universale, Lunedì 1 Agosto/TRIESTE 17 Luglio
68. Gazzetta Universale, Lunedì 12 Settembre - Altra del 18
69. Gazzetta Universale, Lunedì 12 Settembre/NOTIZIE ULTERIORI - ZANTE 15 Agosto
70. Gazzetta Universale, Lunedì 7 Novembre/GRECIA - ATENE 13 Settembre
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjp6d&view=1up&seq=12>
71. Gazzetta di Milano, Sabato 25 Giugno/IMPERO OTTOMANO
<https://books.google.it/books?id=vPU8AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=it#v=onepage&q&f=false>
72. Gazzetta di Firenze, Giovedì 8 Dicembre 1825/SOLE IONIE - Corfù 6 Novembre
<https://books.google.it/books?id=v1w2AQAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
73. Gazzetta Universale, Lunedì 25 Luglio/TRIESTE 4 Luglio
74. Gazzetta Universale, Lunedì 21 Novembre/GRECIA - ATENE 13 Settembre
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjp6e&view=1up&seq=11>
75. Η Κρήτη στην Επανάσταση του 1821- Διορισμός Διοικητικής Επιτροπής Κρήτης
<https://1821.crete.gov.gr/historical-event/diorismos-dioikitikis-epitropis-kri/>
76. Gazzetta di Firenze, Sabato 24 Dicembre 1825/IMPERO OTTOMANO - Costantinopoli 18 Novembre
<https://books.google.it/books?id=v1w2AQAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
77. Diario di Roma, Numero 30 Anno 1826/Costantinopoli, 11 Marzo
<https://books.google.it/books?id=GD2l7-f0OGwC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
79. Gazzetta di Firenze, Giovedì 4 Maggio 1826/NOTIZIE DI LEVANTE
<https://books.google.it/books?id=i1w2AQAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
81. Gazzetta di Parma, Sabato 29 Aprile 1826/NOTIZIE D' ORIENTE - Parigi 15 Aprile
82. Gazzetta di Firenze, Martedì 14 Marzo 1826/IMPERO OTTOMANO -Napoli di Romania, 28 Dicembre
<https://books.google.it/books?id=i1w2AQAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
83. Το κείμενο της Εξόδου από την ηρωική φρουρά του Μεσολογγίου
<https://iaitoloakarnania.gr/2016/04/to-kimeno-tis-exodou-apo-tin-iroiki-f/>
84. Diario di Roma, Numero 38 Anno 1826/Corfù, 2 maggio (Per via straordinaria)
<https://books.google.it/books?id=GD2l7-f0OGwC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
85. Gazzetta di Parma, Sabato 22 Aprile 1826/NOTIZIE D' ORIENTE – Zante, 20 Marzo
86. Gazzetta di Parma, Sabato 3 Giugno 1826/NOTIZIE POLITICHE
87. Gazzetta Piemontese, Martedì 24 Ottobre/NOTIZIE D' ORIENTE - Trieste 12 Ottobre 1826
88. Gazzetta Piemontese, Martedì 24 Ottobre 1826/NOTIZIE D' ORIENTE
89. Gazzetta Piemontese, Giovedì 4 Gennajo 1827/NOTIZIE D' ORIENTE
90. Gazzetta Piemontese, Giovedì 4 Gennajo 1827/NOTIZIE D' ORIENTE (Dall' Osservatore Austriaco).
<https://books.google.it/books/reader?id=4PQvAAAAYAAJ&printsec=frontcover&output=reader&pg=GBS.PA475#v=onepage&q&f=false>
91. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Giovedì 5 Luglio/NOTIZIE STRANIERE - IMPERO OTTOMANO, Costantinopoli 26 Maggio
92. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Lunedì 30 luglio 1827/NOTIZIE STRANIERE
93. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Martedì 16 Ottobre/NOTIZIE STRANIERE – FRANCIA, Parigi 28 Settembre
<https://books.google.it/books?id=ZgBUvhmgjuMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
94. Ναυμαχία του Ναυαρίνου
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B1%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%87%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9D%CE%B1%CF%85%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85
95. Giornale del Regno delle Due Sicilie, Venerdì 9 Novembre 1827/NOTIZIE INTERNE - NAPOLI, 8 Novembre

Αναζητώντας τεκμήρια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 σε ιταλικές ηλεκτρονικές πύλες: Διδακτική και Παιδαγωγική προέκταση της Ιστορίας στο σχολείο - Ανάπτυξη κριτικής σκέψης.

<https://books.google.it/books?id=ZgBUvhmgjuMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

96. 21 ομιλίες για το '21 - Η Βενετία και ο προεπαναστατικός ελληνικός κόσμος: εξεγέρσεις, πνευματικές δράσεις, ιδεολογικά ρεύματα

<https://www.youtube.com/watch?v=OCLUuCLHubE>

97. Ιταλική ενοποίηση

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7

98. 21 ομιλίες για το '21 - Οι δύο αδελφές χώρες: Ιταλικός Φιλελληνισμός και Ελληνική Επανάσταση

<https://www.youtube.com/watch?v=Ash-igpnTAY>

99. ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ - Ο Ροσσίνι και ο Ιταλικός Φιλελληνισμός

<https://www.youtube.com/watch?v=Gvh3oEfRWU4>

100. «Η συμβολή των Ιταλών στην Ελληνική Επανάσταση – Προετοιμάζοντας την Ιταλική Παλιγγενεσία, 1821-1832», σελ. 99-112

101. Ούγκο Φόσκολο

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CF%8D%CE%B3%CE%BA%CE%BF_%CE%A6%CF%8C%CF%83%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%BF

102. «Η συμβολή των Ιταλών στην Ελληνική Επανάσταση – Προετοιμάζοντας την Ιταλική Παλιγγενεσία, 1821-1832», σελ. 81-98

103. 21 ομιλίες για το '21 – «Οι αντιπατριώται θέλουν εξολοθρευθή»: Η στάση των εφημερίδων στη διάρκεια του εμφυλίου (1824 - 1825)

<https://www.youtube.com/watch?v=7RcgXmvENLc>

